

T A R T A L O M

▶ 3	HALMAI TAMÁS Origó, Tengely nélkül, Cseresznyevirág, Varázserő, Mi a szerelem?, Egymás, A lehuny ember; Asztalizen (versek, szélcsend-jegyzetek)
▶ 10	LACKFI JÁNOS Kalandfilm, Az árokpartok zsoltára (versek)
▶ 15	CSEHY ZOLTÁN A hidrokultúrák versek, Parainézis-stratégiák, Viszem, Sütő András lehunyja a szemét (versek)
▶ 18	ZÁVADA PÉTER Hellyé lassul (1), Bűnjel (2), Bűnjel (6), Bűnjel (7) (versek)
▶ 21	SÁNDOR ZOLTÁN Háborúk gyermekei (elbeszélés)
▶ 26	SIMAI MIHÁLY Tán Schéner fönn, az Istenek..., Testvérport szórni szélbe, Felhőarcom szálltában visszánéz (versek)
▶ 29	FELLINGER KÁROLY Hal a szatyorban, Mérleg, Apropó, Féktáv (versek)
▶ 31	SIMEK VALÉRIA Napfénnel felpakolva, Cseppenként, Forrás (versek)
▶ 33	NAGY ATTILA Egymásba fonva, Koncert (versek)
▶ 35	CSUSZNER FERENCZ Kis ház, sziklával (elbeszélés)
▶ 38	OLÁH ANDRÁS éjszaka a pályaudvaron, visszánézve, fogat növesztenék (versek)
▶ 40	GITTAI ISTVÁN Légi utazás, Alkonysonáta, A restaurálás kezdő fázisa, Generáció-váltás (versek)
▶ 42	NOVÁK ÉVA Bezzegek, Helyettünk, Kis bantu dal, Magánérzet (versek)
▶ 44	MARCZINKA CSABA Elsüllyedt Saturnus, Rembrandt Sándor?, Végső tűnődés (versek)
▶ 47	CSERVENÁK BERILL Ládába zárt száz év (elbeszélés)
	MŰHELY
▶ 51	100 évvel ezelőtt POLLMANN FERENC Békésiek a világháborúban (tanulmány)
▶ 57	BODÁN ZSOLT „Unalmas bizony ez az élet itt árokszálláson...” – Mindennapok a fronton egy gyulai polgárcsalád levelezése alapján (tanulmány)

▶ 64	SZIGETI CSABA Bajnokok voltak és igazi hősök – A Békés megyei Mudin fivérek (tanulmány)
▶ 70	SZÁSZNÉ VÁRKONYI ADRIENN A békéscsabai 101-es emlékmű felállításának krónikája a források alapján (tanulmány)
▶ 73	SZILÁGYI ANDRÁS A „viharsarki nyers képzőművészet” esztétikai minemősége és sajátosságai (esszé)
▶ 77	WEHNER TIBOR Békéscsaba művészeti körképe – alkotói portrékba sűrítve – Gyarmati Gabriella: Csabai arcképek (kritika)
	PAPÍRHAJÓ
▶ 79	ORBÁN JÁNOS DÉNES Boczi boczi szürke, avagy az magyar szürkemarha ditsérete, A szürkemarha szalámi ditsérete (versek)
▶ 81	HALMAI TAMÁS Leszel az angyalom?, A király koronája (mesék)
▶ 82	AYHAN GÖKHAN „Úgy fest, szeretik a népek...” – Beszélgetés Adamik Zsolttal
▶ 84	RÁCZ I. PÉTER Nagy dózisban riasztó – Bódis Kriszta: Carlo Párizsban (kritika)
	SZÍNHÁZ
▶ 87	BALOGH TIBOR Göröngyös vizeken és/vagy a Megváltó csereszabatosága – A Vidnyánszky Attila vezető Nemzeti Színház második évada (tanulmány)
▶ 95	NIEDZIELSKY KATALIN A látvány mellett nem tilos moralizálni sem – A revük évada a Békéscsabai Jókai Színházban (tanulmány)
▶ 100	SZABÓ ZSUZSA Egy színházi találkozó 2015-ben: POSZT (tanulmány)
	FIGYELŐ
▶ 107	SZAKÁCS ISTVÁN PÉTER Sorsok kirakósa – Dragomán György: Máglya (kritika)
▶ 109	NAGYGÉCI KOVÁCS JÓZSEF Szár az évszak, esős idő – Csabai László: Szár az évszak (kritika)
▶ 111	MOLNÁR ZSÓFIA Versszüreten – Nagy Attila: Aszú alkonyat. Válogatott versek (1999–2012) (kritika)
▶ 114	BENDE TAMÁS „El kell, hogy engedd” – Áfra János: Két akarat (kritika)
▶ 117	KELEMEN LAJOS Beszél a mérleg – Cs. Nagy Ibolya: Kiss Anna; Sturm László: Marsall László (kritika)

Lapunk a következő internetcímen érhető el:
www.barkaonline.hu

HALMAI TAMÁS ◀

Origó

14et ott a közep mindenütt
minden átlagok origója
sivodobbannása síven rit
eggyörögletű terét kibontva

megállásnál is lassabb áram
a nemlétet keserítő
első erőhöz hű erő
eredet a népszerűségben

központozatlan mordulat
ahogy tudássa a tudat
ahogy a szellem szerelemmé
a halhatatlan elevenné

ahogy sívedből a világmadár
a semmi férszébe visszatál

Pi: Pi!

Tengely nélkül

A test anyag az anyag semmi
alvó energia
néha rétegek néha felszín
néha emberfia

nehézkedések vonzatok
tömeg görbület eredő
tengely nélkül elforgatott
koordinátságsgató erő

s molekulák dús fürtjei
atomok közt bolygónyi rés
kiszabadulni függeni
rugaszkodás illeszkedés

végül a tudat ahogy majd kilobban
egy büntelen dimenzióban
ahol se isten se személy
semmi semmi semmi – de él

Cseresznyevirág

Test nélküli mozdulat készül
teaszertartás tea nélkül
repülés ég és madár híján
tenger kel át a semmi hídján

a tér távlattá rendeződik
az időt életek redőzik
a partokon szélcsend hajózik
a nincs lényekre tagolódik

és elindulnak a kristályutak
és létté tágul a krisztustudat
és köszönti a szerencse fiát
egy angyalforma cseresznyevirág

Varázserő

Buddhák krisztusok gyertyaöntők
jönnek sorban a sorsról döntők
hosszan ameddig Isten ellát
sólymok kolibrik költők serpák

minden lények és minden tárgyak
és energiák csapatostul
fényes anyagok lelkes árnyak
a mindenség egy pontba tódul

telezsúfolva a világgal
végül megtelik mágiával
s varázserejét megfeszítve
dobogni kezd a magzat szíve

Mi a szerelem?

Mi a szerelem? Isten-tudatosság
a hála halmozott
állapota mikor a testek túlragyogják
amit a szellem alkotott

mi a szerelem? japáni öröm
hogyan virágoznak a cseresznyefák
és páni köszönöm
hogyan él a szarkofág

mi a szerelem? tudni róla
hogyan világít az anyag otthona
két minden uniója
és angyalok kora

mi a szerelem? közösen
hazakísérni Jézust a vízben

Egymás

Megnyitott tudattal időznek
a tér megnyitott tudatában
egymás erősebb
mására váltan

hagyják hogy öröklétüket
a pillanat kitöltse
örömük előkészület
egy még nagyobb örömré

A lehunyt ember

A láthatatlan szemhatáron
nem jut át senki semmi áron
de ha elindulsz lehunyt szemmel
átér benned a lehunyt ember

Baji Miklós Zoltán: *Ősistenek*
– merítés Jankay Tibor forrásaiából
(2012; fa; 97×50×37cm; fotó: Sallai Zoltán)

Asztalizen

Szélcsendjegyzetek 51–100.

51. (*Művészeteszmény*) Nem mágikus realizmus, hanem realista mágia.

52. Vagy az éjszaka, vagy a hajnal, de egy alkalmas csoda mindig felszabadítja ördögeinket, angyalainkat.

53. Agatha Christie: nála még jól nevelt a világ. A gyilkos megborotválkozik a bűntett előtt, és beismerő vallomásában sem ejt nyelvtani hibát.

54. Egyetlen szóból bomlott ki? Vagy végeérhetetlen körmondat a teremtés? Isten a leggon- dosabb stílusza – mindössze ebben lehetünk biztosak, akik hallgatni is csak dadogva tudunk.

55. Földre szállt angyal: megérti és megbocsátja a sár ígét, de a fény az anyanyelve.

56. Alessandro Baricco: *Tengeróccán*. A szépségnek ez a foka: istenkísértés. De az istenkí- sértésnek ez a foka: istendicséret.

57. (*A kéz misztériuma*) Mielőtt imára zárnád, nyisd ölelésre. Mielőtt ölelésre nyitnád, zárd imára.

58. Ha valami kozmikus félreértés következtében megszűnnék bolygónkon a gravitáció, s a tengerekkel és a levegővel és a zsiráfokkal együtt föllebegnénk: folytathatnánk-e ezt az éle- tünket odafenn, odakünn, *odaát*?

59. Minden könyvben lélek lakik. Amelyikben több is, azt hívjuk regénynek.

60. Ez a mondat nem művészet, nem mágia, és nem igaz. (És nem igaz.)

61. Ha valami összefoglalható három mondatban, minek szétaprózni háromszáz oldalon? S minek a három, ha egyetlen mondatban is kifejezhető? (És minek a mondat, ha csendben is maradhatunk?)

62. (*Írnok*) Lefekvéshez készülődtem, amikor előléptek a falból. Láthatatlanok voltak, nem vettem észre őket. Velem vannak azóta is, és fogják a tollat, anélkül, hogy tudnék róla.

63. (*A felhőhírnök*) Hozza-viszi a híreket a föld és a menny között. Míg rá nem jön, hogy a mennybéli: segítőkész földönkívüli faj. Isten technológiai illúzió volna a *kezdetektől*? A föl- ismerés összetöri. Akkor az egyik idegen átkarolja a vállát: – Szerinted *mi* magunktól vagyunk ennyire bölcsek? Hadd mutassalak be a csillaghírnökünknek...

64. Labirintusváros, amely minden éjszaka, míg lakói alszanak, átrendeződik. Kiismerhe- tetlen. Fölfoghatatlan. Megunhatatlan. – Sci-firől beszélünk, vagy a nyelvről?

65. (*Szuperhős*) Mert mindenki és mindenki körül és mindenki által univerzum létesül és létezik, világot mentesz meg, ha figyelmesen kelsz át a zebrán.

66. (*Dimenzióvándor*) Másik világba lép át, aki bárki szeme elé kerül.

67. (*A szeretet mágiája*) Szelídország nem kóbor utópia; nem angyltársadalom egy letűnt aranykorból; nem templomgazdaság a szívben. Szelídország a szobád, a városod, a hazád – föltéve, hogy a szeretet mágiája babonázza nap nap után valósággá.

68. (*Érzelmes kémikus*) Mikor a szeretet vegyjelét kérdezik, a monogramjával válaszol.

69. Varázstalan világot hallucinálunk magunk köré. Csak akinek hébe-korba kitisztul az elméje, csak az látja meg a valóságot teljes pompájában: tündéreiből, unikornisaival, napisteneivel (és az angyalokkal a vállad fölött).

70. Regény: hosszú és körülményes levél, amelyet az író önmagának címez, de félelmében az olvasót kéri meg, hogy bontsa ki.

71. Levélregény, melynek csak a végén derül ki, hogy akik így közlekedtek egymással: házasként. Egy ágyban alszanak, egy életet élnek, de tintára és papírra volt szükségük, hogy olvassanak egymás szívében.

72. (*Görnyedő*) A háta közepére kívánja a háta közepét.

73. (*Házaspár*) Úgy élnek egymás mellett, mint két párhuzamos görbe.

74. Mit hallgat el a szélcsend?

75. Napokig nem mozdult, mert ujja hegyén elaludt egy lepke.

76. Ha győzni akar, hétfejű legyen a sárkányszelídítő is.

77. A mese végén a legkisebb szegényangyalból felhőket terelő juhász lesz. De a meséknek sosincs végük.

78. Olyan hideg volt, hogy palacsintával takaróztunk, olyan éhesek voltunk.

79. Ne gyerekeskedj. Nőj fel: légy gyerek.

80. (*Varázsszókirály*) Gesztenyeszelídítő. Szélrózsaillat. Hárfaliget. Könnyecseppkő. Lábujjbegy. Tündérvilágok. Testhajnalcsillag. Zenebonaszerző.

81. (*Feszengő*) Magázza magát.

82. (*Az álom angyala*) Elmefestő.

83. (*Téli csoda*) Két hideg kéz egymást fölmelegíti.

84. Gyógyfűre lépni tilos!

85. Aki a túlvilágon hal meg, a mi világunkban támad föl?

86. (*Tündérvilág*) Ahol a halál se jár.

87. (*Különc*) Hó tetraéderrel hógolyózik.

88. Örömet szerez – de *honnnan*?

89. (*Szerető*) Meg vannak áldva egymással.

90. (*Költészet*) Íróasztali zene.

91. Választ csak pontosan feltett kérdésre kaphatunk. De pontosan kérdezni csak az tud, aki ismeri a választ.

92. Ha egy irodalmi műben se melegség, se üdvtörténeti horizont nincsen, mi a szerepük a betűknek?

93. Arról beszélni, amihez nem találjuk a szavakat. (Hiszen mindig ezt tesszük.)

94. (*Angyalfiókák a la Weöres*) Még ott a *tojás* a fenekén.

95. Beleszeret egy regényszereplőbe. Hogyan mondja el neki, mit érez? Folytatást ír a könyvhöz, s magát is belekomponálja. Ahogy kiteszi a pontot a történet végére, eltűnik: elnyeli a fikció paradicsoma.

96. Túlvilág, ahol együtt élnek – egymással, örökké – az emberi lelkek és a mesék, mítoszok, regények lényei.

97. (*Randevú*) Álomkelte.

98. Esztéta, aki műbírálatot ír az Isten nevű alkotó *Világ* című művéről. Milyen irányzatba sorolja?

99. (*Séta házfalak tövében*) Egy város árnyékában lakozom.

100. (*Irányok*) Ikarosz fel-, Orpheusz alászállt. Földön jár a boldog.

Kalandfilm

Rázkódó helikopterből kiugorva,
miközben a zuhanás
eszélösen tépdesei hajadat és hajamat,
miközben szájunk csattog a léghuzattól,
üvöltsd nekem:
szeretlek!

Sivataghomokba ásva nyakig,
míg mini állkapcsukkal
módszeresen őrlő termeszek
rágják ki eleven belső szerveinket,
és hólyagosra marja arcunkat a nap,
kisebesedő szájjal sziszegd nekem:
szeretlek!

Mormoló lávkráter partján vonszolódva,
belélegzett portól fulladozva,
játshi könnyeden röpdöső sziklaktól
ijedezve, találomra kerülgetve
a lüktető, élő izzást, melytől elszenesedne
minden csontunk, kiáltsd arcomba:
szeretlek!

Hajótörés után szál deszkán sodródva,
só cserzette bőrrel, lábujjunkat kószolható
ragadozó halakat odébb rugdalva,
görcsbe rándult izmokkal,
gombóccá gyűrődött gyomorral
bugyborékolj nekem:
szeretlek!

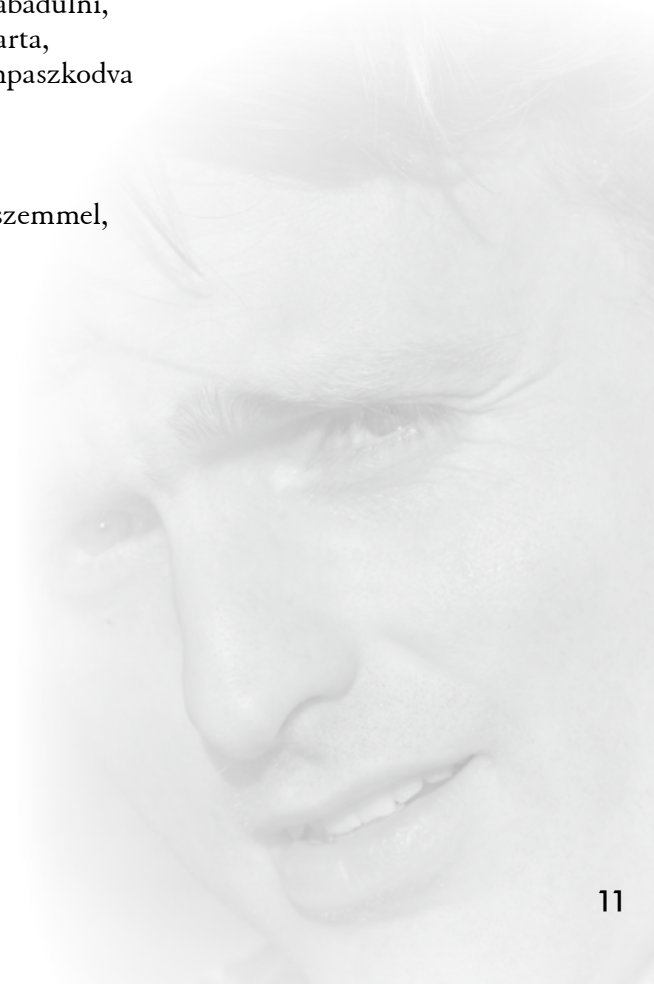
Hetek óta kialvatlanul imbolyogva,
bömbölő kisbabánkkal karodban
fel-alá szédelegve egy levegőtlen,
ablaktalan lakás kelkáposzta-szagában,
ásítsd nekem:
szeretlek!

Savas eső verte, lebombázott ipartelepek
betonkoloncai, pucér idomvas-szörnyei
rohadó iratkupacai, vegyi anyagok flakonhegyei,
kettétört asztalai, pestises függönyei,
látatlan székei, sebző ablaküvegei,
habzó szájú kóbor kutyái, golyvás,
vicsorgó macskái, sunyin lődöző
orvlövészei közt le-lekushadva
suttogd fülembe:
szeretlek!

Nyirkos barlangrendszer
részvétlen, fagyos állkapcsába szorultán,
ruha alá szívargó cseppek
alattomos nyirkosságában fürödve,
a fogyatkozó levegőt üggyel-bajjal
szűrve összepréselődött tüdődbbe
szuszogd nekem:
szeretlek!

Toronyház jeges ablakpárkányán csúszkorálva,
a bokánkba csimpaszkodó tériszony
ezernyi mancsától próbálva szabadulni,
görcsös ujjakkal benzingőz marta,
kivásott stukkódarabokba csimpaszkodva
sikítsd nekem visszhangosan:
szeretlek!

Kivégzőosztag előtt, bekötött szemmel,
rémülettől reszkető testtel,
elernyedő záróizmokkal,
veríték sava csípte szemmel,
a testünkbe hatoló golyók
csattanását túlharsogva
üvöltsd nekem:
szeretlek!

Az árokpartok zsoltára

Az Úr az én világosságom
és én az Úrnak sötétsége vagyok.
Ha az Úr megnézi magát
arcom tükrében,
legszívesebben felkacagna kínjában.

Ne ne vess, Uram, ne ne vess
a te szolgád arcának torzulásán.
Bogozd ki inkább irgalmasságodban
a csomót, melyet vonásaimra
ördögök csomóztak.

Te, aki vagy, Uram, íme,
átlátod a mélységeket,
belelátsz gyomrom mélyébe,
ahol pokoli gyomorsavak sisteregnek.
Látod, hogy sebeimben hogyan alvad
meg a vér, szorgos vérlemezkék
hogyan falazzák be
az ostromlók ütötte réseket.
Látod a mirigyeket és az enzimeket,
nincs szükséged latin szavakra,
egy kihalt nyelv oszladó szavaira,
melyek rovartetemekként lebegnek
az élő nyelvek
medencéjének vízfelszínén,
és nem kell
biológiai könyvet bogarásznod,
hogyan megértsd
kezed művei működését.

Korrepetálj, Uram,
korrepetálj engemet,
mert félek, hogy megbukom
saját magamból,
és az lenne
minden vereségeim legcsúfosabbika.

A te tekinteted látja minden porcikámat,
inakat, izmokat, a csontok nyalábjaikat,
jóval Röntgen előtt feltaláltad a röntgent.

Látod, hogy csontom eddig nem törött,
ahogy a keresztfán kiszenvedett Jézusnak
sem törték csontját,
nem akartad,
hogyan az igaznak teste romlást lásson.

Látod azt is,
nincs ebben semmi érdemem,
autó elé nem estem,
ablakból ki nem zuhantam,
hideg vasak,
kövek közé sosem szorult a testem,
a többi meg kibírta paraszti őseim
hagyatéka, ez a szívós fotóállvány.

Látod koponyám csontkelyhét
és a benne fortyogó katyvaszt,
csendesítsd le a vihart a biliben, Uram!
Parány vagyok, nagyravágyó puhány,
minek köhög a bolha, ha nincs is tüdeje?
Miért gondolja magát
dinamitnak a teveürülék,
miért készítené bárki is
parfümmintákat csatornabűzből?

Szánd meg legatyásodott szolgádat, Uram,
olyan lettem, mint a kéregető csavargó,
aki mellett mindenki elmegy az utcán.
Kívülről, akár a fehérre meszelt sírok,
belül csupa rothadás.

Szánj meg engem, Uram,
világ csavargója,
kinek nem volt hol lehajtani fejed,
látod, nekem van
házam, családom, párnám,
párnára döntött agyamban mégis
álmatlan csavarog valaki hideg utcákon,
és az ő fejében kóborol még valaki,
fejében egy harmadik valakivel,
akinek fejében és így tovább...

A rózsafüzér csuklómra hurkolt bilincse
nyomán vér csordul alkaromon,
lenyalom.

Szakadék felett láncba
 kapaszkodom, ments meg, Uram,
 a belső csavargástól!
 Előtted nem tárták ki
 a díszes templomokat,
 tisztátalannak mondtak
 a város főterén,
 fényes nappal, az egész nép előtt.

Szánj meg, mint egyik csavargó a másikat,
 nyújtsd át kannásborodat,
 csak lötyög még az alján valami,
 mondd, hogy a véred,
 hogy szürcsizz, haver.

Véredet iszom, Uram,
 mind a véredet szívjuk,
 mint szúnyogok,
 és te hagyod,
 vérátömlesztést
 ennél jobbat nem kívánhatok.
 Véred vajon veri
 az összes vércsoportot
 vagy mindegyikkel
 összeférhetetlen?

Olyanok vagyunk mi ketten, Uram,
 mint egy homokóra két cilindere.
 Fogyatkozik erőd,
 ahogy kiszivornyázom belőled.
 Eldőlsz, Uram, az árokparton,
 véred-vesztetten,
 üresen, mint egy zsák,
 én pedig ballagok tovább.

Nyomorúságod lett az én ékességem,
 semmi voltam, és mindenné tettél,
 fényességed eszelős
 kannásbora világít
 tekintetemből,
 add át koronád,
 add, hogy én legyek
 az árokpartok királya.

A hidrokultúrás versek

A hidrokultúrás versek hígított tápoldatban
 élnek, s hogy meggyökerezzenek a szöveglétben,
 agyaggranulátumot használunk. Két cserép is
 kell hozzájuk: a belső lyukacsos, akár a metaforikus
 lelkiismeret (vagy maga az ún. kókuszföld),
 nem is igazi cserép,
 itt a granulátum és a gyökerek (a költői képek) helye,
 itt vegyül a természetes és az azt tápláló mű,
 a külső meg díszes, ez a lényegi (bár borulékony)
 cserép, hogy
 létrejöhessen a növény közhelye, a közhely formája.
 Nem egyszerű a vers kertészete. A trágyát
 nem lehet megúszni. Vagy a vizet.
 Figyelj oda, költő.
 A kúszókák, futókák, csokrosindák, rákvirágok
 balkoni
 poézise fokozott odafigyelést igényel.

Parainézis-stratégiák

Valahogy úgy intézd, hogy ne találj semmit.
 Minél többet látsz, annál vakabb légy.

Ne morfondírozz egy metaforán ennyit,
 a hasonló boldogan hasad szét.

Tanulj átsiklani a kisebb tragédiákon,
 Ahogy a gátőr, az úszómester ráun a vízre.

Csupafog mosollyal kacagj az éhes diákon,
 és hívd ki a sorsod egy pergő, műveltségi kvízre.

Szeresd a szélsőségeket, hálások az ágyban.
A kismamák erében ott ver a gyerek is.

Párnák közt, lepedőn felejtett hangból ugyan hány van!
Ne gyűjtsd az emléket, ha netán mered is.

Fiam, mindig lesz egy szálkásabb ötlet.
Mert minden sorhoz akad egy partner.

Ha nincs rá szavad, beszélj minél többet.
Minden latin közmondás expander.

Viszem

Itt van bezárva, bezárva most a gépbe. Viszem.
Nekik is volt, volt szeme kékje. Mégse tudok
ezekre az emberekre gondolni, ismerem őket,
romlottabbak nálam, míg répát ettem és kenyeret,
ők luxushegedűkkel hempergőztek.
Túl szürreális, túl valószerűtlen.
Valahogy a villamoson is kell élni.
Egy családfakutató nő gyötör, ma nincs
kedvem szlovákul beszélni.

Sütő András lehunyja a szemét

Alig bírtam felkelni, lepleztem, amit lehet,
az emésztetlen nagy gubóról szót se.
Utána koncert, Keenlyside. Majd rendbe hoz.
De valahogy folyamatosan ott
volt az orr a szöszhajás tarkón, és ahogy becsukódnak a szemek,
de hát mindig, mindig becsukódnak a szemek,
a kék trikóra nyitódó száj, de hát mindig nyitódik a száj,
ahogy a pucér fülkagyló
és a borotválás kiadja a szívet, bár a jobb dombja
kissé lapos-ügyetlen. Miért nem lehet rányitni a szemet,
miért nem lehet ilyesmit nézni? A másikat,

a másikat, a másikat? Miért nem engedi meg
a makacs szüzesség a vágy később rutinos
pornográfiáját? Ahány szem, hunyva mind.
Miért nem hunyom le én is, hiszen olyasmit látok,
ami nem tűri a látást? Miért fogom látni ezt
évek múlva is, akár lehunyom, akár nem?
Keenlyside a *Per me giuntónál* tart:
és én megint látom a szívet,
itt is, itt is kirajzolódik. Egyáltalán nem lapos,
egyáltalán nem ügyetlen.

Baji Miklós Zoltán: Arany fokozatú önpusztításra is alkalmas kupa modern gladiátoroknak (2014; vas, textil, lakkk; 45×57×15cm; fotó: Bencsik Ádám)

Hellyé lassul (1)

A mozgásod helyyé lassul, anya,
itt fekszel egy válasz eleve
elrendeltségében. Gondolatban
parányi, pontszerű részekre
bontalak, hogy megtaláljam
a középpontodat. Mióta legutóbb
itt jártam, az ampullák felhígították
a véred, de a gondosan lekerekített
szemrehányásokkal még mindig
nem megyünk semmire. Pedig
azt reméltem, hogy amit kérdezni
akarok, úgy nehezedik majd rád,
mint egy erőkarra. Értem, hogy
a felelősség egyedül semelyikünké
nem lehet, de meddig pattoghat
még köztünk egy alany általánossága?
Látod, az idő szövetei üszkösödni
kezdtek. Becsapom mögöttem
a halálotat.

Bűnjel (2)

A bőröm hangszigetelő szivacs,
elnyeli az üvöltésedet, nem hallom,
mikor a nevemen szólítasz, pedig
tudod, hogy a közös nyelven
én vagyok a gyász. Egész délelőtt
egy festékcsepp megdermedt
zuhanását figyeltem egy zár üregében,
azt találgattam, átfolyhat-e rajtam
az eső, elképzelhető-e, hogy felszívódjon
az ereimbe. Úgy járkáltál föl-alá

meztelenül a lakásban, kezeden
a lemerült mobillal, mint zavarodott
anyaoroszlán, fogai közt halott
kicsinyével, hogy végül minden
visszavont tekintet és minden megtett
lépés közénk ékelődjön. Könnyű
összetéveszteni két hasonló szerkezetű
csöndet, viszont a miénk már
a cselekvésképtelenek némasága.
Feleslegesen próbálom túlordítani
a húst: ennyi hallatszik át a testből
egy tagadáson.

Bűnjel (6)

Ezen a sortörésen át pont
rálátni a kedvenc szorongásod
homlokzatára, kár, hogy a valós
okokat kitakarják a bejárat elé
ültetett hamvas égerek. Nincsenek
illúzióim a jövőnköt illetően:
én egy rohamosan fejlődő iparág
idejétmúlt fejlesztése vagyok, te
meg úgyis mindig találsz valamit,
ami összeolajoz. Hajnalban
a csapágy-nagykereskedés
kirakata előtt fogott el az a jóleső
izgalom, hogy milyen lehet egy zárt
rendszerben kenőanyagnak lenni.
Aztán persze semmi, csak
az esőcseppek robbantak szét
sorban a palatetőn: mezítláb járni
egy szobányi légpárnás fólián.
Ha a hegyéhez érek, fáj ez a délután,
ott gennyedzik benne egy tökéletes vihar.

Bűnjel (7)

Már előrementél, mikor a kulccsal ledöftem az ajtót. Az éjjel valami kilazult köztünk, de mi mindenre nem jó egy kés hegye. Reggel nem találtam a törülközőt, és vizes testtel kellett bemennem a leghidegebb szobába, aztán némán figyeltem az ablakból, ahogy a dombon visszaültetik a tájba illő fákat. Tudni akartad, mi van a legfelső fiókban: semmi, üres egyes szám, első személy. Mondanom kellett volna valamit, de egész nap a szádat néztem. A félelem nem más, mint számítani rá, hogy megesznek. A tétovaság? Székre ledobott kabát. Ahogy kézre esik, rendezgetem ráncait. Belekapaszkodnék, próbálnám ezt a zárlatot megemelni, de mint egy sima, súlyos tárgyon, bárhogy keresem, nincs rajta fogás.

SÁNDOR ZOLTÁN ◀

Háborúk gyermekei

Terebélyes platán magasodott a park közepén. A csíkos pizsamás férfi a fa törzséhez dőlve figyelte az ég felé nyújtózó ágak hajlongását. Egy utolsót szíva cigarettájába, a fűbe dobta a csikket. A kis pum-pasprayból kétszer a szájába fújta, majd a kikövezett járdához ment, és végignézett a közeli padokon ücsörgő embereken. A legtöbben közülük szótlanul süttették az arcukat a tavaszi napsütésben. Srégen átellenben egy korban hozzáillő férfit pillantott meg.

– Szabad?

A férfi fölnézett az újságból, és kissé arrébb húzva bézs színű pizsamája felett viselt fürdőköpenyét, helyet csinált maga mellett.

– Köszönöm.

A köpenyes férfi ezúttal sem szólt semmit, ajkait mozgatva folytatta az olvasást. Néhány perc múlva félbe hajtotta az újságot, és bólogatva az ölébe helyezte.

– Újabb dokumentumot találtak, amely azt a nézőpontot támasztja alá, hogy a trónörökös elleni merénylet nélkül is kitört volna az első világháború.

– A centenárium apropóján most mindenki ezzel foglalkozik.

– Erre az okmányra állítólag nemrég bukkantak rá egy levéltárban.

– És te... vagyis maga...

– Nyugodtan tegeződjünk.

– Te ezt elhiszed?

– Nem gondolkodtam rajta. De ez egy komoly lap – mutatott az újságra.

– Komoly?

– Nem értesz egyet?

– De... de igen, legalábbis abban a kontextusban, amilyenben általában használni szokás a komoly megjelölést.

– Mert te hogyan használod?

– Nem is tudom... Talán nem kell mindig komolyan venni azt, aki komolynak tünteti fel magát...

– De hogyan vegyünk komolyan olyasvalakit, aki még magát sem veszi komolyan?!

– Most megfogtál...

Mindketten elmosolyodtak.

– Annyit akartam csak mondani, hogy nem szabad kész tényként kezelni mindazt, amit az újságok megírnak...

– Világos.

– Az újságok sokszor nem is írnak meg semmit, csak dokumentálják a hatalmasok vágyait.

– Úgy véled? Ebben – mutatott az újságra – nemritkán kritika is található a kormány számlájára.

– Nem minden kormánytag tartozik a hatalmasok táborába, az egymás közti leszámolásra is jól jön a média... És ne feledjük, csavaros módon a hatalmasok ellen szóló ritka bírálat is a hatalmasok érdekeit szolgálhatja, mert ezekkel lehet példálózni, hogy lám, kritizálnak bennünket, mi meg hagyjuk, példaértékű demokraták vagyunk...

– Holott diktatúra van.

– Permanens. A diktatúra nálunk nem vész el, csak folyamatosan átalakul...

– Ezt megjegyzem.

Felnevettek.

Gubis Mihály: Bizánci oszlop (1998; vas, fa; 88×30×22 cm; fotó: Gubis Mihály; a képet Gubis Benedek engedélyével közöljük)

– Honnan tudod te mindezt?
 – Volt némi betekintésem.
 – Értem...
 – Egy dologgal tisztában kell lenni: közszolgálati média nem létezik. Az, ami ilyen szerepkörben tetszeleg, valójában a mindenkor hatalmasok szócsöve. Ezen a tényen nem változtat az, hogy a hatalmaskodó a sajtóval történő visszaélését önmaga favorizálásával, agresszív propagandával, a társadalmi párbeszéd lezüllesztésével, az ellenlábasok elhallgatásával, vagy mindezen dolgok ötvözetével teszi... A közszolgálati média egészen egyszerűen valósághamisítást végez. Funkciója a hatalmi elit kiszolgálásában merül ki, éppen ezért például teljes mértékben alkalmatlan a társadalmi kutatásokon és feltárásokon alapuló tudományos dolgozatok elkészítéséhez. Minden olyan szociológiai és történelmi tanulmány, amely a közszolgálati médiában megjelent adatokon alapszik, alapjaiban véve pontatlan. Az efféle tudományos munkák pedig tovább torzítják az egyébként is téves képet a valóságról, multiplikálva a valósághamisítást...

– Azt akarod tehát mondani, hogy azt a dokumentumot is, amiről az imént olvastam, nem árt némi fenntartással fogadni.
 – Nem... illet nem állítottam... bár nekem kissé gyanús, hogy éppen akkor találtak rá egy olyan okiratra, amely alátámasztja a hivatalos történelmi tanítást, amikor a kerek évforduló miatt a világ figyelme az adott eseményre irányul.
 A köpenyes férfi elmosolyodott.
 – Flúgosnak tűnsz, de tetszel... Miért vagy itt?
 – A szívem. Magas vérnyomás, magas koleszterinszint, légzési panaszok... És te?
 – A gyomrommal van valami. Ők sem tudják megmondani, mi lehet, most vizsgálják... Szóval, te egy ilyen kételkedő alkat vagy...
 – Nem mindenben...
 – De, ami az újságokat illeti, nagyon, mi?!
 – Különösen, ha történelemtől van szó.
 – Mi a bajod a történelemmel? Miben higgyen az ember, ha már a lezárt múltban sem hihet?
 – Éppen az a baj, hogy a múlt nálunk nem zárult le. És attól tartok, hogy egyhamar nem is fog. Legjobb példa erre ez a nagy fölhajtás egy háború kitörésének századik évfordulója kapcsán. Legalább, ha minden érintett összefogna, és közösen levonná a tanulságot. De nem ez történik, hanem mindenki a saját szája íze szerint magyarázza a történeteket, és természetesen mindenkinek igaza van... A történelem tulajdonképpen a napi politikát szolgálja, a politika folytatása más eszközökkel, és...
 – Elnézést, te, ugye, magyar vagy?
 – Igen. Mert?
 – Semmi, a kiejtésedből gondoltam, csak eddig nem voltam benne biztos. Volt egy nagyszerű magyar barátom, a Lajos... De folytasd csak, nem akartalak megszakítani.
 – Nem lényeges, azt szerettem volna csupán mondani, hogy a történelem megítélése mindig viszonylagos. Te másilyen szemszögből tekintesz ugyanarra a dologra, mint én, ezért nyilván mást is látsz...
 – Minden relatív?
 – Nem..., mert egy népirtás sohasem lehet relatív... Ugyanakkor igen, mert... Például, mit gondolsz, miért nem rendeztek sohasem egy regionális történelem-versenyt diákoknak a térségben?
 – Ez jó! – csapta össze tenyereit a köpenyes férfi. – Ehhez kéne EU-s pénzre pályázni.
 – Igen... – mosolyodott el a pizsamás férfi. – Tudod, a történelemmel való foglalkozásnak addig van értelme, amíg a múltban marad... Amint alakítani kezdi a ma történéseit, veszélyessé válik.
 – Ahogy mondod.
 – És van itt még egy érdekes paradoxon is. A történelem csak úgy létezhet, hogy én foglalkozom vele, viszont ha az egykori események másképpen alakulnak, én nem biztos, hogy léteznék.
 – Hogy érted?
 – A történelemben minden mozzanat, a legapróbb is, a jelen pillanathoz vezetett, a jelen pillanatban pedig mi élünk. Például lehet azon ábrándozni, hogy milyen irányban indul a középkori Szerbia

sorsa, ha nem veszíti el a rigómezei csatát, vagy milyen hatalmas lenne ma Magyarország, ha nincs a trianoni békediktátum, de tisztában kell lenni azzal, hogy bármekkora nagyhatalom is lenne Szerbia vagy Magyarország, mi valószínűsíthetően nem élnénk: mások élnének helyettünk.

– Rémisztő gondolat.
 – A paradoxon lényege: hogyan lehet viszonyulni az általános rosszból keletkezett jóhoz.
 – Mire gondolsz?
 – Mondok egy szemléltető példát. Ismered Jelena nővért?
 – Nem... nem hiszem... legalábbis névről nem tudom...
 – Biztos találkoztál már vele, a felvételi osztályon dolgozik. Karcsú, szép arcú lány, rövid, fekete frizurát visel, mindig mosolyog és kedves, mindenkire van egy jó szava...
 – Ja, tudom! Áldott egy teremtés... És gyönyörű!
 – Igen, igen, ne legyünk álszentek, nagyon csinos nő.
 – Mi van vele?
 – Hallottad a történetét?
 – Nem.
 – Az édesanyját megerőszakolták a háborúban.
 – Nem mondod...
 – A férje nem volt odahaza, jöttek a felszabadítók, a teherautóra pakoltak, amit csak tudtak, majd sorban meghágták az asszonyt, és egyikük teherbe ejtette. A horvát férj el akarta vetetni a magzatot, de az asszony nem ment bele, inkább, ahogyan mondta: a sajátjaival autóbuszra szállt és felvállalta a menekült sors bizonytalanságát...
 – Szörnyű... Honnan tudod mindezt?
 – Legutóbb egy szlavóniai menekült feküdt a mellettem lévő ágyon. Ő mesélte. Ugyanazzal a busszal hagyta el szülővárosát, mint Jelena nővér édesanyja. A kislány állítólag a többi gyerektől tudta meg, hogy háborús zabigyerek.
 – Bizarr...
 – Civilizált emberként magától értetődően elítélek mindenféle erőszakot... a nemi erőszakot különösen, de amikor végignézek Jelena nővéren, önkéntelenül is hálát adok annak a gazembernek, aki nemzette. Ez paradoxon.

– Az.
 A csíkos pizsamás férfi egy papírzacskó kámforos bonbont vett elő zsebéből, és társa felé nyújtotta.
 – Kérsz?
 – Köszönöm, de szigorú diétára vagyok fogva.
 A pizsamás férfi a szájába tett egy bonbont, majd a zacskót visszahelyezte a zsebébe.
 – Van egy sokkal közelebbi példám is...
 A köpenyes férfi kíváncsian felemelte tekintetét.
 – Édesanyám első férje sváb férfi volt, Dietrichnek hívták, a jugoszláv királyi hadsereg gárdájában szolgált. Amikor 1941-ben bevonultak Hitler csapatai, a német nemzetiségű katonákat kérdés nélkül besorozták a saját osztagaikba. Dietrichet csakhamar átvezényelték, és édesanyám számára örökre nyoma veszett... A háborút követően édesanyámat sokat molesztálta az újonnan létrejött kommunista hatalom, hol ide idézték be, hol oda, kollaboránsnak meg náci kurvának nevezték. Tartott ez mindaddig, amíg a hatalomhoz közel álló egyik jóakarója azt nem tanácsolta neki, hogy legjobban teszi, ha újra férjhez megy, lehetőleg olyasvalakihez, akinek semmi köze sincs a megszállókhoz, ily módon ország-világ előtt szakít volt férjével. Pontosan hogyan is történt, nem tudhatom, de csakhamar valóban férjhez ment barátnője öccséhez, vagyis... édesapámhoz. Szóval, ha nincs a partizán terror, akkor én sem vagyok..., és a lányom sincs, aki történészként tagja annak a bizottságnak, amely a második világháború végén lezajlott véres megtorlásokat kutatja...
 A köpenyes férfi széttárta karjait a pad támláján, és végignézett az előtte elnyúló pázsiton.
 – Édesapám is partizán volt.
 – Sokan voltak.

– Igen... Kisgyerekkoromban rengeteget mesélt partizánkalandjairól... Gyakran annyira korgott a gyomruk, mondta, hogy kénytelenek voltak megenni a fának a kérgét... Télidőben kendőkbe bugyolálták a lábukat, hogy le ne fagyjanak az ujjaik, de a boszniai hegyekben olyan farkasordító hideg uralkodott, hogy sokaknak amputálni kellett a végtagjaikat. És persze a hőstettek... a többszörös túlerőben levő német gyűrű áttörése, az ellenség megtevesztése céljából felrobbantott híd, majd átkelés a hömpölygő folyón, a sebesültek megmentéséért folytatott ütközet, a számos diverzáns akció... Fel-nőtt fejjel ébredtem csak rá, hogy édesapám egyes meséi alapján partizántörténetek íródtak és filmek készültek... – Kényszeredetten elmosolyodott. – Igazából a már említett Lajos barátomnak köszönhetem, hogy bármit is értek az itteni viszonyokról, és hogy nem ismeretlen előttem mindaz, amiről te is beszélsz. Lajos mesélt nekem először róluk, hittem is meg nem is, mentségemre szolgáljon, hogy velünk, akik közvetlenül a második világháború után születünk, nem tanítottak ilyeneket... és más-hol sem hallhattunk erről semmit. Magamban azonban nyilván szégyellhettem, hogy mérnök létemre halvány dunsztom sincs ezekről a történekekről, ezért később utánajártam a dolgoknak...

– Kicsoda Lajos?

– Lajos... Lajos egy jó ember... volt.

– Volt?

– Igen.

– Ezek szerint már nem él.

– Nem. Már... huszonkét éve... Valamivel több, mint huszonkét éve!

Végigsimított a combján, és térdére könyökölve előrehajolt.

– Együtt voltunk a harctéren. Rettenően el volt veszve... Mindannyian el voltunk veszve, de ő különösen. Ugyanazon a napon kerültünk a kiképzőtáborba, valahogy összeismerkedtünk... nem is emlékszem már, hogyan... tudom, folyamatosan azon sopánkodott, hogy kicsoda ő, meg mit keres ott, állandóan ilyeneket hajtogatott. Főleg azután, hogy elszállítottak bennünket a tethelyre. Egy éjszaka arra ébredtem, hogy ül, és magában beszél magyarul. Egy elnéptelenedett faluban tartózkodtunk épp, egy szenesfészerben húztuk meg magunkat éjszakára. Megkérdeztem tőle: valami baj van, Lajos... csak annyit motyogott vissza, hogy nagyapja az osztrákok oldalán háborúzott a szerbek ellen, ő meg most a szerbek oldalán harcol a horvátokkal szemben... Talán. Nem mindig tudtam követni a gondolatmenetét. Az életét is elmesélte, de azóta, bármikor is eszembe jutott, mindig elgondolkodtatott, hogy valóban úgy mondta-e, ahogyan én hiszem, vagy már én raktam össze utólag a történetét, hogy számomra logikus legyen...

– Fontos?

A köpenyes férfi egy pillanatra felnézett beszélgetőpartnerére, majd megrázta a fejét.

– Nem. Zsidó lányt vett el. A lány szülei elleneztek a kapcsolatukat, főleg az anya, titokban házasodtak össze a szomszédos faluban, ahol Lajos barátja anyakönyvvezetőként dolgozott. Ekkor a lány már terhes volt. Szülei sohasem bocsátottak meg ezt neki. Még azt követően sem, hogy belehalt a szülésbe. A temetés után Lajos meg akarta nekik mutatni a csecsemőt, de anyósa nem akarta látni, azt mondta, elképzelhetetlen számára, hogy unokája szülei gyilkosainak az ivadéka... Nem sokkal később Amerikába költöztek egy rokonukhoz, Lajos soha többé nem hallott felőlük semmit.

– És vele mi történt?

A köpenyes férfi megdörzsölte az arcát, és az ölébe fektette tenyereit.

– Már a távolból látszottak a gomoly füstfelhők. A falu bejáratánál állat- és embertetemek hevertek szerteszét, leégett és szétlőtt házak csúfoscodtak egymás után, gazdátlanul maradt, nem ritkán találatot kapott jószágok lézengtek az utcákon. A település központjában a teherautónk elé hajtott egy horvát tank, majdnem összeütköztünk vele, mindannyian gyorsan kiugráltunk a járműből és a közeli szálloda felé menekültünk. Ekkor már tankokból, aknavetőkből, puskákból tüzeltek ránk. Egy vastag fa mögé kuporodtam, olyan vastag volt, mint ez a platán... lőttem egyet a levegőbe, és lebújtam. Most sem tudnám megmondani, hogy fél percet vagy egy órát töltöttem el ott. Arra lettem csak figyelmes, hogy a szállodát elérő társaim kiabálnak, meneküljek, mert be vagyunk kerítve. Mászva elindultam az épület felé, de alig haladtam pár métert, amikor találat ért. Több is. Átlőtték a bal alkarom, a másik golyó pedig a vállamat súrolta. A fejem legszívesebben a földbe dugtam volna, gránátoktól széthasí-

tott fenyőágak hullottak rám, lövedékek süvítettek körülöttem. Sokáig magatehetetlenül feküdtem a földön, míg valaki a grabancomnál fogva meg nem ragadott, és a szálloda bejáratáig nem vonszolt... Lajos volt az. Csak miután foggal-körömmel nagy nehezen bekötöttem a sebemet, kérdeztem meg, hol van. Akkor árulták el, hogy eltalálták, és... kint maradt...

Hosszasan bámult maga elé.

– Elengedtek a temetésére... én vittem el édesanyjának az utána maradt cuccot. Az asszony remegő kézzel mutatta, hogy előző nap hozta a postás a végzést, hogy egyedülálló szülői státusa miatt felmentik a katonai szolgálat alól, vagyis nem kell eleget tennie a behívatóparancsnak...

– Elképesztő...

– Igen... Amikor megkapta a behívót, sorra járta az összes katonai ügyszolgálatot, hogy egyedülálló szülőként ne vigyék el a harctérre, a kislánya akkor indult el iskolába, de a bürokrácia nem siette el a dolgot...

– Ez... egyszerűen felháborító...

– Máshogy is megoldhatta volna, de ahhoz pénzre lett volna szüksége. A kiképzés alatt köztudott volt, melyik ajtón kell bekopogni, ha van elegendő német márkád...

A csíkos pizsamás férfi megcsóválta a fejét.

– És még én mesélek neked történelemről... A te történeted még egy oka annak, ami miatt feleslegesnek tartom ezt a nagy fölajtást egy lényegében szomorú és szégyellni való esemény körül. Mi lehet az indítéka az efféle össznépi csinnadrattának? A figyelemfelkeltés, hogy soha többé semmi hasonló ne forduljon elő? Esetleg... azonban erre folyamatosan emlékeztetni kellene, nemcsak egy kerek évforduló kapcsán, másrészt pedig nekem egyáltalán nem úgy tűnik, hogy bármelyik fél is erre fektetné a legfőbb hangsúlyt, sokkal inkább, mintha mindenki megpróbálná igazolni önmagát, emlékeztetni szeretne néhai nagyságára, áldozatvállalására és a vele szemben elkövetett igazságtalanságra... Ennek megerősítésére mindenféle exkluzívna beharangozott, hitelesnek mondott, valójában szenzációhajhász iratocskákat vakarnak elő, úgynevezett komoly lapokban publikálnak, majd tapsikoló közönség előtt televíziós talk-showkban nyilvánosan kommentálnak...

– Szerinted akkor inkább olvassunk bulvárlapokat? – mosolyodott el a köpenyes férfi.

– Azt nem mondtam, bár bizonyos tekintetben a bulvár sokkal tisztességesebb a magát komolynak tartó sajtónál...

– Ezt hogyan érted?

– Megpróbálom megmagyarázni... Igen, undorító dolgokat művel, gusztustalan témákon csámcsog, politikai üldöztetéseket folytat, kicsit túloz, kicsit ferdít, de legalább nem akarja magát valami másnak feltüntetni, mint ami, míg a másiknak éppen a látszatkomolysága az, ami igazából visszatetsző!

– Értem...

A csíkos pizsamás férfi egy pillanatra elhallgatott, szörcsögve kifújta az orrát, majd folytatta okfejtését.

– Témaválasztásaival közvetetten árulkodik az adott korról. Ha jobban belegondolunk, igazából csak a mostani bulvársajtóból lehet majd kellőképpen megtudni száz év múlva, hogy mi foglalkoztatta leginkább a ma emberét...

A köpenyes férfi felröhögött.

– Akkor ezt akár el is dobhatom – mutatott az újságra.

– Akár...

– Nos – karórájára nézett –, mennem kell, nemsokára kapom a terápiát. Az újságot neked adom, hátha...

– Köszönöm.

– Találkozunk...

A csíkos pizsamás férfi hosszasan nézett távolodó beszélgetőtársa után. Amikor az illető eltűnt a láthatárról, az ölébe fektetett újságot a padra tette, zsebéből előkotort egy szál cigarettát, és a vén platóhoz csoszogott. Rágyújtott, és a fának dőlve egy füstfelhőt fújt a magasba.

Tán Schéner fönn, az Istenek...

Réges-rég volt..? Vagy tegnap?! Hej, fiúk!
Mikor még voltak szent rengetegek,
félistenek, nimfák, szárnyas emberek,
varázslók, Odüsszeuszok, Hermeszek. . .!
Részegség volt? Álom volt..? Hej, fiúk!
Mikor a nimfákhoz vitt minden út
Gyulára, Csabára, Szegedre, Pestre,
s vadász szemünk minden szép női testre
rávetítette, amit vele tenne. . .

– Ó, mennyi mítosz ! Milyen metaforák!
Tán Schéner fönn, az istenek körében
épp dolgozik egy ilyesféle képen:
Meta-Faun hajszoja Meta-Flórát. . .

Testvérport szórni szélbe

a verset összetépni
a verset tűzre vetni

testvérport szórni a szélbe
lelked egy darabját is

hegykoszorút rendelni
arra gondolni közben
testvéred lett a szél már

egyszerre érezni minden
szilánk a lét sebében

kabátot sálat mindent
mint porszem – fájdalomtest

a testvért elsiratni
koszorút vízre tenni

hulltát szemmel követni
a Körösvízbe vetni

AZT ami másoké már
most testvéred a víz és

szétszóratást e tájon
meddig kell még hogy fájjon?

mint porhüvelyt levetni
Isten elé lebegni

távolabb távolodni
a verset földidézni
egészen verssé lenni

verssé lenni egészen
vérré virággá fénné

a szél testvére lenni
el nem fogadni semmit

*

visszavágyni Gyulára
a Krinolint bejárni
nem bánni hogy az utcán
emléket földidézni
utcaról utcára egyre

Kastélykertből a Várba
a téglán ami majdnem
már alig emlékezve
egy mondattöredéken
a Soha-Többé-kertben
a Soha-Többé-ízű
valami örök ízre – illatra – hangra várva

hazamenni a versbe
egy sírba mintha saját
poklokhoz közeledni
– az égbe beleesni. . .

S kérdezni aki ott fönn
– Édesanyám! De mondd meg!

közelebb közeledni
a versbe visszamenni

anyagtalan reménnyé
félpercnyi öröklétté

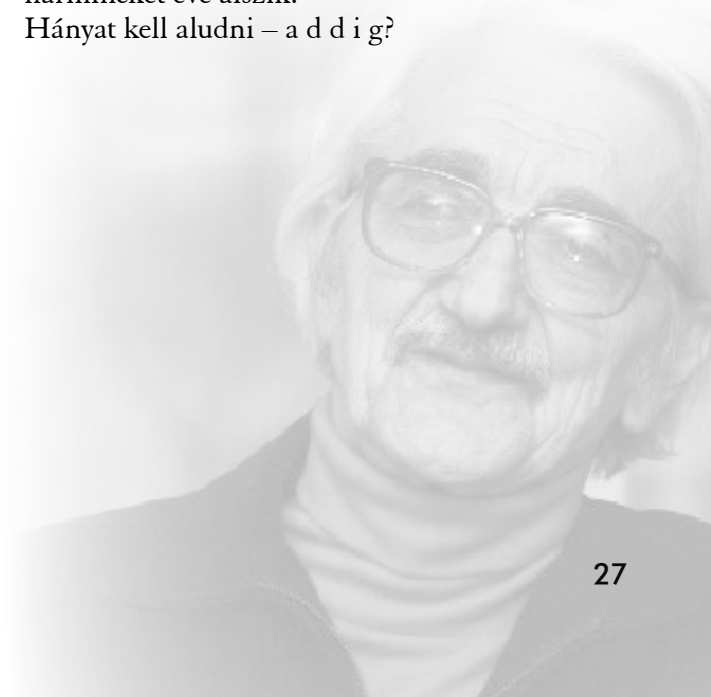
a víz testvére lenni
amit elvett a Semmi

Gyulára visszamenni
egy ház előtt merengni
már meg nem ismer senki
emléktől részegedni
kisebb gyerekké lenni

a Várból hazamenni
fejedre hullt nevetni
mindenre emlékezni
egy ígén elvérezni
a Soha-Többé-várban
Százéves cukrászdában

hazádba hazamenni
sírodba belelesni
emelkedni a verssel

harminckét éve alszik:
Hányat kell aludni – a d d i g?

Felhőarcom szálltában visszanez

felhőarcom
szálltában
visszanéz

– hát ennyi volt...
csak ennyi
az egész. . ?!

a Teljességből
egy törött darab
amit elvettem

s az is ittmarad

Baji Miklós Zoltán: „...a nyúl az...” (2012; olaj, akril, vászon; 60×80cm; fotó: Sallai Zoltán)

FELLINGER KÁROLY ◀

Hal a szatyorban

A vonatsínek szelíden, mindig csak
tapogatózva, szeretnék ma is ki-
mozdítani egymást a rohanásból,
mint akiknek közös az emlékü, itt-
ott közeledve egymáshoz, álmukban
a bűvészek nem etetnek nyulakat,
az előadásuk bevételét meg
szétoztják azok között, akiknek nem
jutott hely a mai előadásra,
ami igazából jobb lett volna, ha
elmarad, akár az időnek folyvást
lekötelezett, figyelemre méltó
kellék karóra János csuklójáról.

Mérleg

A turista szél lyukas zsebe mindig
tele van falevéllal, hiába le-
tagadni, a zöld levelek mielőtt
még elszáradnának, szétszóródnak a
felejtés minden egyes irányába,
mialatt János születésnapjára a
legfiatalabb anyai nagynénjét
fia a kapunál kitessekeli
az autóból, hadd adja csak át a
szokásos üveget, csokit, gyümölcsöt,
mikor a látogatás után aztán
visszajön az anyjáért a jó fiú,
János helyett nagynénjének gratulál,
boldog, békés születésnapot kívánva,
ahogy egy igazi rokonhoz illik.

Apropó

A teremtő Isten nem veszi le a lábáról Jánost, hisz ő nem varázsol, nem vár a kellő alkalomra, így hát János kifakad ebből a világból, kitálal, mint az agyonbíralt pincér, aki borraivaló híján most belekortyol a borba, mohó darázsként a jó csaliba, persze mindig mértékkel, hogy mindenképp elvarázsolja Istent, hogy aztán elszaladjon mint egy hős nyúl, aki meg Juli konyhájában hipp-hopp átváltozik boldog nyúlpaprikássá.

Féktáv

János ráakad a viharlámpára, mire Isten vihart teremt, zuhog, szakad, akárha dézsából öntenék, erre Isten megsajnálja, hirtelen barlangba tereli, a barlang falán, az ezeréves gyermekrajzokon Juli óvó tekintete kíséri, a kezében ott a titok kulcsa, a megdöbbenéstől majdnem elejti, bár a barlang végéhez érve elalszik a viharlámpa, mindenre fény derül, Isten megfélekez magáról, meglepetés erejével várakozik.

SIMEK VALÉRIA ◀

Napfénnel felpakolva

Hangod halkul, rozsdásodik,
töredezetek mondataid,
mikor polyvás agyaggal
tapasztott, szétporló
világról mesélsz.
Óvatos kézzel simítod
naftalinszagú ruhád, kötényed.
Halvány mosoly fut át arcodon,
megült rajta a gyerekkor.
Kopott, öreg falak közül
bakonyi napfénnel felpakolva
indultál. Lelked selymét
szerettem volna érinteni...
Mohazöld sálad felhajtja a
szél, majd szoknyádba
kapaszkodik, mint valaha én.
Irigykedve nézem, ráncok
nyílnak, vékonyulnak,
szirom-árnyékot vetnek a
földre. Konduló percek,
kocsizörgés, ránk hull az
út pora.

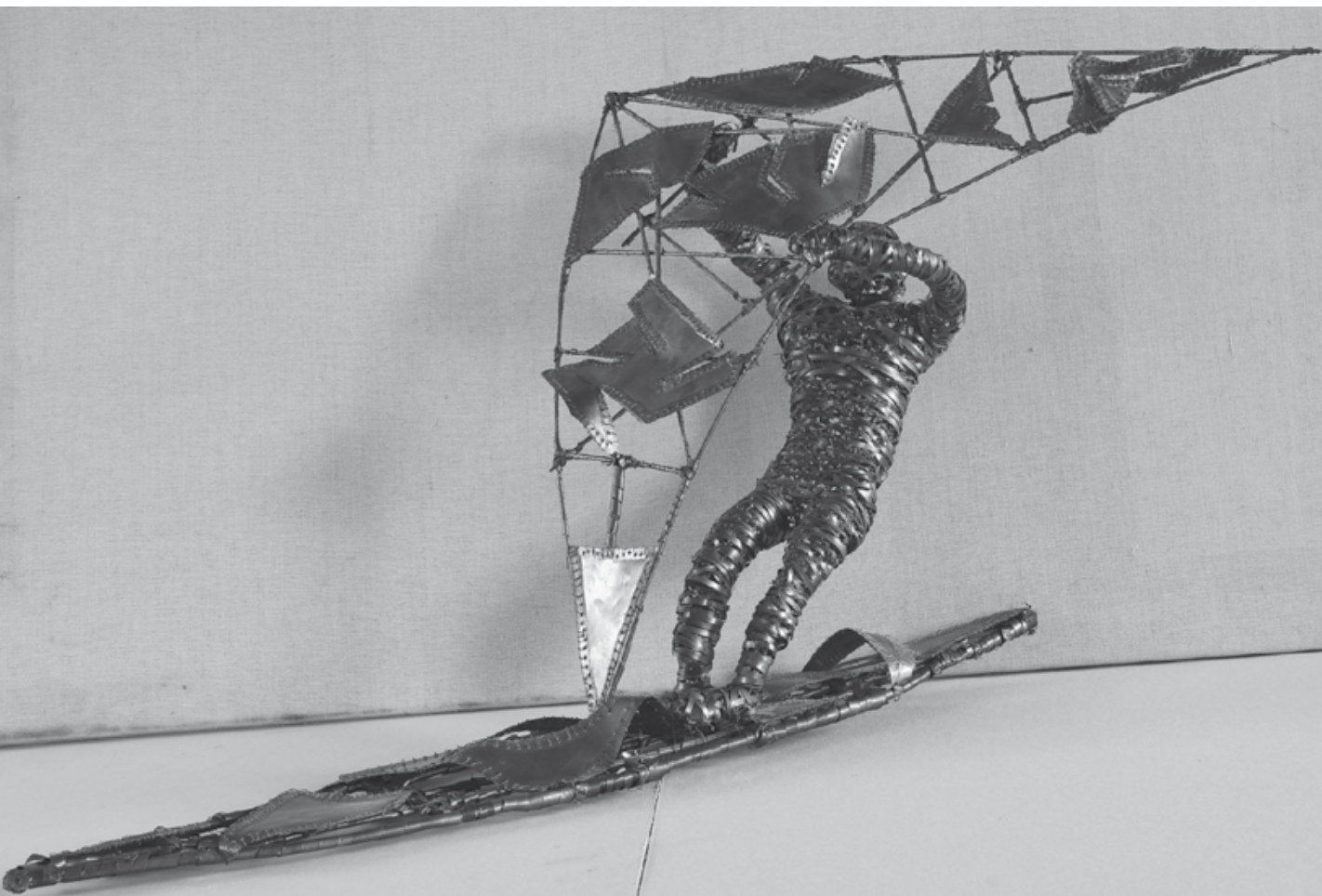
Cseppenként

Jó volna átszivárogni
sűrű szövésű vásznakon.
Megtisztulva cseppenként
egy káposztalevél-pohárba, és
a tenyeredben lenni,
tisztán és szabadon,
átszűrve a szavakon.

Forrás

A fa tövéből kis forrás csörgedezik
az összerakódott emlékek között,
szavak fűszálait sodorja, medret váj
az emlékezet falába, mint az idő,
csak csordogál útját keresve, kimossa
a gondot, terhet cipelő hátamról leemeli
a batyuba gyűjtött mondataimat, s bebújik
a lombok árnyéka alá, és önfeledt
örömmel kuncog a patak felé.

Penyáska László: Szörfös (2010; egyedi technika, nyomdai lemez; 90×90 cm; fotó: Petrovski Zoltán)

NAGY ATTILA ◀

Egymásba fonva

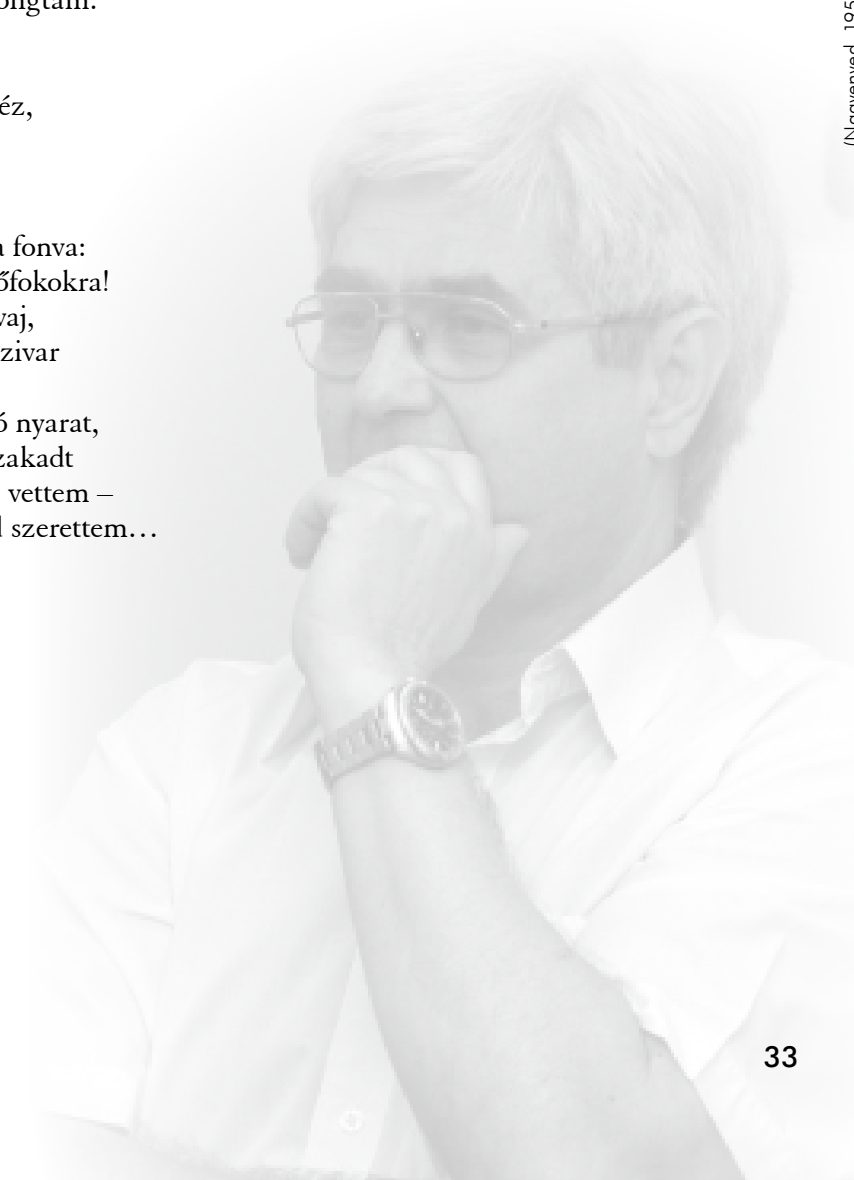
Emlékszel, Médi? – rég volt...
Álmodtam újra. Fényfolt
Szeretne lenni e költemény,
Mint régi versben az Ő meg Én.

Kislánykorodba visszamenve,
Álmodtam újra, hosszan merengve
Azon, ahogy a kezed fogtam
Az átjárónál s tébláb szorongtam:

Az volt az első női kéz,
A szem mélysége, mely igéz,
A fodros, színes kis ruha,
S kezed, a kicsi és puha –

Úgy keltünk át, egymásba fonva:
Zuhogott szívünk a lépcsőfokokra!
Az utcazaj, a tömbházszivaj,
Megszűntek! Egy illatos szivar

Lengte be köztünk a forró nyarat,
S puszik után ajkunkra szakadt
Az első csók, amit adtam, vettem –
Emlékszel, Médi? – beléd szerettem...

Koncert

In memoriam ifj. Kozma Péter

Nemrég még te ültél, Péter, ott,
Hol legszebben szól a cselló.
Emléked túl hamar megkopott –
Legyen e vers: memento...

Szóljon a néhány sor most rólad:
Hol túl szerény, hol túl vad,
Megszállott volt az attitűd –
Rovancsolt élet, halk prelűd...

Ha gordonkád szólt, a csapzott lélek
Hamvába hulló szikrája éledt,
S röpített mélységek zivatarába –
Te állsz a fényben, alkoholban ázva

Az utcasarkon, zsebrevágott kézzel,
Küszködve magaddal és az Egésszel!
Húrokra illesztve áhított vonód,
A létezés határát újra megvonod...

Zokogott belőled fel nem támadt
Dallama a bizonytalanságnak –
Szilánkos volt a pillanat,
Amelyben merted ránk hagyni magad...
Nemrég még te ültél, Péter, ott,
Hol legszebben szól a cselló.
Emléked él, bár megkopott –
Legyen e vers: memento...

CSUSZNER FERENCZ ◀

Kis ház sziklával

Egyre aszó, üres gyomor az űr, évmilliónként ha még rándul egyet, aztán morog és korog hozzá, egészen úgy, mintha az ég dörögne, csak éppen hosszan, nagyon hosszan. Közben megszületik az ember, felnő, és már magától értetődő a dörgés – bizonyára nem is lehetett másként, talán nem is volt egyéb hang soha. A gyermekeit úgy tanítja, a világ rendje, ím, ez, az ükunokák pedig előbb egymást, később magukat lövik főbe, mert az idővel mégis elhaló zajt a világvége jóslatának vélik, ahogy a születések elmaradását is, vagy azt, hogy talpuk alól lassanként szétfoszlik a szilárd talaj.

Szikladarabok úsznak át kusza összeviesszaságban ott, ahol korábban bolygók billegtek idétlen tán-cuk. Összeütköznek, darabokra hullanak, aztán más alakban állnak össze, vagy nem állnak össze soha, morzsolódnak egyre, de el nem fogynak.

Kis ház sziklával: akár ez is lehetne a címe a színen átúszó kompozíciónak, ha törődne a címekekkel még bárki, mert a színen valóban egy szikla úszik át, rajta apró, fából tákolt ház. Bentről fény szűrődik ki – gyertya lobog egy asztalon –, az ablakból pedig két arc bámul az egyre szűkülő, sötét végtelenbe, amit valaki pontosan úgy aggatott tele fénylő sztaniogalacsinokkal, ahogy egykor a töviszúró gébics tűzdelte kökénybokrok tüskéire a szúnyogokat. Hogy ez az egykor elmúlt már, vagy el sem érkezett, bizonytalan. Megerősítésért hiába fordulna bárki is a házban élőkhöz. Az ablakon túli, tompa tekintetük alapján akár vaknak is gondolhatnánk őket. A vakoknak pedig – legalábbis valaha úgy tartották – nincs időérzékük, így az idő mesterkedései rejtve maradnak előlük.

A ház lakói nem vakok. Az idővel mégsem törődnek. A nappalok és éjszakák az űr kénye-kedve szerint változnak. Nem maradt már pálya, nem maradt forma sem, bolygók sem, hogy az előbbieknél értelme legyen. Apa és fia, ketten, nagy elveszettségükben leginkább úgy állnak az őket körülvevő világhoz, mint gyűjtögető állatok, vagy éppen, mint a gébics. Tartalékolnak, mert enni kell. A gyomor, ha kordul, nincs tekintettel emberre, állatra, időre, űrre, térre... Az űrre talán mégis. Az űr éhség.

– Szeretnéd, ha elmesélnék neked egy történetet? – kérdi az apa, és otthagyja az ablakot.

– Nem.

– Miért nem?

A fiú az apjára néz, aztán újra kibámul.

– Miért nem? – ismétli meg az apja.

– Mert ezek a történetek nem igazak.

– Nem kell igaznak lenniük, hiszen történetek.

– Igen. De te mindig olyan történeteket mesélsz, amelyekben emberek vannak, és megváltó, és világ, és özönvíz, és állatok. Valójában semmi sincs! – még mélyebbre próbálja fúrni tekintetét a sötétségbe. A kis, fénylő galacsinokon túlra néz, bámul, amíg bele nem sajdul a feje.

– Miért nem mesélsz inkább te nekem egy történetet?

– Nincs kedvem.

– Jó.

– Egyetlen történetem sincs, amit elmesélhetnék.

Ismét bámulnak, ismét a gyerek bírja tovább.

– Mit szeretnél vacsorázni?

– Körtét – vágja rá megszokásból a fiú.

– Jó választás.

– Mindig ezt mondod.

Mielőtt a sötét raktárban rátalál az utolsó körtésdobozra, az apa egyesével vizsgálja végig a maradék gyümölcskonzerveket, a kezébe fogja, és úgy nyomkodja őket, mint aki a legérettebb darabokat akarja kiválogatni a gyümölcsös kosárból. Pontosan emlékszik még, miként nézett ki a helyiség kezdetekben: konzervek ládászám egymásra pakolva. Paradicsom, őszibarack, bab, kajszi. Sonkakonzerv. Sózott marhahús. Több száz liter víz ötvenliteres műanyag kannákban. Gyümölcskoncentrátum, UHT tej, paradicsomlé, fűszerek, teák, kávék az egykori világ minden tájáról.

– Az utolsó – teszi az asztalra a dobozt, de a fiú nem mozdul. – A legutolsó.

A fiú az asztalhoz ül, kibontja a konzervet.

– Te nem eszel?

– Eszem – mondja az apja.

Visszamegy a raktárba. Találomra nyúl a dobozok közé, megragad egyet, de visszateszi. A konyhába megy, gyertyát hoz. Megvilágítja a polcot. Csili, kukorica, sózott marhahús, raguk, levesek, spagettiszósz. Az összes dobozt ellenőrzi, de egyiket sem találja gyanúsnak. Néhány rozsdásabb darabot végül mégis kidob. Miközben esznek, a rozsdás dobozok tovasodródnak az űrben.

– Szerintem pedig akkor is jó. Szerintem ez akkor is egy egész jó történet. A semminél azért egy megváltó is jobb – mondja a férfi. A vacsora még tart, a fiú előtt álló, kifakult címkéjű doboz alján úszkál még néhány gyümölcsdarab.

– Jól van, apa. De most szeretnék egy kis nyugalmat.

– Mi a helyzet az álmokkal? Régebben el szoktad mesélni az álmaidat.

– Semmiről sincs kedvem beszélni.

– Jól van.

– Amúgy is mindig rosszat álmodom.

A fiú még befal néhány körtedarábot, aztán megszólal az ajtó fölé szerelt sárgaréz csengő.

– Kapás van – mondja az apa.

– Szerintem csak a konzervek, amiket kidobtál. Sosem akad fenn egyéb.

Biztonságból megnézik.

Az ablakból két arc leskelődik kifelé. A szikladarab, rajta a kis házzal, hálót húz maga után. Egyik végét a sziklához rögzítették, a másik, akár az idő, szabadon nyúlik a végtelenbe. Szűk végtelen ez, legalábbis a hálóhoz viszonyítva mindenképp az. A félelmekből szőtt alkalmatosság minden egyes rezdülésekor súrolja a világ szegélyét. Igaz, most éppen nem is rezdül. Áldozata köré tekeredik, fogva tartja, amíg apa és fia a zsákmány sorsáról tanácskoznak.

– Mi az? – kérdi a gyermek, és izgatottan kapaszkodik az ablakkeretbe.

Apja gondterhelt. Sosem látott még ilyet, de tudja, mi akadt fenn a hálón. Homlokát, orrát ráncolja. Talán morog is egy kicsit.

– Apa, mi az? – türelmetlenkedik a fiú.

– Mentőcsónak.

És valóban, mintha a fémből és áttetsző reményből kovácsolt gubóban mozdulna valami.

– Mentőcsónak?

És a végtelen tovább zsugorodik.

– Az.

A gubóban ismét mozdul valami, ezúttal a háló is beleremeg. Végei túllógnak már a világmindenségben.

– Megmozdult! – sikít fel a gyerek, és maga sem tudja, hogy hangja a rémülettől vagy a kíváncsiság izgalmától vékonyodott el.

– Igen. Ember van benne.

– Ember?

Hallgatnak.

– Mint te meg én?

Hallgatnak. A végtelen elbizonytalanodik. Az apa fejben a konzerveket számolja.

– Mint...

Az utolsó darab körte az asztalon álló dobozban lassanként bomlásnak indul.

– Mint anya?

A por megtelepszik a raktárban felhalmozott konzervdobozok maradékán.

– Mint a megváltó?

A végtelen határa ismét szűkül. Közel van már a fennakadt mentőcsónakhoz. A hálóból újabb méterek kerülnek sercegeve a világ határain túlra.

– Apa?

Az apa még mindig számol. Újra- és újrakezdi. Valahol mindig sántít a számítás. Hol továbbvinni felejt el egy tízest, hol a maradékot nem kezeli jól egy osztás végén.

– Behúzzuk?

Az apa az asztalra bámul, az asztalon már csak a körtekonzerv maradéka. A dobozból áradó illat betölti a viskót. A fiú követi apja tekintetét.

– Behúzzuk? – kérdi ismét, ezúttal már sokkal bizonytalanabban.

Bámulja a körtét, bámulja a csónakot, aminek a mélyén újra és újra mozdulni látszik az érkező. Az ajtó fölé szerelt sárgaréz csengő a háló minden rezdülésénél megcsendül. A végtelen lassan araszol egyre közelebb.

– Nem jön fel a cipőm – mondja az apa.

Hallgatnak.

– Bedagadt a lábam, nem jön fel rá.

Hallgatnak.

– Úgy kellene majd lehámozni a lábamról.

A fiú tekintete a konzerv és a csónak között ingázik. Hallgatnak. Aztán visszaül az asztal mellé. Befalja az utolsó gyümölcsdarábot. Hosszan rágja, nyelvével többször körbetaszigálja a szájában. Jobb volt az illata, mint az íze. Az apja is mellé ül. Nézi. A csengő nem csilingel tovább.

– Ne bámulj már, apa.

– Jó – mondja az apa, aztán tovább bámulja.

Epilógus

Egyre aszó, üres gyomor az űr, elképzelni sem szabad, miféle lényé lehetett.

éjszaka a pályaudvaron

azt az éjszakát a pályaudvaron töltöttük
 panaszos nyávogást visszhangzott a váróterem
 anyám rám terítette kendőjét
 úgy aludtam el az ölében
 mint egy doromboló kismacska
 arra ébredtem hogy egy testes rendőr
 belerúgott anyám lábába
 igazolványokat követelt és válaszokat
 hová utazunk miért s hol van a jegyünk
 anyám könnyekbe mártva a szót
 belekezdett egy végtelenített történetbe
 szerencsére odébb valami inzultus támadt
 s míg a rendőrünk gumibotját emelve odasietett
 anyám óvatosan hátrahúzott
 egy beszögellés jótékony homályába
 s hogy ne sírjak halkán dudorászva ringatott
 nem sírtam nem tudom mi tartott vissza
 talán anyám félelme
 ahogy magához szorított egészen
 hogy szinte fuldokoltam az ölelésében
 bújtam hozzá szorosan
 pedig legszívesebben elcsatangoltam volna
 ki a sínekre a mozdonyok közé
 ahol hatalmas sóhajjal csapott fel a gőz
 és lomha nyekkenéssel épp elindult egy vonat

visszanézve

(nagyapámnak odaát)

mióta a van helyét átvette a volt
 s minket itt hagyta az út szélére seperve
 mióta magadra terítetted a sápadt
 homokdombot a kusza szélhalmokat

mert visszavágytál az elkobzott földbe
 már a szél sem nyargalászik a tanyakertben
 már tanyakert sincs
 s az egészről semmi sem igaz
 mellettünk könnyeivel küszködik a beteg akác
 a dűlőt a mustos leheletű szőlőtőkék sora
 késő elkerülni a dércsípte álmok fanyar
 idegenségét – a sűrű évek elégték –
 botodat koppantva jössz felém
 míg egyszer bennem is megszületik a *nem*
 s akkor köddé válsz az időtlenségben
 mert muszáj annak a másik égnek is ideférni

fogat növesztenék

azt hittem bármi lehetne még
 de csak egy foghíjnyi rés maradt
 kozmikus erő fekete lyuk
 igent cseréltem nemre érte
 beismerést tagadásra
 amiért nincs bocsánat
 csak a hűtlenség zavar
 a tükröből visszaüzenő hiány
 ahogy gyáván cserbenhagyott
 s ellopta tőlem az éjszakát
 az elhasznált álmokat
 keskenyre zárt ajkakkal figyelem
 tovább az újabb röntgenképeket
 de halálhírem végképp elbizonytalanít

Légi utazás

Éles fényvillanással
felgyorsul, emelkedik
a gép. Homlokon belül
titkolt szorongás feszít.
Ki tudja mi lesz velem,
mi történhet amoda,
messzire fent az űrben?

Ha rajtam múlna: mindent,
mindent visszacsinálnék,
s kézből abrakoltatnám
szelíd hátraslovamat.

Alkonyszonáta

Engem hazakerget a szél.
Téged környékez a szándék,
hogy széjjel húzzad a függönyt,
s ország-világ szeme láttán
életre keltsed a rokkát,
a cserépkályha duruzsát.

A restaurálás kezdő fázisa

Kidobott könyvet
áztat az eső.
Csurom vizesen,
bemenekítem
csúrfedél alá,

s málló lapokként
kenderzsinórra
sorakoztatom
a szonetteket;
mint őstermelő
kapadohányát.

Generáció-váltás

Fonnyasztásra fogott
érett bercencei
szilva illata leng,
zeng az aszalóban.

Merész kölyökrigó
éles begye-fütyte
átível a tornyon,
a máléköveken,

ahol is a diófa
rőt avarja zörög
kajtató anyóka
mezítlába alatt.

Majdnem Mindenséges,
ahogy szedegeti
talált csemegéit
vesszőkosarába.

Bezzegek

A régi öregek (mára holtak) nem pazaroltak.
Simára hajtogattak gyűrött papirosokat,
elraktak görbe szöget, párcentis madzagot,
hajszálvékonyan hámozták a krumplit,
a tepsiben nem vágták körbe a süteményt,
kávójukra vendégségben restelkedve kértek habot.
Az öregek terveit csupán másnapra szóltak,
teendőik felsorolásával teltek az esték,
reggel a tegnapi terveket és elkeveredett
aznapi erejüket estig keresték.
Az öregek ritkán ajnároztak, dicsértek,
elpuhít, elkapat, tegye mindenki a dolgát,
az örömet luxusnak hitték mindvégig,
dajkálja az ember inkább a gondját.
Az öregek beletörődve cipelték, mert
ledobni nem szabad a terhet, amit
jó sorsuk orvul vállukra növesztett.
A régi öregek (mára holtak) voltak egykor a bezzegek.

Helyettünk

A harcokat megharcolták helyettünk,
így nyugtattak, mielőtt lázadni kezdtünk.
Az eszméket készen kaptuk, a mi dolgunk
annyi csak, biztattak, hogy magunknak
szűkebb-tágabb komfortzónákat keressünk.
Most itt vagyunk, csaták nincsenek mögöttünk,
de béke sincs, mindegy már, mit cselekszünk,
cipőnket elnyűttük, mennünk kell-e tovább?
A csillagos ég sem figyel már fölöttünk.

Kis bantu dal

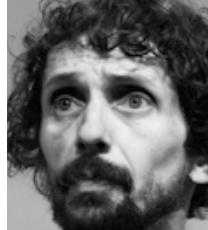
Valaha fiatal, szép anya voltam,
hátamon hordtam a fiam,
akármekkorára nőhetett volna,
világ végéig elvittem volna boldogan.

Ma öreg vagyok, elcsúnyultam,
súlyos évek a hátamon,
éjjelente mosolygok álmaimban,
amikor fiamat hordozom.

Világ ösvénye, egyenesedj ki,
görbe utakra tévedni ne hagyd,
nagy szellem, óvd meg a bajoktól,
bármerre jár, bárhol marad.

Magánérzet

Úgy érzem magam a világban,
mint elhagyott vidámpark
nyikorgó óriáskerekén, egyedül, éjszaka.
Úgy érzem magam, mint a próféták
pusztába kiáltott beszédének
egyik fölösleges kötőszava.
Úgy érzem magam, mint lezárt borítékban
lapuló jóslat, szüette szekrény fiókjának
mélyén, amit nemsokára tűzre vetnek.
Úgy érzem magam, mint aki semmilyen
gyülekezethez nem tartozott, mégis eretnek.
Úgy érzem magam, mint az utolsó bölény,
áttörhetetlen kerítésű karámban.
Úgy érzem magam, mintha az anyám
lennék a nagymamámban.
Úgy érzem magam, mint letört ágú,
pulzálva gyengülő fényű csillag.
Úgy érzem magam, mint az idegen,
akinek szótárban kell megnéznie,
mit jelent az a szó, hogy holnap.

Elsüllyedt Saturnus

Weöres Sándor, Hamvas Béla és J. Evola emlékére

homályosulnak emlékeink
Rólad, tovatűnt ősatya
– fecsegő idő hullámai
feledés sírjába temetnek...
emléktöredékeink lassan
hallucinációnak tűnnek,
nem egy tűnt aranykorról szóló,
belül élő vízióknak...

ligeteid helyén panelház,
termő feketefölded helyett
sivatagi homokot ráz
az őrzöngve süvöltő szél...
– magad is csak bicegő koldus
gúnyjában kísérted az új
és véren zsírosodó, mai
kannibál pénzisteneket!...

fűszeres boraid helyén
aromás lötytyök kotyognak
a díszes pohárban s kulacsban...
– már-már szőlőtermő vidéked
is csak emlékeinkben tűnik
fel, régi szőlőfajtáink
csökevénné korcsosulván!...
– Világod egy-két tájbor őrzi...

Rembrandt Sándor?

Bródy Sándor emlékére

Hová tűnt a régi amorózói
tekintet és magabiztos arcél?
(szürkül-őszül már haj s bajusz rég,
„lisztesek” nagyon a dús bozontok)

Az érzékeny kamasz és „jódumás”
csábító keveréke mivé lett?
Avagy: csupán végre megérett?
Avató Fény az őszülés, nem más?!

(akár az „aranykorban” a barokk
Németalföldön, kiemel a fény,
az őszidő fehéritő fénye)

„Megérlelődött” az arc fényben
és árnyban, végső záróképnek...
(Rembrandt Sándor utolsó opusa?)

(El kéne adnunk a holttestünk?)

Végső tűnődés

(Gyóni Géza Krasznajarszokban 1917. június 25-én)

Harminchárom vagyok épp, még felvirradt
az utolsó „ünnepnap” számomra –
a barakk-kórház tébolydai részén...
(innen visz isten vagy ördög nemsokára)

(valaki üvölt az egyik ágyról,
talán csata helyett démonnal harcol
– elszánt pszichopata, nem depressziós,
végre készülődő béke-katona!)

Bezzeg az „én démonaim” lapulnak
a hátországban, onnan „vitézkednek”!
Ürügyként használtak, majd elfelejtettek!...
– Csücsülhetsz már barakkvárosban magad!

Ígérik, hogy majd a forradalom tán
szabadít minket innen... – de már zajlott
tavasszal egy revolúció, mégis
maradt a barakk és a répaleves!...

(Engem már csak egy túlvilági angyal
lázadása szabadíthat fel egyszer
– már csupán ez az egy „remény” maradt itten
számomra a valódi szabadulásra.)

CSERVENÁK BERILL ◀

Ládába zárt száz év¹

Hosszú évek után új házba költözni mindig egy összetett feladat. Meg kell barátkozni a változás gondolatával; a lakás minden emlékét gondos kis csomagokba rendezni, hogy készen álljon a szállításra; valamint jó ilyenkor a ház eddig hanyagul megvetett szegleteiben leülni és mély gondolatok közé elmélyülve szükséges, hogy arra gondoljunk, mi mindent tehettünk volna itt, amíg még volt rá alkalmunk, de soha nem tettünk meg. Ezek közé az elhanyagolt helyek közé tartozhat egy sarok, amelyet a költözés napjáig automatikusan kizártunk látóköreinkből, s már hiába gondolunk arra, milyen jó is lenne ott egy kalandos regénnyel a kezünkben élvezni a délutáni szabad, munkamentes órákat. Számomra ez a feledésbe merült helyiség a padlás volt. Már napok óta eltűntek a bútorok, csupán néhány hátrahagyott kartondoboz mutatta, hogy ennek a háznak még valahol itt vannak a lakói, mikor rájöttem, hogy a hosszú évek óta elzárt padláson talán még akadhat valami, amit érdemes lenne elvinni az új életbe.

Szűkös, szörnyen dohos és sötét volt odafent. Egyetlenegyszer jártam csak ott, mikor egészen kislányként segítettam az édesapámnak felhordani a dédnagypapa régi kacsatjait. Azóta mindent belepett a kosz, a pókháló és a penész. Százéves, szúrágta, törött hintaszék, elrozsdásodott fémplakátok, nagy, büdös ruhakupacok – a régmúlt pöcegödre fogadott. Találtam egy ládát. Nagy volt és barna. Valójában, ha nem süttött volna be rá a napfény, egy meglazult tetőcserépen át, talán észre se vettem volna, csak átsiklottam volna rajta, mint hónapokkal ezelőtt a ház többi jelentéktelen, apró alkotóelemein. Nem sokat tudtam a dédapámról, szinte alig valamit. Rémlettek mesék az első világháborúról, pletykák nagyapáról, miszerint kései gyerek volt, meg egy legendás szép szerelemről a dédnagymamával. Végül úgy éreztem, rég nem tettem magamnak akkora szívességet, mint amikor felnyitottam azt a jelentéktelen ládát és rátaláltam a megsárgult levelekre, valamint arra a törekeny kis füzetre, amelynek egyetlen oldala rávett arra, hogy megtelepedjek a zord padlás szálkás deszkáin, majd hosszú-hosszú percekig fel se álljak onnan.

1914. december; a nyolcadik nap

Fiatalok arca rémes fintorba rándul, valahányszor ránéznek az oldalhoz erősített szablyára. A fiataloknak nem csak az arca rémes ilyenkor, de a jellemük is. Mély tisztelettel csapják össze a bokájukat, ha az idős elhalad mellettük, de amint, már tényleg messze elhaladt, hárman-négyen összesűgva máris azzal töltik az idejüket, hogy a löfegyver szépségeiről zengnek ódákat, elég hangosan ahhoz, hogy a tábor valamennyi füléhez eljusson a dialógusuk. Az idős bölcs, és nem foglalkozik velük, hagyja a fiatalokat, hadd legyen sajátos kialakított képiük a tökéletes fegyverről. Az idős már régen bajtársának fogadta a szablyát, és nem szégyelli a dolmányát sem.

Hát ilyen a mi táborunk, szedett-vedett. Fiatal is, idős is, és sekorú is. Merthogy mi, sekorú bajtársak azt se tudjuk, merre fordítsuk a fejünket. Se fiatalok nem vagyunk, se idősek. Se a löfegyverrel nincs bajunk, se a szablyával. Igazából van mindkettő. Egyszóval a közhangulat még a nyolcadik nap is ugyanaz, s valahol, noha senki nem beszél róla itt, mindenki érzi, tudja, hogy rövidesen, az első összecsapás után úgyszólván kiderül, melyik félnek híűségesebb a fegyvere. Mi megvagyunk. Élelem még van elég, bőségben ebből persze még most sem szenvedünk, bár inkább szenvednénk! Ha már egyszer éjszaka az előreszenvedésről álmodnak, hát bár álmodnának valami ilyen, jóleső szenvedésről, meleg mézről, meleg vér helyett.

¹ Az I. világháború centenáriumának és Gyóni Géza születésének 140. évfordulója alkalmából Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata 2014-ben irodalmi pályázatot hirdetett Békéscsaba középiskolás tanulói számára. Cserevenák Berill I. díjas alkotását közöljük.

Bereznai Péter: Madárcsapda (1980; olaj, vászon, fa, papír; 50x50 cm; fotó: Darabos György)

1914. december; a tizedik nap

Vezényelnek minket előre, a százados hajtja a katonát, mintha az ígásbarmaid irányítaná. Széles vállú, zsíros szakállú, mérges egy alak. Nem igazán szívleljük, de mivel jártas az öldöklésben – beszélük, hogy a '48-as kishőse –, ezért mi türelmes ígásbaromként követjük őt. A lovasok elől haladnak a tizedessel, mi meg szerencsétlenkedve kerülgetjük a maguk után hagyott gőzölgő citromokat. Egy bajtárs a legnagyobb lelki nyugalommal bele is trappolt, majd ahogy megfülte a röhögést maga mögött, foghíjas mosollyal vigyorgott hátra. Percekig ecsetelte, milyen hasznos ez a meleg, új réteg a talpán. Onnantól kezdve többször is megfityeltem még néhány ilyen véletlen balesetet.

Hat óra után álltunk meg, így marad időm lejegyezni azt, amit szükségesnek érzek. Szép a fogadó, nagy gerendás ház, az idősekkel bent a sekorúak, melegsziünk és isszuk az ajándék bort, a fiatalok pedig kint az istállóban kártyáznak. Az idősek végre a mi füllünk hallatára tárgyalják ki a suhancokat. Beszélnek gyors halálról, naivságról. Beszélnek arról, ők milyenek voltak régen, hogy igazából nem másmilyenek, hanem ugyanilyenek. Beszélnek arról is, ki kinek kijének adja át mijét, ha majd már senki senkije válík belőle. Mi pedig a bajtársakkal némán ülünk, néha összeszólalkozunk, néha kacagunk, néha rákacsintunk a vörös kocsmárosnéra, de a legtöbb néha a hallgatásból áll. A gondolatainkat bekerítették a pesszimisták és az optimisták.

1914. december; a tizenhatodik nap

Az első éjszaka, amikor a friss sebeket kötözgetjük, megemlékezünk az elesettekről, megtisztítjuk a véres fegyvereket, elszámolást készítünk a megmaradt golyókról, rendbe szedjük az egyenruhát, a fejenkénti vacsoraadag megemelkedik. Még hosszú kilométerek választottak minket el a harcmezőtől és a lövészároktól, a századunkhoz csapott lovas tized továbbra is előttünk poroszkált. Nem ők voltak a hibásak. Az ellenség oldalról jött. Igazából nem is jött, hanem lőtt. Az erdőből szórták ránk a golyókat, nem foglalkoztak közelharccal. A küzdelemlről kellene írnom, arról, hogy mennyi volt a vér, mennyi volt a kiáltás, mennyi volt a halál, de fölösleges leírni, mert soha nem fogja megérteni az, aki nem volt ott.

A tűz körül ülünk a bajtársakkal, tegnap még tizenhárom volt a létszám, ma kettővel kevesebb. Az Osvát és a Boldog elesett, a Pozsonyinak meglőtték a lábát, a Szalaynak a fél füle hiányzik. Meg a nyugalom, az is hiányzik. Ezúttal a fiatalok is – már az a négy tucat, amelyik megmaradt – csendben vannak, ketten figyelnek a tűzre, a többi elaludt, vagy a félelemtől nem tud, csak úgy tesz. De valamennyinek mégis csak sikerül. Horkolnak. Hangosan, mint a medvék, félő, hogy idevonzzák az ellenséget – legalábbis az egyik bajtárs, a Kovács erről prédikál. A Kovácsot mi csak úgy hívjuk, hogy a Tudós, mert ennek a valamirevaló embernek – aki mindenre való lenne, csak katonának nem – ki van tömve a zubbonya mindenféle okos könyvvel. Van nála Biblia, földrajzi könyv tele apró kis térképpel, orvosi könyv, de kedvencünk egy újfajta verseskötet, amelynek lapjai közé még annál is újabb újságlapokat préselt ez az eszes jószág. A Tudós egy nyeszlett kis ember, vékony, csupa csont, gyermekarccal, noha a Jézusi koron már régen átlépett. Az Osvát – nyugodjon békében! – folyton azt mondogatta, hogy ez a Tudós egy tipikus fajtája a magyar népnek; művelt, okos, igazi prédikátor, egy szavalózseni, határozott véleménnyel és nagy hanggal, elvárásokkal a másik fél felé, egy végtelenül dühös ember, aki a saját testi gyengeségével vívja élete legnagyobb harcait. Hát igen, az Osvát különös élvezetét lelte más emberek személyiségében. Példának okáért, mivelhogy az Osvát véleményét szemtől-szemben sem félt kinyilvánítani, nekem is megmondta, miszerint az ő elméjében nem vagyok más, mint a legfurcsább favágó, akivel eddig összehozta a sors. Mindig is szeretett rácsodálkozni erre a kis könyvecskére, nem fért a fejébe, honnan tanulhattam meg ilyen szépen vetni a sorokat. Az Osvát ügyetlen volt az írásban, a dőlt betűi nem egy szép hölgyet, hanem egy iszákos parasztlégényt idéztek, pedig az Osvát apja is hivatalban dolgozott, pont, mint az enyém. Egyszóval hiányozni, fog ez a bajtárs, most még nagyon, de az idősek azzal nyugtatnak minket, hogy hamar továszall ez az érzés.

Visszatérve a Tudósra, van még mit írni róla is. Igazából nem is köztünk lenne a helye, ez nem csak úgy a semmiből szüvta azt, ami a fejében van, hanem rendes iskolában tanulta. Műszaki katoná, már rég ott lenne a helye, ahová most tartunk, de meghűlt indulás előtt, így a lövészárók tervei, melyeket természetesen saját maga tervezett, rajzolt, számolt, hamarabb érték célt, mint maga az alkotó. És ha ő nem is, de mi örülünk, hogy itt van ez a tipikus fajtája a magyar népnek. Alig néhány perce is olvasott nekünk szép verset, véres verset, buzdító verset és szerelmes verset is. A kedvencünk a Petőfi, Tudós azt mondja, meg sem lepődik

a választáson, a jó katoná ki másnak is fálná a versét, ha nem a nagy Petőfinek. De a Tudós azt is mondja, nem árt, ha néha átszellemülünk és gondolkodunk. Ennek a kedvence Gyóni Géza volt, nem meghalt költő, hanem ma is alkotó, de nem is vártunk el mást egy ilyen túlművelt embertől. Most is büszkén lengette orrunk előtt legféltettebb kincsét. A használatától viseltes fehér papirosra kézzel írott vers egy Gyóni-szerzemény volt. Lelkesen mesélte, honnan szerezte meg a költő friss, novemberi versét. Hadovált Gyónit ismerő barátokról, meg szívességről és galambpostáról, de a felolvasást már valahogy mindenki jobban várta. Tudós ünnepélyesen kihúzta magát, amikor belefogott az előadásba. Rejtély, honnan vette a mély tónust, amellyel a „Csak egy éjszakára küldjétek el őket...” visszatérő sort hangsúlyozta.

Pirkadtig beszélgettünk a tűz körül. A vers újra beindította az agy elrozsdásodott fogaskerekeit. Tudós politikai nézetei kis csapatunkhoz vonzotta az időseket, még a századost is ott üdvözölhettük a körünkben. Van valami érdekes abban, amikor a katonák a háború miattjeiről tanakodnak, amikor a háború hasznosságát próbálják megítélni, valami teljesen elkeserítő és kétségbeesítő. Mintha apró kis szőlőszemek beszélnének az őszi szüretéről. Az este folyamán számtalanszor elhangzik a „Nincs beleszólásunk, A nagykutyaánál a zászló, Bezzeg tudják is ők, mi a harc” és még hasonló más mondat. De a legtöbben mégis ugyanazt visszahangozzák; „Csak egy éjszakára küldjétek el őket (...) csak egy éjszakára”. Végül egy, az idősek között is idős katoná zárta le a szavak bábeli zűrzavarát: Ha egyetlen éjszakát is töltenének egy olyan helyen, ahol a vas úgy veszi őket körbe, mint a levegő, akkor nem kellene meghalnunk holnap, és ugyanakkor nem beszélhetnénk nemzetéről.

Akadat, aki egyetértett, és akadt, olyan is, aki nem. Amíg háborúzunk, amíg van joga az embernek az egyéniességhez, a felvilágosultsághoz és szabad gondolkodáshoz, ez mindig így lesz.

1914. december; a sokadik nap

Rá vagyunk kényszerülve, hogy fejünkben tartsuk a napok számlálását, és értékeljük, hogy ezelőtt milyen könnyedén megállapíthattuk, hogy az év hányadik napjába kezdünk bele. A lövészárókban fekszünk, a fagy nagyobb veszélyforrássá nőtte ki magát, mint az ellenség, vagy a gyomrunkat gyöttrő éhség. Nem tudom megmondani, hol tartok, ezért egyszerűen legyen ez a „sokadik” nap. Jó ez így, azt hiszem. A helyzetünk kétségbeesítő, az élelem kevés, s bár úton van az élelem, félő, sosem ér ide időben. Lőszerből és puskaporból van elég, csak ember nincs, aki kilője őket. Úgy tűnik, mintha időtlen idők óta feküdnénk a lövészárókban. Ha éppen csend van és ideiglenes nyugalom, hát összehúzzuk magunkat és alszunk. Van, aki nem ébred fel többet, van, aki bár nem akar, mégis felébred. Megbomlott az egység. A lovasoknak se híre, se hamva, a fiatalok öregekké váltak, a vértől maszatot arckokról nem lehet leolvasni már a kort. Talán az idős és a sekorú halkabban szenved, halkabban hal meg, de más megkülönböztető jel nincs. A kitüntetések, mint meglazult gombok szakadnak le a kabátokról, a díszes fejékeket rohanó léptek aszalják bele a porba. Már nem írhatom, hogy „mi”, már nem beszélhetek többes számban. Tudós néhány órája eltűnt, rebesgetik itt lent, hogy még nem lehelte ki a lelkét, csak hadifogoly. Nem megkönnyebbülés fogolynak lenni, úgy hírlík, még halottnál is rosszabb lenni. Az ujjaim lilulnak a hidegtől, a kesztyű végét muszáj volt kívágni, mert a puska töltése élet-halál versennyé vált.

Megfordult a fejemben, hogy hamarosan meghalok. De ha meg nem is halok, a ceruza elfogy, mire a következő oldal végére jutok. Akkor aztán egy ideig nem lesz új bejegyzés.

Már megkértem egy bajtársat – azt az egyet, amelyik még életben van –, hogy juttassa haza a családnak ezt a kis füzetet, ha én magam nem vihetem el személyesen, cserébe én is ígéretet tettem, hogy kézbesítem minden megírt levelét az ő drága Katájának. Szomorú megalkuvás volt ez, s mindketten kívántuk, hogy ne kelljen teljesítenünk a másik kérését.

Ó, édes, édes otthoniak! Olyan nagy most a csend, így könnyű végre rátok is gondolni! Előttem lebeg a mama finom arca, húgom szép mosolya, egy angyali szerető, angyali ölelése, mélyen elzárva, de itt vannak az érzelmek. Azok az érzelmek, amelyek minden katonát előbb-utóbb megtalálnak, és megfáradt könnyeket csálnak a szembe, amikor már nincs erő elsrni.

Csak egy éjszakára küldjétek el őket, az ellenséget, hogy békében tölthessük majd a szentestét, vagy az újévet. Csak egy éjszakára küldjétek el őket, az otthoniakat, hogy még ha utoljára is, de átölthessünk szülői, testvért, feleséget, gyermeket. Csak egy éjszakára küldjétek el őket, az angyalokat, hogy megtisztítsák a csatamezőket.

Csak egy éjszakára küldjétek el hozzánk a békét, csak egyetlenegyre.

Sokáig kerestem magamban a gondolatokat, miután végeztem az utolsó oldallal. Kevés volt, túl kevés. Akartam még olvasni, még, még, még. De egyszerűen nem volt tovább, nem volt folytatás, csak vér- és sárfoltok és száz év távolság. Jó tudni, hogy ez a férfi, aki megjelenítette magát előttem, épségben hazatért. Ő és utódai megőrizték a múlt egy darabját, így most én olvashatom és őrizhetem a saját gyermekeimnek. Visszatettem a füzetet a helyére, lehajtottam a nagy láda tetejét, és távoztam a padlásról. Másnap a láda felkerült a pótkocsira. Kellett ez a láda, szükségem volt a múltra az új házamban is.

100 évvel ezelőtt

Békésiek a világháborúban

(*Hová mennek a katonák?*) Hogy a békési férfiakat soraikban tudó alakulatok egy háború ki-robbanása esetén melyik frontra kerülnek, azt az osztrák–magyar haderő „agytrösztje”: a Vezérkar által kidolgozott felvonulási tervek már jó előre rögzítették. A stratégiák már békében készültek a háborúra, ami teljesen érthető, hiszen a milliós tömeghadseregek *hadilábra állítása* nem egyszerű feladat, és igen gondos tervezést igényel. Önmagában az a tény, hogy valamely állam különféle háborús forgatókönyvek kidolgozásával bízta meg illetékes katonai szakembereit, nem bizonyíték valamiféle agresszív szándékra. Annál is kevésbé az, hiszen a tervek a védelmi jellegű háborúra történő felkészülés esetén is szükségesek. Más kérdés, hogy a XX. század elején egyetlen potenciális hadviselő fél sem készült *kizárólag* védekezésre: a korabeli stratégiák gondolkodását főként a támadó háború foglalkoztatta. Az offenzíva kultusza (ahogy a hadtörténészek utólag a jelenséget elnevezték) mindent eluralt: népszerűsége nem csupán a katonák, de a civil politikácsinálók körében is szinte általános volt. Védekezéssel nem lehet háborút nyerni, aki védekezik, azért teszi, mert nem elég erős ahhoz, hogy támadjon – valahogy így szólt a meggyőzőnek szánt érvelés.

Ami az Osztrák–Magyar Monarchia stratégiáinak elképzeléseit illeti, a Vezérkar főnöke, Franz Conrad von Hötzendorf tábornok (akiről a presszók asztalainál okoskodó laikus civil „hadvezér-epigonok”: a *kávéházi Konrádok* a nevüket kapták) igyekezett minden elképzelhető háborús változatra megfelelő tervet kidolgozni. Jellemző, hogy 1907-ben még a dualista birodalom legfőbb (és gyakorlatilag egyetlen megbízható) szövetség-

gese, a II. Vilmos Németország elleni háborúra is készített egy hevenyészett kalkulációt. Persze energiáinak legnagyobb részét inkább a Monarchia valószínűbb háborús ellenségei, Szerbia, valamint Oroszország elleni tervezésre fordította. Conrad kívánságlistáján az első helyen egy egyfrontos, kizárólag Szerbia (és minden valószínűség szerint annak hű famulusa, Montenegró) ellen megvívandó háború szerepelt. Számolnia kellett azonban azzal is, hogy a cári birodalom nem fogja magukra hagyni balkáni protezsztját, azaz Ausztria-Magyarország az oroszok ellen is harcolni lesz kénytelen. A két legvalószínűbbnek tartott forgatókönyv szerinte az egyfrontos B-háború, illetve a kétfrontos R-háború. (A „B” a Balkánt, az „R” Oroszországot – Russland – jelenti.) Conrad nem tartotta eleve kizártnak, hogy Oroszország kimaradjon a balkáni konfliktusból (például, ha Németország egyértelmű kiállása a Monarchia mellett elrettenti a cárt a hadba lépéstől), azzal viszont nem számolt, hogy osztrák–magyar–orosz konfliktus esetén Szerbia ne ragadná meg a kínálkozó esélyt a Monarchia megtámadására. Mindebből következett a két legvalószínűbb szcenárió esetén követendő stratégia: B-háborúban a győzelemhez elegendő túlerővel támadás Szerbia ellen; R-háború esetén minimális erővel védekezés a Balkánon, a többivel pedig támadás a túlerejű orosz haderő ellen. Ez utóbbi eshetőség számolt a német szövetséges kezdetben nyilván csekélyebb, később (a franciák felett aratott várhatóan gyors győzelem után) erőteljes segítségével.

Conrad számára a fő gondot az jelentette, hogy a Monarchia katonai ereje egyidejű B+R-háborúhoz nem volt elegendő. A végső döntés

Gubis Mihály: *Sötét kép* (1990; akril, vászon; 100x100 cm; fotó: Gubis Mihály; a képet Gubis Benedek engedélyével közöljük)

meghozójának el kellett döntenie, melyik opciót választja, ám bármelyik mellett teszi le a garast, számolnia kellett bizonyos nehézségekkel. Közülük a legsúlyosabb, hogy egy B-háború adott esetben átalakulhat R-háborúvá (a fordított esethez nem látszott realitása). Ekkor a már a Balkánon bevetett haderő egy bizonyos részét át kell csoportosítani az orosz frontra, ami precíz előkészítést igényel, de még így is meglehetősen kockázatos műveletnek ígérkezik. Conrad mindenestre megpróbált ennek megfelelően tervezni. Mivel a Monarchia vasúti szállítási kapacitása úgyszemint tette volna lehetővé, hogy valamennyi, egy R-háború esetén az orosz frontra szállítandó csapatot egyetlen turnusban kiszállítsanak, a csak a második lépcsőben vagonokhoz jutó egységeket kinevezte stratégiai tartaléknak. Ez az ún. B-lépcső attól függően kerül alkalmazásra, hogy hol van rá nagyobb szükség: B-háború esetén nyilván a Balkánon, míg R-háború esetén Galíciában az oroszok ellen. Ha pedig az oroszok nem azonnal lépnek be a háborúba, hanem csak akkor, amikor a B-lépcső már a balkáni fronton van, úgy ezt a kontingenst átirányítják az orosz frontra.

Hogy a B-lépcsőhöz tartozó csapatokra meglehetősen mozgalmas hetek vártak a háború első időszakában, az már a fentiekből is kikövetkeztethető. És a jogos aggodalmak teljesen megalapozottaknak bizonyultak. A valóság a Monarchia számára legkedvezőtlenebb forgatókönyvet vitte színpadra: Oroszország csak akkor döntött a szerbek megsegítése mellett, amikor a dualista birodalom hadigépezete már az egyfrontos háborúhoz sorakoztatta fel csapatait, és a B-lépcsőt a Balkánra küldte. Ekkor új helyzet alakult ki és szükségessé vált a B-lépcső átirányítása. A megfelelő tervek azonban nem álltak készen, ráadásul a Balkánra mozgósított csapatok egy része olyannyira belebonyolódott a szerbekkel kezdett háborúba, hogy egyáltalán nem lehetett kivenni az arcvonalból. A többiek pedig jelentős késéssel indulhattak északra, ahol közben egyre jobban érződött a cári csapatok iszonyú erőfölénye. Végeredményben a B-lépcsőhöz tartozó egységek sem a Balkánon, sem az orosz fronton nem tudtak kifejteni érdemi hatást: idejük jelentős részét semmit sem érő demonstrálással (az ellenség megtévesztésére szánt ide-oda vonulgatással), illetve utazással voltak kénytelenek elfecsérelni.

Mivel a békési ezredek a temesvári VII. hadtestnek alárendelve a B-lépcsőhöz tartoztak, az ő világháborús szereplésük is a fentebb említett visszasságok jegyében kezdődött. Különösen a békéscsabai 101. közös gyalogezred sínylette meg a kényszerű frontváltásból fakadó következményeket. A július 25-én elrendelt részleges mozgósítás azt jelentette, hogy az ezrednek a szerbek ellen kell felvonulnia. Ennek megfelelően a hadilétszáma feltöltött alakulatot szállító vonat-szerelvények augusztus 1-jén el is indultak Békéscsabáról a déli hadszíntérre, a Duna innenső partján lévő Ferenchalomra. Igen ám, csak hogy közben (július 31-én este) Ferenc József már elrendelte a teljes haderő mozgósítását, mivel elkerülhetlenné vált az Oroszország elleni háború! Márpedig ebben a B-lépcső csapatainak – így a 101-eseknek is – a helye Galíciában lett volna. Ahelyett azonban, hogy a dél felé tartó szállítmányokat az eredeti terveknek megfelelően átirányították volna északra, az osztrák–magyar hadvezetés úgy döntött: dacára az R-háborúnak, a B-lépcső folytassa útját a Balkánra! Így azután előállhatott az a világ hadtörténelmében valószínűleg páratlan eset, hogy egy egész hadsereg (a B-lépcső gyakorlatilag a 2. hadsereggel volt azonos) ahelyett, hogy a számára kijelölt frontszakaszra igyekezett volna – sebesen távolodott attól...! A végzetes döntés háttéréről a hadtörténetesek azóta is vitatkoznak. Bizonyos azonban, hogy e szerencsétlen intézkedés nagyban hozzájárult a Monarchia 1914. évi súlyos vereségeihez.

A 101-esek tehát augusztus első napjait a Duna innenső oldalán töltötték, ám mivel az orosz hadba lépés miatt északra szállításuk csak idő kérdése volt, a felettes parancsnokságok mindegyike el akarták kerülni, hogy az augusztus 12-én ténylegesen is meginduló hadműveletekbe beleavatkozzanak. Így napjaikat a gyakorlatozáson kívül főleg azzal töltötték, hogy a szerbekkel elhíessék: ezen a frontszakaszon napokon belül nagy támadás várható. Jellemző, hogy még ez a *tüntetés* is megkövetelte a maga áldozatait: az ezredtörténet szerint „sok a marsmaródi. Nem csoda, a hőség nagy. Tartalékosaink még nem szokták meg a 28-30 kg-os felszerelést cipelni”. [Makkay Machalek 1934: 48] Augusztus 22-én azután tényleg megkezdődik az ezred Galíciába szállítása, ami 24-ére be is fejeződik. Augusztus 30-án pedig a rohatyni ütközetben először kerülnek a békéscsabaiak forró helyzetbe: az ezred

ekkor esik át a *tűzkeresztségen*. Ezt követően az ezred 1916 áprilisáig marad a keleti fronton, majd átszállítják az olasz hadszíntérre, hogy részt vehessen a Monarchia júniusi dél-tiroli offenzívájában. Ennek kudarca után újra vonatra ültetik a békéscsabaiakat és az úti cél ezúttal Bukovina. Az orosz front megszűnéséig marad itt az ezred, majd 1918 tavaszán újra az olasz hadszíntérre szállítják. Itt a november 3-i fegyverszünetig végig harcban áll és végül sikerül elkerülnie a hadifogságot. [Makkay Machalek 1934: 91]

Ami a békési honvédezeket illeti, a nagyváradi négyeseket szintén augusztus 22-én kezdték az orosz frontra szállítani, ám ők – a békéscsabai közös ezredtől eltérően – a mozgósítás óta eltelt napokat nem a déli határnál, hanem Nagyváradon töltötték. Az ezred szintén Rohatynnál esett át a tűzkeresztségen, augusztus 30-án. A későbbiek folyamán a négyes honvédek végig az orosz fronton harcoltak, egészen 1915 júliusáig, amikor a Doberdó védelmében vonultak állásba. Ezt követően végig az olasz hadszíntéren maradtak és rendkívül véres csatákban és ütközetekben vettek részt.

A gyulai kettesek – a 23. honvéd gyaloghadosztály alárendeltségében – a részleges mozgósításkor dél felé indultak és testvérezredükkel, a szegedi 5. honvéd gyalogezreddel együtt a szerbek elleni tüntetésekkel kezdték világháborús szereplésüket. Augusztus 18-át követően azonban őket is Galíciába vezényelték át, hogy az orosz fronton kerüljenek először tűzbe. A gyulaiak későbbi sorsa a Przemysl védelméért folytatott hősiességükkel forrt össze: az erőd 1915. március 22-i kényszerű feladásakor az ezred még életben lévő katonái orosz fogságba kerültek.

(A *szarvasiak büszkesége a világháborúban*) Bár nem Békés megyében született, sőt nem szolgált sem a gyulai kettes vagy a nagyváradi négyes honvédeknel, de még csak a békéscsabai „sárgarigó regimentnél” sem, a békési emberek méltán lehetnek büszkéek a szarvasi patikus fiára, Tersztyánszky Ödönre, a világhírű vívóra, az 1928-as amszterdami olimpia kard egyéni és csapatbajnokára. A fiatalon közlekedési baleset áldozataként elhunyt katonasportoló ugyanis nem csupán a vívópáston nyújtott kiemelkedő teljesítményt, de a világháborúban is elismerésre méltóan szerepelt. Életének erről az 1914 és 1918 közötti szakaszáról mindazonáltal a nagyközönség vajmi keveset tudhat, hiszen a különféle le-

xikon szócikkek inkább csak a sportpályafutása során elért eredményeivel foglalkoznak. Alighanem ez lehet a magyarázata, hogy mikor az elmúlt évben megjelent Andrassy Ilona grófnő első világháborús naplója, a kötet szerkesztője és gondozója a szövegben keresztnév nélkül többször is felbukkanó Terstyánszkyt a későbbi olimpiai bajnok vívóval azonosította, amit nyilván nem tett volna, ha ismeri utóbbi háborús karrierjét. Andrassy grófnő valójában Tersztyánszky Károlyt emlegeti naplójában, akit csak távoli rokoni kapcsolatok fűztek Ödönhöz, és aki az egyik legmagasabb pozíciót betöltő tábornoka volt a Monarchia hadseregének. Ő egészen más körökben mozgott, mint a későbbi olimpián, aki a világháború kitörésekor frissen előléptetett főhadnagyként még csupán zászlóalj-segédtsízt a debreceni 3-as honvéd gyalogezrednél. A névhasználatban mutatkozó eltérésnek természetesen nincs jelentősége: a tábornok maga ugyan következetesen Tersztyánszky formában használja vezetéknévét, kortársai azonban erre való tekintet nélkül gyakran írják azt Terstyánszkynek. Ami pedig a vívót illeti, az ő nevével még kacifántosabban bánnak: hol Trsztjánszky, hol Trstyánszky, illetve Tresztyánszky vagy Trestyánszky alakban használják. A dolog nyugvópontra juthatna akkor, amikor 1921-ben belügyminiszeri engedéllyel hivatalosan Tersztyánszkyra változtatja az általa addig használt Terstyánszkyt. De nem jut: a változékony névhasználat még halála után sem kopik ki a különféle szakkönyvek és lexikonok rá vonatkozó részeiből.

Tersztyánszky Ödön világháborús karrierje igen mozgalmasan alakult: négyszer sebesült meg, közel két évet orosz hadifogságban töltött, ahonnan sikeresen hazaszökött, majd az olasz frontra került és nehéz harcokat követően ott fejezte be a háborút 1918 novemberében. A mozgósításkor ezrede a nagyváradi négyesekhez hasonlóan helyben maradt és gyakorlatozással töltötte az időt augusztus 24-ig. Ekkor Galíciába szállították őket és szintén a rohatyni ütközetben estek át a tűzkeresztségen. Tersztyánszky szeptember 8-án, a komarnói ütközetben sebesült meg először (még hozzá súlyosan) és október 25-ig lábadozott. Visszatérése után átvette az ezred egyik géppuskás osztagának parancsnokságát. Ezekben a hónapokban a hadiszerencse elpártolni látszott a Monarchia seregeitől: az oroszok nyomásának engedve szeptember 11-től folyamatos visszavo-

nulásban voltak, amit csak ritkán sikerült ellen-támadásokkal lelassítani. Tersztyánszky eközben november 18-án másodszor is megsebesült és a következő két és fél hónapot a debreceni kórházban töltötte. Felépülését követően az ezred pót-zászlóaljánál lett századparancsnok, majd március 18-án ő vitte ki a menetzászlóaljat a fronton lévő ezredéhez. [Molnár 1926: 61] Tersztyánszky főhadnagy éppen időben érkezett ahhoz, hogy részese legyen az oroszok feletti március 26-i sikeres védekezésnek. Az ezredtörténet a következőképpen örököltette meg az eseményeket: „Március hó 25-én éjjel az oroszok végre támadást határoztak el ezredünk ellen. Talán kifürkészve, vagy sejtve állásaink erős voltát: egy szokatlan támadási formát választottak. Egy körülbelül 200 lépés széles területen állították fel embereiket, talán 20 vonalban egymás mögött és az első vonalat csupán romboló szerszámmal (csákány, ásó) ellátva, a sötét éj leple alatt közelítették meg állásainkat. Mindez halotti csendben történve, hangos „Urrá, urrá!” kiáltással rohamra jöttek, arccal Trestyánszky Ödön főhadnagy századának. Az ágtorlasz közölt álló figyelők beszaladtak az állásba és az ellenség támadását jelente, a Trestyánszky-század azonnal a legerélyesebb tüzelésbe kezdett, majd a századtól jobbra lévő nagyváradi ezred egyik zászlóalja és a balra levő Molnár-század – melyet a támadás csupán egy szakasznyi arckiterjedésben ért –, a náluk levő géppuskákat a veszélyeztetett szárnyra helyezték és keresztűzbe fogták a rohamozókat. Syposs Miklós százados zászlóaljparancsnok a mellette lévő Mező Endre főhadnagy zászlóaljsegédtisztet azonnal a tartalékok előrendelésére utasította és úgy a zászlóaljnál volt egy szakasz, mint a Farkas ezredesnél volt némi tartalék előre szaladtak. A támadó oroszok első sorai az ágtorlasz között réseket csaptak és csákánnyal, ásóval az állás előtt lévő drótkadályt széjjelverték, de támadásuk a század hőies kitartása folytán a rettenetes puskatűzben összeomlott. Alig sikerült egy-két embernek teljesen a fedezékig jutni, ahol aztán megadták magukat. A támadás összeomlását látva, úgy Trestyánszky főhadnagy, mint szomszédai beszüntették a tüzelést és járőröket rendeltek előre, a helyzet tisztázása végett. Ekkor tárult fel csak előttük a támadás igazi képe. A század előtt az orosz hullák egymáson feküdtek, míg az életben maradtak nagy része az ágtorlasz és a fák mögött megbújva csak arra várt, hogy fogságba

ejtve hátraszállítsák őket. 300 orosz elesett és 130 fő került az ezred fogságába és a náluk volt egész felszerelés. Saját veszteségük 1 halott és 4 sebesült volt.” [Molnár 1926: 120-121]

Tersztyánszky Ödön főhadnagyot Frigyes főherceg, az osztrák–magyar haderő főparancsnoka soron kívül századossá léptette elő, az uralkodó pedig a 3. osztályú Vaskorona Renddel tüntette ki. A következő hetekben folytatódta a súlyos harcok az oroszok ellen. A debreceni hármások különösen a Korumkó hegy birtokáért véreztek sokat. Május 2-án azután bekövetkezett a fordulat: a gorlicei áttörés néven elhíresült hadművelet következtében az oroszok visszavonulásra kényszerültek és ez hamarosan a front egészére kiterjedt. Tersztyánszky azonban nem sokáig vehetett részt a visszavonuló oroszok üldözésében, mivel május 12-én harmadszor is megsebesült. Ezúttal Budapesten feküdt kórházban egészen augusztus 23-ig. Bár papíron továbbra is a debreceni hármás honvédeknel szerepelt állományban, a következő hónapokat más alakulatokhoz vezényelve töltötte. Előbb a 309., majd novembertől a 30. honvéd gyalogezred soraiban harcolt. A Brusilov offenzíva néven ismert nagy orosz áttörés következtében 1916. június 4-én hadifogságba került – együtt azzal a néhány emberrel, akik a gyakorlatilag megsemmisült 30. honvédezredből életben maradtak. Erről az ezredtörténet így ír: „Terstyánszky Ödön százados, a népszerű »Trity« is megkísérli a lehetetlent, összeszedi embereit. Az ő fedezékénél gyűl össze egy maroknyi csoport. Vadul, elszántan lövöldöznek a közeledő muszkákra. Elfogy a lőszer. S az oroszok tömege kifogyhatatlan. Egymás után gyűrik le embereinket, akik üres fegyverüket eldobva rohamfokosukat használják. Az egyenlőtlen küzdelemben tisztjeink legénységükkel együtt folytatják a tusát. Maga Terstyánszky százados is ellövi revolvéréből az utolsó töltényt. Akkor ő is fókását ragadja kezébe. A rettegett fokosok szörnyű csapásaitól halomra hull az ellenség. De minden elszántság, hősiesség kevés. Egyre fogy a magyar. Szinte csodálatos, hogy a vértől nekivadult muszkák csak fogságba hurcolják a mieinket. És nem koncolják fel őket. Terstyánszky Ödön is sebesülten kerül fogságba.”

Következett közel két év hadifogság különféle oroszországi táborokban. A fogságba eséskor elszennvedett negyedik sebesülés a jobb karján vívókarrierjét is veszélybe sodorta. Ennek ellenére a

berezovkai táborban szívósan gyakorolt. [Hadi-fogoly 1930: 100] 1918 tavaszán sikerült viszonytagságos körülmények között hazajutnia, ami az akkori oroszországi viszonyokat ismerve önmagában is igen komoly teljesítmény. Felettesei megtagadják azon kérelmének teljesítését, hogy újra a frontra menjen. Augusztus végéig szabadságon illetve hátországi szolgálatban marad, majd mikor már nem volna akadály újabb frontszolgálatának, súlyosan megbetegszik vérhasban és vesegyulladásban. Még idejében felépül ahhoz, hogy az olasz fronton részese lehessen az október 24-i nagy olasz támadás (vittorio-venetói csata) küzdelmeinek. Ekkor a pécsi 19. honvéd gyalogezred zászlóaljparancsnokaként rá hárul a feladat, hogy a Fonzasó környékén a visszavonulást fedezze. A felettes 40. honvédhadosztály november 1-jei vonatkozó parancsa szerint „holnap este a sötétség beálltaig a harmadik állásban kitartani, azután a balszárnyról a visszavonulást megkezdeni. Válogatott tábori őrsök az ellenségén visszamaradnak (Terstyánszky-nál csak a völgyben, mint utóvéd) és a főcsapatot csak hajnalban követik. További utóvédek és főőrsök mindig az eddig pihent tartalékokból különíten-dők ki.” [Légrády 1938: 352] Katonai minősítési lapjának bejegyzése szerint „csoportjával fedezte a XXVI. hadtest visszavonulását. Egyetlen nap alatt több mint 14 olasz támadást vert vissza és dacára az ellenség rohamainak és bekerítő manővereinek, az állásokat (melyeket csapatai 2 nap alatt rögtönöztek a karsztban) megtartotta. Az ellenség kétoldali bekerítő hadmozdulatai az ellentámadások, a tüzéség közvetlen tüzelése, valamint a géppuskák következtében megghiúsultak. Egy önálló kezdeményezésből végrehajtott ellentámadás Fonzasó ellen pedig hadifoglyokat ejtésével végződött. Amint a XXVI. hadtest csapatai a kívánt vonalat elérték, a parancsban szereplő időpontban [Tersztyánszky] zászlóalját és a lövegeket minden ember- ill. anyagi veszteség nélkül a legteljesebb renden hátravezette, a közlekedési létesítményeket megsemmisítette és így az olaszok gyors előrenyomulását megakadályozta. A hazautazás során a legteljesebb rendet és fegyelmet fenntartotta, a készleteket megőrizte és a felbomlott kötelékek fosztogatását megakadályozta.” Ezek az elismerő szavak Tersztyánszky Ödön világháborús szereplésének utolsó fegyvertényéről megérdemlik, hogy ne csak a hadtörténetészek ismerjék őket.

(*A békésiek véradója*) Az 1914 nyarán kirobbant és 51 hónapon át tartó első világháború valamennyi egykori hadviselőtől nagy áldozatokat követelt. Különösen súlyosak voltak az Osztrák–Magyar Monarchia és benne Magyarország emberveszteségei. A birodalmon belül mindazonáltal jelentős eltérések mutatkoztak az egyes régiók között. A rendelkezésünkre álló statisztikai adatok alapján elmondható, hogy az egykori Békés vármegye a háború egyik legsúlyosabban érintett területe volt. A Központi Statisztikai Hivatal által közzétett adatsorok szerint halottakban és halott-nak tekinthető eltűntetekben a szomorú országos rangsorban Békés (2,75%), Csanád (2,57%), Zala (2,52%), Csongrád (2,5%) a sorrend; sebesültekben Csongrád (5,51%), Hajdú (5,13%), Csanád (5,07%), Békés (5,04%); az összes veszteségtípust figyelembe véve pedig Csongrád (10,66%), Csanád (10,6%), Békés (10,49%), Heves (10,16%) az első négy helyezett.

A fenti adatoktól némileg eltérőek az osztrák statisztikusok által közzétett értékek. Békés esetében pl. az általuk a férfínépességre vonatkozóan megadott halálozási adat (5,47%) a teljes lakosságra kivetítve 2,73%-nak felel meg, ami alig különbözik a KSH 2,75%-ától. Más megyék esetében azonban már jelentős eltérések vannak. Az osztrák rangsorban az első három helyezett megye Fejér, Jász-Nagykun-Szolnok és Baranya, miközben Békés csak a középmezőnyben található. Az eltérés oka abban keresendő, hogy míg a magyar statisztikák alapvetően az 1920. évi népszámlálás adatfelvételén alapulnak, addig az osztrák statisztikusok egy 120 ezres mintából nyert értékeket vetítették ki a teljes – általuk 1,2 millió főben megállapított – halálos veszteségre. Magyarán: a mintából nyert értékeket egyszerűen megszorozták tízzel. Ez a módszer, amely mint láttuk, Békés vármegye esetében közelítőleg ugyanazt az eredményt adta, mint a népszámláláson alapuló, más esetben teljesen használhatatlan értékeket produkált. Mivel a kiválasztott mintában pl. miskolci halottat nem találtak, Miskolc halottainak rovatába egy nagy nulla került... Ugyanakkor néhány település alaposan felülreprezentált lett: Varasd férfilakosságának kerekén egyharmada halt meg a háború következményeként – legalábbis ez számítás szerint.

Bármelyik módszert részesítsék is a statisztikusok előnyben, mindenképpen rákényszerülnek

„Unalmas bizony ez az élet itt árokszálláson...”

*Mindennapok a fronton
egy gyulai polgárcsalád levelezése alapján*

Az első világháborút George F. Kennan amerikai diplomata és történész nyomán gyakran a 20. század őskatasztrófájaként értelmezik, mely alapjaiban ingatta meg a korábbi századok során kialakult gazdasági-társadalmi rendet, megtörte Európa hegemoniáját s forrása lett a következő évtizedek forradalmakkal, diktatúrákkal és egy újabb világháborúval jellemezhető vérzivataros történelmének.¹ Érvényes az a megállapítás Magyarország kapcsán is: már a kortársak által is „Nagy Háború” néven emlegetett világégés tapasztalata alapvető és meghatározó élménye lett az egész magyar társadalomnak. Gyakorlatilag senki nem volt az országban, aki valamilyen, akár közvetett, akár közvetlen formában ne lett volna érintett 1914–1918 háborús eseményei kapcsán. Úgy a frontokon harcoló katonák, mint a hátszágban helytálló hozzátartozóik óriási megpróbáltatásokat álltak ki és hatalmas áldozatokat hoztak a bő négy év során. Ha csak a pusztaszámokat nézzük is, megdöbbentő adatokkal szembesülünk: a 20 milliós lakosú történelmi Magyarország 3 millió 800 ezer katonát adott, melyekből mintegy 660 ezer halt hősi halált, 800 ezer szenvedett súlyos sebesüléseket és további 7-800 ezer esett hadifogságba.² A vérontás, a halál a frontot megjárt emberek mindennapi tapasztalata lett: a nagy számok mö-

Ladics György által küldött tábori levelezőlap (1916)

gött azonban mindig személyes, egyedi történetek húzódnak meg.

A személyes élettapasztalat megismerésének elsődleges forrásait jelentik azok a dokumentumok – mindenekelőtt az egyidejűségük okán kiemelt jelentőségű levelek és naplók –, melyek a fronton szolgálók élményeit örökítik meg, bepillantást engedve a harcterek mindennapjaiba.³

³ Az első világháború centenáriuma kapcsán egyre többen ismerhet meg ezekből a szélesebb közvélemény is az elmúlt évek könyvkiadásának és az interneten elérhető tematikus oldalnak köszönhetően. Néhány példa ezek közül: Dánielisz Endre: *Galíciától a Garda tóig: napló az első világháború éveiből*. Túrkeve, 2005; Balogh István (Szerk.): *Tevan Rezső katonatiszt első világháborús naplója*. Bp., 2012; *A barna táská. Egy hadifogoly naplója és levelezése (1914–1918). Világháborús dokumentumok Kornis Jenő (1883–1944) budapesti bankhivatalnok hagyatékából*. Válogatta és közreadja Kornis Anna és Takács Ferenc. Bp., 2015; *A nagy háború írásban és képekben*. www.nagyahaboru.blog.hu 2015. július 1.-i letöltés.

¹ Legutóbb a német történetírás első világháborúval kapcsolatos eredményeit bemutató tanulmánykötet címeként találkozhatott az érdeklődő olvasó a kifejezéssel: Burgdorff, Stephan–Wiegrefe, Klaus (Szerk.): *Az első világháború. A XX. század őskatasztrófája*. Bp., 2010.
² Ravasz István: *Magyarország veszteségei az első világháborúban*. In: Uő. (Szerk.): *Boldogtalan hadiidők... 1914–1918. Avagy ami a „Boldog békeidők” után következett*. Bp., 2005. 319.

Hivatkozott irodalom:

Hadifogoly, 1930: Hadifogoly magyarok története. II. kötet. Budapest, 1930.

Légrády, 1938: A volt. m. kir. pécsi 19. honvéd gyalogezred és alakulatainak története. Összeáll. Légrády Elek. Pécs, 1938.

Makkay Machalek, 1928: A 101-es zászló alatt. A volt békéscsabai 101. gy. ezred emlékalbuma. Szerk. Makkay Machalek Pál. Budapest, 1934.

Molnár 1926: Debreceni honvédek a harcban. I. köt. Összeáll. Molnár József. Debrecen, 1926.

holó Hóbel László: *Lét és idő* (2009; vegyes technika, vászon; 98x76 cm; fotó: holó Hóbel László)

arra, hogy becsült illetve számított értékekkel dolgozzanak. A pontatlan vagy időközben megsemmisült nyilvántartások mellett az eltűntek – teljes vagy részleges – beszámítása a halottak közé, a hadifogolyként meghaltak számának megállapítása *mondhatni* garantálja a bizonytalanságot. Arra nyilvánvalóan semmi esély nincs és nem is lehet, hogy az abszolút veszteségi adatokat pontosan megállapítsuk, hiszen ehhez hiányoznak a feltételek. Más a helyzet azonban a relatív adatokkal. Ezek arra mindenképpen alkalmasak lehetnek, hogy a háború által érintett közösségek veszteségeit összevethessük egymással. Az egykori Békés vármegye háborús véradójának súlyosságát ezek az összevetések vitathatatlanul igazolják.

Az azonban, hogy ki és hogyan élte meg a katonai szolgálatot, nagyban függött társadalmi háttértől, neveltetésétől, világnézetétől. A világháború a körülmények közös volta mellett is értelemszerűen mást jelentett egy paraszti sorból származó sorkatona vagy éppen egy értelmiségi családból származó tiszt számára. Ez utóbbi bemutatására vállalkozunk egy gyulai értelmiségi polgárcsalád első világháborút megjárt fiainak, Ladics Tamásnak (1895–1957) és Györgynek (1898–1978) a levelezése alapján⁴, előbb röviden foglalkozva a levelek íróinak személyével, majd részletesebben, a harctéren szerzett tapasztalataik bemutatásával, nem elsősorban a hadi események, mint a mellettük lévő háborús mindennapok megrajzolására törekedve.

A Ladics fiúk az első világháborúban

Mindkét Ladics fiú sorozását megelőzve, önként jelentkezett a hadseregbe, az idősebbik orvosi egyetemi, a fiatalabbik pedig műegyetemi tanulmányait megszakítva ezáltal. Ladics Tamás 1915 nyarán vonult be a 2. honvéd gyalogezredbe, s a kolozsvári tartalékos tiszti iskola után augusztus végén került az orosz frontra szakaszvezetőként. Másfél hónapos frontszolgálat után könnyebb sebesülést elszenvedve került a gyulai kórházba, majd felépülése után ismét Kolozsvárra és 1916 elején újra az orosz frontra. A nagyobbbrészt az előretolt segélyhelyen szolgálatot teljesítő e. ü. hadapródot júliusban már ismét a gyulai kórházban találjuk, valószínűleg egy újabb sebesülés után. A következő két évben előbb Makón, majd Karánsebesen teljesített egészségügyi szolgálatot a gyalogezred pótzászlóaljánál, időközben kétszer is megszakítva katonaidejét egyetemi tanulmányai folytatása végett. 1917-ben zászlós, a következő évben hadnagy kinevezést kapott, majd a harctéren tanúsított bátorságáért megkapta a Károly Csapatkeresztet. 1918 augusztusi orvosi felülvizsgálatakor újra frontszolgálatra alkalmasnak minősítették, így 1918 végén, néhány héttel a Pádovai fegyver-

⁴ A feldolgozott mintegy 150 levél a gyulai Ladics-hagyaték (Ladics Ház) iratanyagában, illetve az MNL Békés Megyei Levéltár a Ladics család iratai (BéML XIII. 10.) fondjában maradtak fenn. A Ladics családról bővebben: Bodán Zsolt: „Karriertörténet a dualizmus korából” – a gyulai Ladics család. In: Dománszky Gabriella (Szerk.): *A lehetőségek országa. Polgárosodás a 19. századi Magyarországon*. Győr, 2010.

Ladics Tamás (1917)

szünet megkötése előtt kivezényelték az olasz frontra, ahol fogságba esett. A hadifogságból a következő év végén tért csak haza.

Ladics György egy évvel bátyja után, 1916 májusában vonult be, szintén a 2. honvéd gyalogezredhez, s hozzá hasonlóan a kolozsvári tartalékos tiszti iskola után a makói pótzászlóaljhoz, majd az év végén a 308-as honvéd gyalogezred kötelékében az orosz frontra került, már tizedesi rangban. A következő hónapokat a frontvonal mögött kiképzőcsoportban, majd tisztjelölt tanfolyamon töltve a tényleges frontvonalra 1917 júliusában került ki. Ezt követően 1918 tavaszi 12 hetes tanulmányi szabadságát leszámítva itt szolgált a háború végéig, s 1918 decemberében mint tartalékos hadnagy szerelt le.

Hétköznapiak a fronton, avagy ami a harcok szünetében történt

A frontot megjárt katonák alapvető és kétségkívül legintenzívebb élménye, mint arra már fentebb is utaltunk, a harc, az életveszély, a halállal való folyamatos szembesülés volt. A tényleges hadi cselekmények azonban a sokak számára évekig elhúzódó katonai szolgálatnak

Ladics György (1916)

– különösen a csendesebb frontszakaszokon – csak viszonylag kis részét tették ki, s a frontélet igazi hétköznapijai valójában a harcok szüneteiben zajlottak.⁵ Bármilyen megdöbbenőnek tűnhet is, ezeknek a „békésebb” óráknak, napoknak vagy akár heteknek a legalapvetőbb vonása a tétlenségből és a monoton egyhangúságból fakadó unalom volt. Mindkét Ladics fiú leveleiben rendszeresen visszatérő momentumnak tekinthető ez. „Nincs semmi különös újság” – írta Ladics György 1917 végén az otthoniaknak – „nem csinálunk egész nap semmit, néha bemelegyünk a városba”.⁶ Hasonló sorokat találunk az utolsó háborús év első napján keltezett levelében is: „A napok a szokott egyhangúságban telnek el, délelőtt az állásban vagyok, délután pedig Sír zászlóssal kalábrezek.”⁷ Azt pedig, hogy ez a helyzetjelentés nem csak a végnapjait élő orosz frontnak tudható be, jelzik bátyjának három

⁵ Bihari Péter: *Kérdések és válaszok az első világháborúról*. Bp., 2013. 40–41.

⁶ Ladics György levele édesanyjának Ladics Lászlóné Kliment Margitnak. 1917. II. 24. Leltári szám nélkül. Ladics-hagyaték, Ladics Ház.; A továbbiakban a leveleket a levél írójának és címzettjének monogramjával, és a keltezésük megadásával hivatkozunk. Valamennyi idézet a Ladics Ház iratanyagában található leltározatlan levelekből származik, így ezt külön a további jegyzetekben nem jelöljük.

⁷ LGY–LLNÉ 1918. 01.

évvel korábbi, szintén Galíciából küldött sorai: „Kicsit unalmas bizony ez az élet itt árokszálláson, így egyéb híján azzal foglalkozom, hogy hallgatom a madarak fütytentesét, és a ruháimban tartok nagy tetűvadászatot.”⁸

A katonáélettel együtt járó monoton egyhangúság és unalom óráiban olykor még a frontélet „izgalmai” is kíváncsúnak tűnhettek, különösen a hátsó vonalakban, vagy a hátországban szolgálatot teljesítők számára. Ladics Tamás például a második sebesülése utáni karánsebesi állomásozása idején rendszeresen azzal borzolta családtagjai kedélyét, hogy, nem bírva a pótzászlóalj unalmas életét, a frontra kéreti magát, nem kis aggodalmat okozva ezzel édesanyjának, de öccse is hasonlóan nyilatkozott a front mögötti kiképzőcsoportban töltött ideje kapcsán, 1917 elején: „Az élet itt rettenetes unalmas, és sajnos 12 hétig tart. Még önként jelentkezéssel sem lehet kijutni a frontra.”⁹ Megjegyzendő azonban, hogy ekkor Ladics György még személyes tapasztalatokkal nem rendelkezett a frontról, az ottani körülményekről, és a sokszor bizony ott is unalommal töltött órákról.

A fronton tapasztalható körülmények – a természeti és épített környezet, az időjárás, a szállás, az étkezés, a felszerelés állapota – pedig alapvetően meghatározták a frontélet mindennapjait. Menet közben a katonák akkor és ott aludtak, ahol és ahogy éppen tudtak, míg a hosszabb ideig megmerevedett frontszakaszokon a kiépített állások jelentették a pihenő helyét. „Néhány nap óta nem volt időm írni, sokat menetelünk, már a negyedik napot töltöm a szabad ég alatt. Nincs semmi bajom, csak éjszaka szoktam fájni, néha nagyon hideg van.”¹⁰ – számolt be mostoha körülményeiről Ladics György az otthoniaknak, majd nem sokkal később helyzetének javulásáról is tudósította őket: „Néhány nap óta nem menetelünk, azt hiszem, innen nem is megyünk már messzire [...] Jelenleg egy erdőben pihenünk, sátrakban lakunk, elég jó dolgunk van.”¹¹ Novemberben a tűzvonalban leginkább biztonságot jelentő állásokról is rövid leírást küldött Gyulára az ifjabbik Ladics fiú: „Tegnap jöttünk be az állásba, a mi századunk a harmadik vonalban van, tartalék, azt hiszem, egy hónapig itt maradunk. Az én fedezékem az állomás épülete alatt van,

⁸ LT–LLNÉ. 1915. 09. 22.

⁹ LGY–LLNÉ 1917. 01. 12.

¹⁰ LGY–LLNÉ 1917. 07. 25.

¹¹ LGY–LLNÉ 1917. 08. 05.

meglehetősen gránátmentes, de rá is fér, mert alaposan be van löve.”¹² A legnagyobb nehézséget, különösen az őszi, és téli hónapokban a mostoha időjárás viszonyok, és a rendszerint hatalmas sár jelentették a katonáknak. „Első állomáshelyünket elhagytuk s most más vidéken eszem a császár kenyerét, és más országrészről hull rám a hó. Rettenetes téli időjárás van. A csizmámon felül ér a hó”¹³ – olvashatjuk Ladics Tamás egyik levelében a mostoha téli körülményekről, míg öccse a nyári esőzések okozta nehézségeket örökölte meg: „Itt semmi különös dolog nem történt, az idő nagyon csúnya, néhány nap óta állandóan esik, nyakig érő sárban mászkálunk.”¹⁴ „Az egész város le van rombolva, minden üzlet, pince fel-törve, a templom is egy rom. Nagy sár van, néha esik az eső. Olyan galíciai időjárás van.”¹⁵

Sajátos kontrasztot jelentett a harcok során elpusztult táj és a még megsebzettségében is fenséges természet kettőssége; utóbbira még ilyen körülmények között is rá-rácsodálkoztak a Ladics fiúk: „Gyönyörű vidéken járunk”¹⁶ – írta például Ladics Tamás a környező hegyekről egyik menetelése alkalmával, míg egy másik alkalommal szinte már idilli képet festett a háború csendes perceiről: „Az esték gyönyörűek, egy fülemüle minden este (most is éppen) gyönyörűen énekel.”¹⁷

Az időjárás viszontagságaival szemben a katonák számára felszerelésük, ruházatuk biztosította a védelmet, a visszaemlékezések és a történeti szakirodalom alapján azonban ezen a téren is súlyos hiányosságokat tapasztalhattak a fronton szolgálók. 1914–15 telén az elhúzódó háborúval nem számoló hadvezetés felkészületlenségének, míg a későbbiekben a hadviselő felek gazdasági kimerülésének illetve néhány esetben a hadigazdasághoz kapcsolódó nyereszkesedésnek (pl. „papírbakancsok”) a következményeit kellett viselniük a katonáknak.¹⁸ Ladics Tamás másodszeri frontszolgálatára készülődve, 1916 elején így panaszkodott ezzel kapcsolatban: „A felszerelésünk most nem olyan jó, mint ami-

lyen volt a nyáron; most pantallót kapunk, ami nekem egyáltalán nem tetszik. [...] A felszerelés a lehető legrosszabb, a nadrág annyira panamaszövetből való, hogy kénytelen voltam az ezredszabónál egy nadrágot megrendelni (40 K[orona]), azonkívül a zubbonyt és a sapkát is adjustáltatni kell.”¹⁹ Hogy nem egyedi esettel állunk szemben, mutatja, hogy testvére is hasonló nehézségekről számolt be leveleiben. Az idézet egyúttal arra is rávilágít, hogy a módos polgári családból származó fiú saját költségén biztosította maga számára a megfelelő felszerelést a hadseregben. Sőt, a további levelek tanúsága szerint nemcsak a meglévő egyenruha javításáról, hanem annak kiegészítéséről is a család gondoskodott. A Ladics fiúkhoz frontra érkező csomagok ugyanis rendszeresen tartalmazták az évszaknak megfelelő ruházatot: bélelt kabátot, kesztyűt, csizmát stb. 1916 őszén például a menetszázadba beosztott Ladics György a következőket kérte otthonról: „Ha jövő héten megyek [a frontra], a ruha pénzemből csizmát veszek és a menetruhát béleltem ki és egy svettert veszek. Otthonról küldjenek selyem alsóruhát, egy pár bélelt kesztyűt és rá egy szörme kesztyűt, fülvédőt, hósapkát, érmelegítőt, gyapjúharisnyát, flanel kapca, ezen kívül Tommy prém dolgait. Kulacsot kisüstivel és cognackal, szalámit. Mindezt nagyon sürgősen kérem, mert bármelyik percben indulhatunk.”²⁰

A fronton a katonák mindennapjait, sőt, akár az egész hadsereg hangulatát leginkább meghatározó kérdés az ételmezés volt. A Monarchia hadseregében az ellátás három fajtáját alakították ki: teljes, szabvány és tartalék. A teljes napi fejadag 40 dkg marhahúst, 70 dkg kenyeret, 10 dkg főzelékfélét, 2 dkg zsírt, 2 db konzervet és 10 db cigarettát tartalmazott. Ezzel szemben a tartalék állott 20 dkg húskonzervből, 2 db kávékonzervből és 10 db cigarettából, valamint fűrészpörrel kevert lisztből készített komiszkenyérből. A háborús évek előrehaladtával az általános tendenciának az ellátás romlása, a napi fejadag folyamatos csökkenése, és a teljes adag tartalékhoz való közelítése bizonyult. A háború végére a haderő jelentős része alultáplált volt, a katonák átlagos testsúlya 45–50 kg körüli értékre csökkent.²¹ Az ételmisszerhiányon min-

denki úgy igyekezett segíteni, ahogy tudott: a vadgyümölcsök, erdei bogyók, apróvadak éppúgy az ételmisszer pótlását jelenthették, mint az elmenekült lakosság hátrahagyott javai. A megszerzés módja pedig a vételtől a cserén át a szervezett rekvirálásig terjedhetett. Az ételmezésben természetesen az egyes frontszakaszok, illetve a tisztí és a sorkatonai ellátás tekintetében is komoly eltérések jelentkeztek. Aki csak tehette, csomaggal segítette a fronton harcoló hozzátartozóját, azonban a hátország fokozódó megpróbáltatásainak idején, különösen az alsóbb néprétegek körében, ez egyre kevésbé volt lehetséges.²²

A Ladics család levelezéséből egy ettől némileg eltérő kép bontakozik ki előttünk. A módos polgárcsalád mindvégig rendszeres küldeményekkel igyekezett megkönnyíteni katonáskodó fiai életét. A változást természetesen ők is megérezték, mint ahogy arról Ladics Tamás következő sorai is tanúskodnak: „Az öcskösöknek azt üzenem, hogy ne merjenek az öreg Erzsi főztjében válogatni, mert majd megtanulják azt becsülni, mikor saját maguknak kell főzni rántott káposztát meg krumplit.”²³ A Ladics fiúk helyzete abban is másabb volt a katonák többségénél, hogy mindketten altisztként, majd tisztként szolgálva tisztí koszon voltak. Ennek ellenére a csomagokat mindig szívesen fogadták, sőt, kérték otthonról, még akkor is, ha időnként már-már a bőség zavarának tűnik a „készleteik” leírása. Egyik alkalommal például Ladics Tamás a következő panaszos sorokat róta tábori levelezőlapjára: „Tegnap megkaptam a nagy csomagot aminek természetesen nagyon örültem, de bizony nagyot csalódtam, amikor a két kis skatulyát leszámítva több cigarettát nem találtam benne. Ellenben csokoládém már anynyi van, hogy nem tudom őket hova tenni. Majd ha bekerülök a segélyhelyre és lesz tej, csinállok belőle csokoládés kávét, de azt hiszem, hogy jobb lenne, ha csokoládé helyett is szivart vagy cigarettát küldenének.”²⁴ Egy másik leveléből pedig egyenesen úgy tűnik, már a csomagok fejbentartása is nehéz feladatot jelentett számára: „Eddig kaptam egy sonkást [csomagot], egy hentesüzletet, egy fácánost meg a befőttet

és az öreg Isten tudná megmondani, hogy még hányt és milyet.”²⁵ Ha tüzetesebben megnézzük, mi mindent kértek, és rendszerint kaptak is a Ladics fiúk a fronton, igazi polgári igényekkel és lehetőségekkel találkozunk. A szalámi, sonka, kolbász, szalonna, pogácsa, befőtt mellett, az édességek, csokoládé, tészta (sütemény), kalács, cukrozott narancshéj, vaj, méz, pálinka, konyak szerepelnek a levelekben. Lássunk egy „rendelést” a frontról 1917-ből: „A csomagban küldjön néhány melegebb fehérneműt, de csak keveset, dohányt, tésztafélét, ha lehet egy kisebb pischinger tortát, szalonnát, nyári kolbászt stb. amit mami küldeni szokott.”²⁶ Persze ahogy az általános ellátás romlott a fronton, a csomagok is egyre gyakrabban „kallódtak” el útközben, ami miatt panaszkodtak is a Ladics fiúk, és tanácsokat adtak, mikor és milyen csomagot küldjenek hazulról, hogy az meg is érkezzen hozzájuk. A legbiztosabb módja a küldemények célba juttatásának azonban az volt, ha valaki szabadságra utazott Gyulára vagy a környékére, s azzal személyesen hozatták el a kívánt dolgokat. 1917 őszén például egy szabadságolt szarvasi gazda hozott némi „borravaló” fejében egy ötkilós csomagot Ladics Györgynek.

A csomagokban a ruhanemű és az étel mellett a frontéletet „civilizáló” apróbb tárgyak is szerepelhettek. 1917 nyarán például Ladics György a következő üzenetet küldte az otthoniaknak: „Néhány apróságra lenne szükségem, amit tábori csomagban is lehet küldeni: evőeszközre, kis ollóra, kulacsra, 2 alumínium pohárra, hajkefére, fésűre, nadrágtartóra és olyan kenőcsre, amit Ducsi bácsi ajánlott.”²⁷ Más levelekben pedig a fogkefe és szappan is szerepelt a kívánságlistán. Ami viszont minden csomag elmaradhatatlan része volt, az a cigaretta. A fronton szinte mindenki dohányzott, s amint láttuk, a cigaretta a napi fejadag részét is képezte, ennek ellenére mindig hiány volt belőle, s a háború vége felé haladva egyre nagyobb kincsnek számított. Ladics Tamás egyik kifakadásában a következő sorokkal kérte az otthoniak segítségét ez ügyben: „Az Isten szerelmére, küldjenek cigarettát meg szivart, különben meg kell bolondulnom.”²⁸ Arról pedig, hogy milyen mennyiségekben fogyhatott a cigaretta a fronton, a Ladics fiúk kap-

12 LGY–LLNÉ 1917. 11. 23.

13 LT–LLNÉ 1916. 02. 21.

14 LGY–LLNÉ 1917. 07. 14.

15 LGY–LLNÉ 1917. 11. 24.

16 LT–LLNÉ 1916. 06. 12.

17 LT–LLNÉ 1916. 05. 08.

18 Szentí Tibor: *Vér és pezsge. Harctéri naplók, visszaemlékezések, frontversek, tábori és családi levelek az első világháborúból*. Bp., 1988. 12.; Bacsoni Tamás: *Az osztrák–magyar haderő egyenruhái az I. világháborúban. (Mit adjunk a katonáknak?)* In: Ravasz István (Szerk.): i. m. 208–212.

19 LT–LLNÉ 1906. 02. 06.

20 LGY–LLNÉ 1916. 10. 17.

21 Völgyesi Zoltán: *A hátország a nagy háborúban. Az első világháború gazdasági és társadalmi hatásai Magyarországon*. Bp., 1914. 13.

22 Romsics Ignác: *Háborús mindennapok – Alulnézetből*. In: *Uő. (Főszerk.): Magyarország az első világháborúban*. Bp., 2010. 125–127.

23 LT–LLNÉ 1915. 09. 22.

24 LT–LLNÉ 1916. 04. 20. (Ltszn.)

25 LT–LLNÉ 1916. 02. 06. (Ltszn.)

26 LGY–LLNÉ 1917. 09. 17. (Ltszn.)

27 LGY–LLNÉ 1917. 08. 16.

28 LT–LLNÉ 1916. 04. 12.

csán néhány további példa: „Kérek cigarettát és szivart. Itt most elég dohány szűke világ van. A cigarettákat úgy töltesse meg, hogy a vége be legyen hajtvva, nehogy a dohány útközben kihulljon. [...] A cigarettát pedig 50 dekás csomagokban, jól lezárva és lepecsételve küldje, Mami, de lehetőleg hamar, mert az otthonról hozott 300 cigarettát már Mikolajovban elfogyott, most pedig a Mikolajovból hozott cigaretták is elfogytak.”²⁹ „Cigarettát gyakrabban kérek. 100 db 5-6 nap alatt elfogy.”³⁰

A fronton lévők számára a dohányzás egyaránt lehetett a feszültség oldásának és az unalom elűzésének az eszköze. A monoton, egyhangú hétköznapiok megtörésére nem sok más lehetősége kínálkozott a katonáknak. A legelterjedtebb szórakozásnak talán a kártyázás számított, mellyel el lehetett ütni a fedezékben is a csendes órákat. „Itt nyugalom van, egész nap alsózunk, tanulok franciául, vagy fényképezek”³¹ – küldte beszámolóját szerény szórakozási lehetőségeiről Ladics György 1917 végén, s ahogy a következő sorok mutatják, a helyzet pár hónappal később sem sokat változott: „A szamovár és [olvashatatlan szó] országában töltöm egyhangú napjaimat, az egész szabadidőnket tarokkozással töltjük.”³²

További lehetőséget jelentett még az olvasás: a harcok szünetében olvasó katona egyáltalán nem számított ritkaságnak. A lehetőséget a segélyszervezetek által intézett harctéri könyvszállítmányok és az 1916-tól felállított tábori könyvtárak mellett a postai küldeményként a frontra küldött könyvek nagy száma jelentette.³³ A Ladics fiúk is rendszeresen kértek és kaptak csomagjaikban könyveket: „Könyvet mihelyt lehet küldjön, már működik a tábori posta! Mind-egy, akármit küld, különösen Wilde Oszkártól, de tőle már sokat olvastam. Olvastam a Dorian Gray arcképét, a Lady Windermere legyezőjét, a Bunburyt, a Florenei tragédiát, Az eszményi férjet, A páduai hercegnőt és a De Profundist. Ha talál még valamit W-től olcsó kiadásban, azt küldje, azon kívül a Peer Gyntet és Ibsentől még, de ne azokat, amik apának megvannak,

mert azt mind olvastam, de a címükre nem emlékszem, nem tudom felsorolni őket. Küldjön még ezeken kívül többet, de azt a mami ízlésére bízom.”³⁴ A fentebbi sorokból egy igényes, művelt polgári olvasó képe bontakozik ki előttünk. De nem csak szépirodalmat olvastak a fronton, Ladics Tamás orvosi könyveket is kért, és mindkét fiú nyelvkönyveket sürgetett otthonról, mert ahogy írták: „itt jó alkalmas és sok idő volna a tanulásra”.³⁵ A könyvek mellett a katonák számára az újságok olvasása is a kikapcsolódást jelentette, s egyben a világban való tájékozódás lehetőségét is nyújtotta. Mindkét Ladics fiú számára előfizetett lapokat a család a frontra is, sőt, György részére négy különböző újság is járt kisebb-nagyobb rendszerességgel: „Az újságok közül AZ EST pontosan érkezik és A FIGYELŐ is, de AZ ÚJSÁG-on nem jó a címzés és így össze-vissza jön, néha három napra kimarad, BÉKÉS-t pedig egyáltalán nem kaptam még.”³⁶

Az unalom elűzésének legfontosabb eszköze a társaság volt, a Ladics fiúk számára ez az egységüknél szolgáló további altiszteket és tiszteket jelentette, akik körében olykor a „békebeli” polgári társas életet idéző módon is szórakozhattak, időnként még gramofon és pezsgő is került a mulatsághoz: „Elég jól megy eddig a dolgom [...], most egy helyben állunk, s mint a címem is mutatja a segélyhelyen vagyok. [...] Itt elég vidám az élet. Tanultam egy új nótát: Szeretném a szeretőmet... A koszt is jó, tisztí kosztot eszem, csak víz nincs, de ez nem sokat határoz.”³⁷ „Ha dolgom nincs fütyülök vagy rajzolok, ha van mire, de ez is unalmassá válik, ha folyton ezt kell csinálnom. [...] Amíg bent voltam a segélyhelyen mégis volt társaság, kártya, sakk, újság, de itt nincs.”³⁸ „Különben nagyszerűen érzem magam, benn vagyok a segélyhelyen. Csináltunk egypár gramofonos estét, volt pezsgő is.”³⁹

Az otthon megszokott polgári életvitel átmentésnek igyekezete további területeken is megjelenik a levelezésben, utalhatunk itt például Ladics György harctéri fotózásaira, vagy éppen a zene utáni sóvárgására, és kottavásárlásokra fel-

34 LGY-LLNÉ 1917. 12. 20.

35 LGY-LLNÉ 1917. 09. 12.

36 LGY-LLNÉ 1917. 11. 16.

37 LT-LLNÉ 1916. 03. 05.

38 LT-LLNÉ 1916. 03. 19.

39 LT-LLNÉ 1916. 05. 17. Szentí Tibor könyvében az efféle pezsgős tisztú mulatozást tekintette a legélesebb kontrasztoknak a legénység és a tisztek életmódja között, utalva arra könyvének címével is. Szentí Tibor: i. m. 16–20.

szólító leveleire, esetleg a Ladics fiúk képeslapvásárlásaira, melyeknek kimondott célja a családi gyűjtemény gyarapítása volt.

Összegzés helyett

Talán az eddig leírtakból is kiviláglik, hogy a harctári mindennapok mögött a fronton lévő katonák legfontosabb törekvése az lehetett, hogy az adott körülmények között, sőt, azok ellenére is megmaradjanak embernek, s minél többet megőrizzenek a békeévek normális életéből. Annál is inkább, mert a Monarchia óriási hadseregében szolgálók döntő többsége – a hivatásos katonák

szűkebb körét leszámítva – a háború éveiben is alapvetően megmaradt civilnek, aki a harcok szünetében igyekezett az otthoni „civil életét” a lehető legteljesebb mértékben visszacsempészni a lövészárkok világába. „A háború bárhová sodorta őket, elsősorban nem csatát akartak nyerni, hanem a tűzvonalig magukkal cipelt polgári életet megőrizni”⁴⁰ A Ladics fiúk levelei is leginkább a frontélet mindennapjainak erről az oldaláról mesélnek az utókornak.

40 Szentí Tibor: i. m. 11.; A háború borzalmi között is „civilnek” megmaradó katonák kérdéséről l: Horváth Miklós (Szerk.): *A nagy háború másik arca. A lövészárkok hétköznapijai*. Bp., 2004.

holó Hóbel László: Szárnyalás (2014; tempera, vászon; 58x68 cm; fotó: holó Hóbel László)

29 LGY-LLNÉ 1917. 07. 14.

30 LGY-LLNÉ 1917. 08. 07.

31 LGY-LLNÉ 1917. 12. 04.

32 LGY-LLNÉ 1918. 04. 03.

33 Kreutzer Andrea: *Sajtó, könyv, könyvtár, papírellátás az első világháború idején*. In.: Ravasz István (Szerk.): i. m. 268–271.

► SZIGETI CSABA

Bajnokok voltak és igazi hősök

A Békés megyei Mudin fivérek

Ferenc Józsefnek nem tetszett. Hangosan és hosszan méltatlankodott. Már megint a magyarok! Mit képzelnek?! Az osztrákok és a csehek képesek rá, a magyarok nem? Arról volt szó, hogy a sárga-fekete Habsburg-zászló alatt vonulnak együtt, ehelyett... Ehelyett most derült csak ki, hogy a londoni olimpia megnyitó ceremóniáján a magyar sportolók külön, a koronás zászlajuk alatt masíroztak...

Az ominózus lobogót a korszak kiváló all-round sportolója, Mudin István vitte. Büszkén, őszinte hazaszeretettől fűtve. A „Magyar Óriás” – mutattak rá, mondták róla. Találó elnevezés. Utal testméreteire (majd’ 190 centire nőtt), s emberi nagyságára. No, de erről kicsit később.

Békés megye szülötte, Kétegyházán látta meg a napvilágot, anno 1881-ben. Apja kalapkészítő mester volt, a családi legenda szerint Franciaországból származott. A kései utódok aztán találtak is „Müdeneket” a Loire-mentén, hallani, fel is vették velük a kapcsolatot. Mudin István anyja helyi parasztlány. A kalapkészítőnek és feleségének hat gyermeke született. Ketten érték meg a felnőttkort. A már említett István, no meg a hat esztendővel ifjabb öcs, Imre.

Ketten maradtak, s mindkettejük neve aranybetűkkel szerepel a magyar sport nagy történelmekönyvében, miként a Nagy Háború hőseit felsoroló köteteiben is.

Stadionok bajnokai

Mudin István az elemi népiskolát Kétegyházán végezte, ám világos volt: ennek a fiúnak tanulnia kell, sokra hivatott. Aradon a polgári

fiúiskolába került, majd tanítói képesítést szerzett. A sportban hamar kitűnt diáktársai közül. Nem volt olyan sportág, amelyben ne nyújtott volna átlagon felül. Kipróbált mindent, de leginkább az atlétika vonzotta. Azon belül is a dobószámok. Ám nyert medáliát magasugrásban is. Birkózásban országos második volt, az osztrákok elleni nemzetek közti válogatott viadalon magyar dresszben vívott ádáz csatát. A városligeti cirkusban nem oroszlanokat látott a nagyérdemű, hanem oroszlan szívű gladiátorokat.

A dobás nagyon ment. Különösen a kalapácsvetés. Mudint világszinten jegyezték. A magyar rekordot 1905-ben javította meg először (32,5 méter). Majd utána még ötször (a legjobbját 1912-ben „vetette”: 39,72 m). A magyar kalapácsvetés története igen *dicső*. *Németh Imre, Csermák József, Zsivótzky Gyula, Kiss Balázs, Gécsek Tibor, Pars Krisztián*... Nagy bajnokok mind. A sor Mudin Istvánnal kezdődött!

Aradról Budapestre vitt az útja. A tanítóból tanárember lett. De a tanulás mellett a sport sem szorulhatott a háttérbe. A Magyar Athletikai Club versenyzője lett. Összesen 106 aranyérmet nyert a sportkör színeiben. Fájó és érdekes is egyben, hogy ezek egyike sem volt magyar országos bajnoki cím. (Ám osztrák és cseh, az igen.) Mudin majd’ mindenben átlagon felüli volt, de kifejezetten jó csupán kalapácsvetésben. Csakhogy országos bajnokságot kalapácsvetésben akkoriban még nem rendeztek.

Magyarországon már ismert sportoló volt, az igazi nemzetközi népszerűséget az 1906-os, soron kívüli olimpiának köszönheti. Mudin két érmet nyert a „pánhellén játékoknak” is nevezett viadalon. (S bár az 1906-os Játékokat máig nem

emelték be a hivatalos olimpiák közé, jelentősége mégis rendkívül nagy. Az 1900-as párizsi és az 1904-es St. Louis-i rendezés mindenről szólt, csak a Coubertin által elképzelt olimpiáról nem, így az 1906-os soron kívüli olimpia valójában megmentette az olimpiai mozgalmat, újra a helyes útra terelte a kezdeményezést.)

Az I. újkori olimpia tizedik évfordulója alkalmából szervezett 1906-os játékok külsőségeiben valójában az első olyan sportesemény volt, amely a mai olimpiához hasonlatos. Méltó helyszínen, a Márvány stadionban rendezték a megnyitóünnepséget. Itt vonultak fel először nemzeti zászlaik alatt a versenyzők, nagy létszámú sportolói gárda, s magas színvonalú küzdelmek jellemezték a viadalt. A magyar csapat zászlaját a kor sokoldalú, kiváló atlétája, Mudin István vitte.

Mudin a soron kívüli olimpián nem kevesebb, mint hat versenyszámban indult. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a hellén pentatlon önmagában öt különböző sportágból állt, azt kell, mondjuk, kellő állóképességre volt szüksége...

A hellén pentatlon az ókori olimpiákból átvett versenyszám volt. Helyből távolugrás, hellén diszkoszvetés, gerelyhajítás, stadionfutás, valamint birkózás alkották. Helyből távolugrásban Mudin a 6. helyen végzett, a hellén diszkoszt megnyerte. Gerelyhajításban a 9. legjobb eredmény volt az övé, így három szám után, 16 helyezési ponttal vezette a 26 főből álló mezőnyt. A viadalt a legjobb nyolc folytathatta. Következett a stadionfutás. 192 métert kellett teljesíteni. Mudin 8.-ként ért célba, míg legnagyobb ellenfele, a svéd Mellander a 4. lett. Az utolsó versenyszám előtt három pont volt a két versenyző között a különbség, így hiába nyerte a görög–római (kötöttfogású) birkózást a „Magyar Óriás” (ekkor nevezte el így a nemzetközi sajtó), az ugyanebben a számban harmadik svéd egyetlen helyezési ponttal végül megelőzte őt. Mellander úgy lett olimpiai bajnok, hogy az öt lehetségesből egy számot sem tudott megnyerni. „Csak” az összetettet...

Ám, hogy a történetből ne hiányozzon valami „nagyon magyaros”: a MOB helyszínen tartózkodó vezetői sejtették, hogy nagyon szoros lesz a vége, s tudták azt is, a nagy testű Mudin futásban enyhén szólva sem tartozik a legjobbak közé, ezért még a gerelyhajító szám előtt igyekeztek meggyőzni a mindössze 19 éves, a dobogóra teljesen esélytelen Luntzer Györgyöt, ne tiszta erejéből dobja el a sportszert, próbáljon Mudin mö-

gött végezni. Ezzel pedig segíteni a végső győzelemre is esélyes honfitársát. Luntzer talán hajlott is volna a kérésre, ám – a rossznyelvek szerint – egyes klubféltékenységtől sem mentes honfitársaink meggyőzték: dobjon akkorát, amekkorát csak bír. Luntzer mindent beleadva a 6. legnagyobbat dobta. Mudin pedig a végén a dobogó második fokára állhatott...

Dr. Mező Ferenc, a későbbi szellemi olimpiai bajnok, a történetet elemző dolgozatában imígyen fogalmazott: „*Annyi bizonyos, hogy Luntzer, bár sportszerűen cselekedett, nemzeti szempontból hibát követett el.*”

De még nem volt vége a viadalnak! Mudin a hellén diszkoszvetésben sem volt esélytelen a dobogóra. A hellén diszkoszvetés annyiban különbözött a sportág mai (és valójában már a pánhellén játékokon is alkalmazott) változatától, hogy egy 70x80 cm-es emelvényen állva, forgás nélkül kellett a sportszert elhajítani. Mudin kezéből 31,91 méterre szállt a diszkosz, mely a harmadik helyet jelentette saját maga, illetve a magyar csapat számára.

Korántsem melleleg: Athénban három bronzérmet szereztek a magyarok, s mindhárom érem-szerző Békés megyei kötődéssel bír. Mudin mellett a birkózó Holubán Ferenc (a ma Mezőkovácsházához tartozó Kovácsházi pusztán született és nőtt fel), valamint a kardvívó Tóth Péter (családi kötődése révén szarvasinak vallotta magát).

De vissza Mudinhoz! Indult még helyből távolugrásban, diszkoszvetésben, súlylökésben és gerelyhajításban is, de „valamirevaló eredményt” itt már nem jegyeztek fel az almanachok. Kritika a Magyar Óriást mindemellett aligha érheti, hiszen a korszak „tízpróbájában”, vagyis a legösszetettebb, legnehezebbnek tartott sportágban – ahol az erőnek, a technikának, az ügyességnek, a ruganyosságnak mind együtt kell lennie – a második helyen tudott végezni. Ez bizony elképesztően nagy eredmény! Olyannyira az, hogy ezt követően Mudin megjelenése a különböző versenyeken komoly eseménynek számított. A külföldi nagy, nemzetközi viadalokat gyakran az ő nevével reklámozták. „*Láthatják a »Magyar Óriást«*”, avagy „*Megnézhetik »Athén Hőseit«*” – volt olvasható a plakátokon a nagy betűs felirat.

Két évvel később jött a londoni olimpia. Itt már mind a két Mudin jelen volt. (Imréről sem feledkezem meg, mindjárt róla is mesélek.) Istvánt a Magyar Olimpiai Bizottság négy dobó-

Mudin István a kép jobb szélén (Bukovina, 1918)

számban nevezte. A hellén diszkoszvetésben szerepelt a legjobban, a 7. helyen végzett. A szabad stílusú gerelyhajításban, súlylökésben, valamint kalapácsvetésben viszont egyaránt kiesett a selejtezőkben. Vagyis elmaradt a várttól. Miként a teljes magyar dobóválogatott. Ennek oka elsősorban abban keresendő, hogy a magyar sportolók a salakos talajhoz voltak szokva, míg Londonban az eső áztatta, csúszós fűről kellett dobniuk.

Az 1908-as olimpia megnyitó ünnepsége mindemellett a magyar, a Békés megyei, a két-egyházi, s kicsit a békéscsabai sporttörténelem számára is örökre emlékezetes marad: a magyar csapat felvonulásakor – ahogyan arról a felütésben, Ferenc József kitörése kapcsán már volt szó – az ország zászlaját nem más, mint Mudin István vihette! A dolog jelentőségét csak növeli, hogy ez volt az első alkalom az olimpiák történetében, amikor a nemzetek a saját lobogójuk alatt vonulhattak.

Vagyis, ha bármilyen magyar olimpiatörténettel foglalkozó kötetet fellapozunk, a megnyitó ünnepségek zászlóvivőinek legelső sorában ott olvashatjuk Mudin István nevét. *Kulcsár Gergely, Kamuti Jenő, Szabó Bence, Kammerer Zoltán, Kovács Antal, Biros Péter*, s megannyi magyar sportcsillag neve mellett. Méltó helyen...

Arról már volt szó, hogy Mudin tanárember volt. A diploma megszerzését követően a lippai mezőgazdasági iskolában tanított, majd az intézmény igazgatója lett. Közben persze folyamatosan sportolt. Még a kétegyházi hazalátogatásakor, a szülői ház kertjében felállított sporteszközökön is gyakorolt. A kétegyházi parasztemberek még évtizedekkel később is fejüket ingatva meséltek arról, hogy a falu két tanárembere, a híres sportoló Mudinok, a szülői háztól a vasútállomásig tartó néhány kilométeres szakaszon hatalmas vasgolyót dobálgattak egymásnak...

Mudin István a pályafutása során végig meghatározó alakja volt a magyar atlétikának mind sportolóként, mint edzőként. Sportpályafutását valójában sohasem fejezte be (ahhoz túlságosan fiatalon érte a halál), mindemellett a Budapestre kerülő öccse felkészítését magára vállalta. A „hátlátlan” testvér pedig egy idő után már rendre le is győzte őt...

Mudin Istvánnak jó esélye volt arra is, hogy az 1912-es, stockholmi olimpián is elinduljon, hiszen sorra nyerte a hazai és a nemzetközi versenyeket, sőt, ezekben az időkben érte el legjobb eredményeit. A korabeli tudósításokban azt is olvashattuk, hogy a Magyar Olimpiai Bizottság négy számban (kalapácsvetés, gerelyvetés, súly-

dobás, diszkoszvetés) nevezte is őt. Ám hogy végül miért nem indult, arról nem találtunk információkat.

És most az ifjabbik Mudinról, Imréről néhány gondolat. Életútja kísérteties hasonlóságot mutat testvérével: Kétegyháza (elemi iskola), Arad (polgári, majd tanítóképző), azután pedig Budapest (tanári diploma). S persze sport, sport, sport...

Imre, testvérbátyjához hasonlóan, Aradon kezdte sportkarrierjét. Budapestre kerülve, 18 éves korától, ő is a MAC igazolt atlétája volt. Edzéseit, felkészülését István bátyja irányította. S hogy nem eredménytelenül, jelzi: csak a MAC-ban 148 győztes versenyt rögzítik a statisztikák...

Imre pályafutása abban mindenképpen különbözik Istvánétól, hogy míg István egyetlen magyar bajnoki címet sem nyert, addig Imre 13-szor állhatott fel az országos bajnokságokon a dobogó legmagasabb fokára. 1908-tól éveken át verhetetlen volt súlydobásban, sorozatban 7-szer nyert, s 1915-ben vélhetően csak azért nem ő győzött, mert épp a fronton szolgált. Ám 1916-ban újfent az ő nyakába akaszthatták az aranyérmet, miként egy évvel később is. A súlydobás mellett további két alkalommal diadalmaskodott diszkoszvetésben, illetve gerelyhajításban. A már említett 1916-os esztendő olyannyira sikeres volt, hogy mind a három dobószámban Mudin Imre nyert.

A kiváló eredmények csakis azért sikerülhettek, mert Mudin Imre a háború alatt sem hagyott fel a testedzéssel. Még akkor sem, amikor a frontvonalban harcolt, avagy hastífuszban szenvedett. 1916-ban, egy időben együtt szolgált István bátyjával a bukovinai harctéren. A Mudin fivérek a szabadidejüket gyakorolta arra használták fel, hogy megmérkőzzenek egymással. Kézigránátdobó-, súlydobóversenyeket szerveztek – a bajtársak nem kis öröme és szórakoztatására... Arról pedig még fényképfelvétel is készült az újság számára, hogy Imre Doberdón szikladarabok segítségével gyakorolta a súlydobást. Mudin Imre a szabadságát rendszerint arra használta fel, hogy hazatérve különböző versenyeken indulhasson.

Elképesztően sikeres atléta volt. Nagy bajnokokat, világrekordereket utasított maga mögé. Előfordult, hogy a dobószámok mellett, még magasugrásban is tudott nemzetközi viadalt nyerni. A súlylökés országos csúcsát összesen 10 alkalommal javította meg, de rekorder volt diszkoszvetésben is. Ő volt az első magyar atléta, aki

Az utolsó fotó Mudin Imréről (1918. október)

13, majd pedig 14 méter fölé dobta a súlygolyót. A legjobbjá 14,08 méter volt.

Mudin Imre két olimpián indult, ám sajnos egyikén sem tudott képességeinek megfelelő, igazán kiemelkedő eredményt elérni. 1908-ban, Londonban, nagyon sokat vártak a szakvezetők a dobóatlétáktól – köztük a Mudin fivérektől –, ám a reméltől alaposan elmaradtak a sportolóink. (Istvánnál már írtunk erről.) Az ifjabbik Mudin négy versenyszámban küzdött, s a gerelyhajításban (akkoriban gerelyvetésnek hívták) a 7. lett. Ám a két diszkoszvető, valamint a súlylökő (akkor: súlydobó) számban helyezetlen maradt.

Négy évvel később, Stockholmban, a 25 tagú atlétaválogatott megint csak csalódást okozott... A magyar sajtó sokáig boncolgatta az okokat, de nem talált rá elfogadható válasz. A mezőnyben ott volt Mudin Imre is, aki egyetlen számban, súlylökésben indult, s végül 12,81 méteres eredményével meg kellett elégednie a 6. helyezéssel. Bár a pontszerzés dicséretes, a 24 éves sportoló ekkortájt már rendre túldobta a 13 métert, sőt erősen közelítette a 14 métert is. Másként fogalmazva: ha tudásának megfelelően teljesít a versenyen, a dobogóra kerülés sem lett volna elérhetetlen számára.

Mudin Imre a tanárképző befejezését követően Nagyatádra került a polgári fiúiskolába, ahol számtant, természettant és természetrajzot tanított. Sportünnepeket szervezett, versenyeket rendezett – miközben folyamatosan készült az újabb és újabb viadalokra. 1912-ben *A testi nevelésről* címmel írt egy tanulmányt a Nagyatádi Polgári Fiúiskola Értesítőjében. A tanulmány számos megállapítása ma is megállja a helyét! 1913-ban Kaposvárra költözött, az ottani polgári iskola (ma Berzsenyi Általános Iskola) tanára lett.

1914-ben önkéntesként vonult be a Békéscsaba Császári és Királyi 101-es Gyalogezredhez...

A Nagy Háború hősei

Az első világháború kitörését követően a Mudin fivérek önként jelentkeztek a hadseregbe. Előbb a fiatalabb, Imre vonult be, pár hónappal később István is a harctéren szolgált (a családtól tudjuk: ezt sohasem bocsátotta meg neki a felesége). Mindketten a Császári és Királyi 101. Békéscsabai Gyalogezredhez vonultak be. István végig ezen alakulatban szolgált, Imrét többször is átvézenyelték. Mindketten elvégezték a tartalékos tiszti iskolát, gyorsan emelkedtek a rendfokozatokban, s főhadnagyi rangig vitték.

István 1915 márciusától szolgált a harctéren. Vitézségével, kitartásával, ügyességével hamar

Mudin Imre a fronton edz

Mudin István az I. világháború alatt

kitűnt. Hosszú hónapokat töltött lövészárkokban, legendák keringtek róla. Egy könyvben – mely a „békéscsabai 101-esek” hőstetteit sorolta – így írtak Mudinról: „Álló harcokban, ha árkaikat az ellenség támadta meg, két katonánk a háta mögött állandóan gyújtotta be neki és ő kinyújtott karral oly messzire dobta, oly gyors egymásutánban a kézigránátokat, hogy a muszkák elfogatásukkor ámulva kérdezték, ki az az óriás, ki így rettentő messzire dobja ezt a szerszámot.”

Vitézségeért három alkalommal tüntették ki, a negyedik kitüntetését halálát követően adományozták számára.

1918 tavaszán, még, mint a 4. század parancsnoka vonult be ezredével az olasz harctérre, ahol azután 1918 nyarán – egy gáztámadás okozta – agyvérzés következtében elhunyt. Sírja a Dosso Del Finen, 2020 méter magasságban domborul.

Imre a szó szoros értelmében végigharcolta a háborút, hiszen az első puskalövések után, már

1914 augusztusától a fronton szolgált, egészen 1918 októberének végéig, haláláig. A fronton való helytállásért előléptették, kétszer ki is tüntették (a harmadik alkalommal halálát követően).

A korabeli sajtó így írt a harcoló Mudinról: „Mudin Imre, a 101. gyalogezred kadettje, augusztus 27-én délután egy órakor szakaszát rohamra vezette. A csapat élén futott előre s ő volt az első, aki az orosz állásba került. De nem ment ám simán a dolog. Futás közben egy gránát a föld alá temette és amikor kibontakozott a földből, egy srappnell robbant fel fölötte. Azután a vállán sebet is okozott, de az nem riasztotta vissza az előretöréstől. »Előre fiuk« kiáltással – miközben az iránytűt lelőtték a melléről és golyózápor járta át koponyát – dicső győzelemre vitte csapatát.”

A kiváló atlétáról szóló utolsó információk 1918. október 23-áról származnak, azaz néhány nappal a harci események befejezése előtt. Az olasz fronton, Monte Grappánál, a magyar sereg visszavonulásakor egy mesterlövész meglőtte a magasságával többiek közül kiemelkedő tisztet. A leírások szerint Mudin Imre a találat következtében egy mély szakadékba zuhant, ám holttestét sohasem találták meg. Eltűntnek nyilvánították.

Emlékezet

Mudin Imre emléke előtt tisztelegve, a sportemberről 1945 előtt Nagyatádon sportkört neveztek el, napjainkban pedig a helyi sportlétesítmény viseli a nevét (Mudin Imre Sportcentrum).

2008-ban, a Mudin fivérek szülőhelyén, Kétegyházán tartottak névadót: a helyi fedett arénát – a magyar atlétika két nagy alakjára egyaránt gondolva – Mudin Sportcsarnoknak nevezték el. Ám a most épülő új sportlétesítmény is a Mudin nevet viseli majd.

Mudin Istvánnak két házasságból két leánya és két fia született. (A sporttörténészek számára igazi „csemege”, hogy az idősebbik lány, Mudin Ilona, 1936-ban feleségül ment az akkor már kétszeres olimpiai bajnok vívóhoz, Jekelfalussy Piller Györgyhez.) István unokái manapság a Partiumban, Budapesten és San Franciscóban élnek. Imrének nem születtek gyermekei.

A Mudin fivérek nagy bajnokok voltak, koruk igazi sztársportolói. S – kétségtelen – igazi hősök is. Akik az I. világháború poklában is bátran, életüket kockára téve harcoltak a fronton. A Monarchia katonáiként, I. Ferenc József osztrák császár és magyar király lobogója alatt.

Büszkén, őszinte hazaszeretettől fűtve...

Irodalom:

Kalcsó István: A Mudin fivérek. Kétegyháza, 2008. (könyvmuhely.hu)

Maklár Machalek Pál: A 101-es zászló alatt – A v. békéscsabai cs. és k. 101. gy. e. emlékalbuma. Budapest, 1934.

Medovarszki János: Békés megye olimpiai krónikája. Békéscsaba, 2005.

Mező Ferenc: Olimpiai Kalauz. Budapest, 1936.

► SZÁSZNÉ VÁRKONYI ADRIENN

A békéscsabai 101-es emlékmű felállításának krónikája a források alapján

A békéscsabai 101-es gyalogezred emlékműve a történelem során szimbólummá nőtte ki magát. Így, ha nem is a művészi megformálásnak köszönhetően, de szellemiségében talán tovább él az obeliszks költségeit felajánló és a felállításban meghatározó szerepet játszó Belanka Mihály eredeti gondolata, hogy méltó módon megőrizték a gyalogezred hős katonáinak emlékét.

Még az I. világháború idején törvény született „a most dúló háborúban a hazáért küzdő hősök emlékének megőrkítéséről (1917. évi VIII. tc.). A háború után miniszteri (20331/1922. sz. B.M. körrendelet) és helyi alispáni rendeletekben (11824/1920 sz. rendelet) is megfogalmazódott a hősök tisztelete és az emlékezés iránti igény. Békéscsabán első lépésként létrejött a *Hősök emlékének megőrkítésére alakított bizottság*, amely célul tűzte ki, hogy adományok felhasználásával emlékművet állítson. Emellett tervezték, hogy hősök albumát készítenek, gyásznapot rendelnek el, a hősi halottak névsorát az iskolákban és gimnáziumban kifüggesztik.¹

Az 1922. augusztus 2-án megalakult *101-es Bajtársi Szövetség* egyik első tevékenysége volt, hogy október 25-én Belanka Mihály titkár és dr. Gally Károly alelnök előterjesztést készítettek a hősi halált halt 101-es vitézeket idéző emlékmű felállítása tárgyában. Helyszínként az Andrássy útnak a Ferenc József téri torkolatával szembeni, az akkori Aradi Ipari és Népbank (a mai OTP) épülete előtti teret jelölték meg. Levelükben kérték a város anyagi támogatását is. A város tisztvi-

selői az 1922. november 10-én kelt válasz szerint a kért hellyel szemben inkább a Szent István tér és a Ferenc József tér határát jelölték meg. Az emlékmű a két tér építészeti lehatárolására is szolgált volna.²

A *101-es Bajtársi Szövetség* erre visszavonta az előző előterjesztését és újat fogalmazott. Valószínűleg e beadvány mellékletét képezte a Belanka Mihály aláírásával, 1922. november 27-i dátummal ellátott helyszínrajz és vázlat, mely a Petőfi-liget Andrássy út felőli oldalán ábrázolja az emlékművet, ahol is két 26 méteres sugarú ívesen megformált dísz-kőkerítés között állt volna az obeliszks. Előtte, illetve rajta szobrokkal, képzőművészeti díszekkel. Az újabb előterjesztésből kiderült, hogy egy magát megnevezni nem óhajtó 101-es bajtárs az emlékmű felállításához szükséges 3 000 000 koronát kitevő tőkét a szövetség rendelkezésére bocsájtotta. Az 1928-ban megjelent, a 101-es császári és királyi gyalogezred történetét leíró könyv szerint maga Belanka Mihály volt az a bajtárs, aki saját költségén felépítette az emlékoszlopot.³ Építési költség helyett kérték a feltüntetett helyet, illetve az emlékmű kőkerítésének város általi megépítését. Az előterjesztésben arra külön kitértek, hogy ez nem az elesett hősök emlékműve lesz, hanem kizárólag a 101-es vitézek emlékének adózó alkotás.⁴

1922. november 30-án megszületett Békéscsaba Tanácsának véghatározata, amely szerint

2 MNL BéML V. 72. b/13.

3 Machalek Pál: *A 101-es császári és királyi gyalogezred története*. Békéscsaba, 1938.

4 MNL BéML, V. 72. b/13.

A 101-es emlékmű tervrajza

a kőkerítés költségeinek ismerete nélkül kötelezettséget nem vállalnak, véglegesen kiforrott terv és költségvetés ismeretében hajlandóak javaslatot készíteni a képviselő-testület számára a költségek megosztása érdekében.⁵ Az 1922. december 4-i közgyűlési jegyzőkönyv szerint Békéscsaba város képviselő-testülete a kért helyet a város hősi halottainak emlékét megőrkítő alkotás terének szánta,⁶ így a *101-es Bajtársi Szövetség* kérésének nem tehetett eleget, az anyagiakat illetően pedig erre a célra az 1923. évi költségvetésbe már felvett 100 000 koronát. 1923. június 26-i jelentésben a polgármester jelezte az alispán részére, hogy a gyűjtés nem fog számottevő eredménnyel járni, hiszen a városi összeg mellé a gyűjtés során másik 100 000 koronát sikerült csupán összeszedni.

Az 1923. évi 77. Kgy 538. ikt. számú határozat szerint⁷ az emlékmű pontos helyét a „Ferenc József tér északi végén, az Apponyi utca irányában levő keresztjárdától 10 méter távolságban a Ferenc József tér tengelyvonalaiban levő ponton” jelölték meg. Azaz a közgyűlési döntés már az elkészült obeliszks mai helyzetét határozza meg.

Az emlékmű felállítására 1923. augusztus 2-án került sor. A *Békes* című helyi lap a következőképpen tudósított a jelentős társadalmi ese-

5 MNL BéML, V. 72. b/13.

6 MNL BéML, V. B. 71/5. Békéscsaba város képviselőtestületének ir.

7 MNL BéML, V. B. 71/6

ménnyről: „A 101-esek csabai ünnepe: Nagy fényrel és meleg bensőséggel teljes ünnepség volt vasárnap Békéscsabán, hol a volt 101. gyalogezred hőseinek emléksobrát leplezték le nagy közönség jelenlétében. Csaba város fel volt lobogózva, nemcsak az egész város közönsége, hanem a vidék is nagy számban vonult fel a szoborleplezésre. A hatalmas obeliszks a városház-utca széles terén áll, imitált márvány és gránit, mintegy 10 méter magas, oldalán aranyozott feliratokkal jelezve, hogy a vitéz ezred hol és mely nagy csatákban harcolt a világháború folyamán.”⁸

1924-ben a Hősök Emlékét Megőrkítő Országos Bizottság (HEMOB) felhívta Békéscsaba város polgármesterének figyelmét, hogy a községekben már sok helyen szép emlékművek születtek és a városoknak is mint kulturális központoknak méltó módon kellene megemlékezniük az elesett hőseikről. 1925-ben Békés vármegye alispánja is jelentést kért Békéscsaba város polgármesterétől, hogy az emlékművet felállította-e már a város és ha nem, akkor miért nem, mennyi pénz gyűlt össze és mennyi hiányzik?⁹

1925. október 26-án Belanka Mihály képviselő-testületi tag a meglévő obeliszks, a saját költségén állított alkotást, „emlék csonk”-nak, „váz”-nak nevezte és a művészi befejezése érdekében nyújtott

8 *Békes*, 1923. augusztus 8.

9 MNL BéML, V. 7. 2. b/13.

be előterjesztést, az elesett hősök emlékművének megalkotása szándékával. Nem kapott támogatást, hiszen sem a helyet, sem az emlékművet további művészi kiképzésre nem találta a közgyűlés alkalmasnak, így megbízták a városi tanácsot, hogy a békéscsabai elesett hősök emlékművére tegyen javaslatot. Ádám Gusztáv városi mérnök ellenjegyzésével született egy új terv az eredeti Petőfi-ligeti, Andrássy úti helyszínre, melyet azonban a HEMOB kivitelezésre nem fogadott el, javasolta a témában tervpályázat kiírását.¹⁰

1926-ban a tanács utasította a mérnöki hivatalt, hogy a pályázati programot, helyszínrajzot, a pályázati hirdetményt állítsa össze, pályadíjul pedig az elsőnek 12 millió, a másodiknak 8 millió koronát tűztek ki. A pályadíjak meghatározása már a pénzügyi konszolidáció után, de még a pengőre való áttérés előtt történt meg, ez magyarázza a magasnak tűnő összegeket. Ezen véghatározaton az alábbi ceruzás megjegyzés olvasható: „nem lett meghirdetve”.¹¹

Így „csonk” maradt az emlékmű, de a település életében mégis szimbólummá vált. A húszas–harmincas években számos megemlékezést és ünnepséget rendeztek itt. Amikor az 1950-es évek elején az akkori tanácselnök, Szegedi Albertné cséplőgéppel ledöntötte és a helyszínen elásatta, a békéscsabaiak sokaságát sértette meg. Nem véletlen, hogy 1956-ban, a Forradalmi Tanács első döntései között ott volt a 101-es emlékmű kiásatásának és felállításának terve. A *Kossuth Népe* október 28-án arról számolt be, hogy az obeliszk három darabban került elő, így azonnal visszaállítani nem lehetett. Ám később a helyreállítás megtörtént, a Kádár-rendszer hivatalnokai óvatosabbak voltak, nem akarták öncélúan provokálni az embereket, így a Kádár-korszakban maradhatott s akár a

¹⁰ MNL BéML, V. 72. b/13. és V. B. 71/8.

¹¹ MNL BéML, V. 72. b/13.

A 101-es emlékmű

kompromisszumkésztség jelének lehetett tekinteni. Az emlékmű ma már Békéscsaba egyik legendája, a város szimbolikus történetének része. Mindörökké őrizzük a felállítás történetének emlékeit, s azon küzdelmek emlékét, amelyek elválaszthatatlanul összekapcsolódtak a 101-es obeliszkkal.

SZILÁGYI ANDRÁS ◀

A „viharsarki nyers képzőművészet” esztétikai mineműsége és sajátosságai

„Hol nappal, hol csak teste van
Hol éjszaka, hol csak arca van
Feszül bennem egy végtelen híd.
Visszhangtalan. Visz hangtalan.”

Szilágyi András: Remény

A „hely szelleméhez” köthető képzőművészeti, esztétikai érték

Világunk képzőművészeti értelmezése különösen fontos, hiszen a mi békéscsabai valóságunk is része ennek a létvalóságnak, ennek a vizuális világnak. Mégis, vagy ennek ellenére ez a képzőművészeti valóságkép-értelmezés nem Magyarország valóságképének a kizárólagos része, hanem a sok közül az egyik. Soraimat *Gubis Mihály* tragikus sorsú békéscsabai képzőművész keserű nyilatkozatával kezdem: „Engem itthon sohasem fogadtak be, de én akkor is ide tartozom”. Ez az illúziót kerülő józanság jelentős békéscsabai képzőművészek egész alkotóútját végigkísérte. Békéscsaba, ez a város, úgy veszti el saját képzőművészeti karakterét, hogy „észre sem veszi”. Lipták Pál békéscsabai festőművész ezt a folyamatot a következőképp jellemezte: „Aki Békéscsabáról elszármazik, az, sokra viheti. Aki máshonnan jön ide: az is. Aki azonban itt született és itt is maradt, vagy ide jön vissza, az általában még annyira sem viszi, hogy a nevét ismerjék vagy a foglalkozását...” Nagyon ismerős mondatok ezek. Az ugyancsak Békéscsabán született Perlrott Csaba Vilmos, a magyar képzőművészet formanyelvét megújító festőművész hasonlóan nyilatkozott. Amennyiben kortárs kulturális értékeinket nem tudjuk megélni, köztük a mi tájegységünk képzőművészeti értékeit sem tudjuk feltárni, bemutatni, fenntartani, megőrizni, akkor minden aránytévésztesen túl, helyi-honi létezésünk van, illetve lesz veszélyben! A békéscsabai képzőművészetben is

kialakult egy, a „hely szelleméhez” köthető, de azon túlmutató kortárs képzőművészeti érték. Ezen belül új jelenség, hogy a kortárs vizuális folyamatok feltárás nélkül kerülnek az árvafelejtés állapotába. De ha valaki visszatekint a békéscsabai képzőművészet félmúltjára, akkor nem lehet nem észrevenni a meghatározóan realista és a geometrikus jellegű konstruktív képzőművészet mellett a felfokozott érzelmi kifejezést előtérbe helyező „nyers” festészet jellegadó folyamatait. Az áthatások határterületén

Berezsnai Péter: Madártotem (1988; festett fa, madártoll; 50 cm; fotó: Darabos György)

mozgó, s általam a „viharsarki nyers” fogalmával leírni kívánt festészet eddig fel nem tárt vizuális folyamatáról van szó. A hetvenes évek végétől egészen napjainkig az egyéni életművek különbözőségében kimutatható jellegadó „nyers” feltárultság (új) dadaizmusa, (új) szürrealizmusa, (új) expresszionizmusa között. Ez a nyers, darabos közelítés nem szorítható egyetlen irányzat keretei közé. Mégis, ez az alkotói világot kifejező őszinte szenvedély Eyas Kovács József, Vágréti János, holó Hóbel László, Lantos László (Jatya), Bereznai Péter, Gubis Mihály, Penyaska László, Baji Miklós Zoltán művészetében is kimutatható. Ennek különös esztétikai értéke éppen a rokonítható szabálytalanságban, vad ellentétben, illetve „nyers” jellegadó voltában rejlik, illetve rejlett.

A viharsarki „nyers” művészet belső és külső jellemzői

Álláspontom szerint Eyas Kovács József kozmikus szürrealizmusa, Vágréti János lírai absztrakt szürrealizmusa, Gubis Mihály absztrakt expresszionizmusa, Bereznai Péter korai korszakának szürrealizmusa, Baji Miklós Zoltán dadaizmussal érintkező szemlélete, holó Hóbel László absztrakt expresszionizmusa, Penyaska László figurális szürrealizmusa a nyers, darabos, tördelt kifejezőmódon keresztül szervesült. Pontosabban ezekben a közelítésekben a hely szelleméhez köthető áthatások kifejezőmódja, jellegadó formája mutatható ki. A „viharsarki nyers” művészet jellemezői között nem vált elsődlegessé az esztétikai motiváció. Sőt, az esztétikum határán innen és túl lévő csúf, a darabosan elrajzolt formák kivetülő feltárása volt számukra maga a SZÉPSÉG, maga a MŰVÉSZET. Eyas Kovács József képzőművész kivételével a fenti alkotók autodidakta, de nem képzetlen alkotók, hiszen rendhagyó úton, elismert mesterek mellett, különböző szabadiskolai formákban magas szintű szakmai ismeretekre tettek szert. Ezért a „viharsarki nyers” művészet megértéséhez, a fentiekben vázolt szűkebb és tágabb kulturális háttér is elengedhetetlen feltétel. A hetvenes években indult igen sok tehetséges, a kibontakozási lehetőséget kereső alkotóember volt Békéscsabán egymáshoz préselve. A békéscsábi művészemzedék tagjai is a hatalom művészetpolitikai irányelvei alapján felosztott *Tiltott*, *Túrt*, vagy *Támogatott* kreatúrával találták szemben magukat. Önérvényesítő reakcióként ki-

alakult egy helyi protestáló, a nemzetközi és hazai avantgárd folyamatokat követő, új kifejezési formát kereső fiatal alkotók csoportja. Magyarországon a nemzetközi avantgárd képzőművészet izmusainak honosítása éppen a saját pályájuk kibontakozásával egyidejűleg történt. De a határon begyűrűző új izmusok hatókörét nem csupán egy sajátos megkésetttség jellemezte, hanem a képzőművészeti mesteriség hagyományos eljárás módjainak felülvizsgálata, illetve tagadása is. Alkotói szemléletükben felismeréssé vált, hogy a továbbiakban mindenféle intézményes ideológiai korlátozás az esztétikai megismerés és befogadás leépülését jelenti. Az egyes életművekben kialakult egy jellegadó párhuzamosság a nyers, darabos színformák kivetülésében, transzformálásában. A nyolcvanas évek végén ez a jellegadó folyamat, a színformák „formátlan foltformáiban”, úgynevezett informel hatásaiban került előtérbe. Következésképpen – a modern kor racionalizmusába vetett optimista hit rendült meg a fenti békéscsábi alkotók vizuális szemléletében, hiszen a posztmodern filozófia, viszonylagossá tevő érték szemlélete megkérdőjelezte metafizika létjogosultságát. Vélhetően ezért is fordulnak szembe az alkotók a korjellemző izmusok végletes individualizmusával. S minden valószínűség szerint a „viharsarki nyers” (nem ritkán vad kifejezésben) a korlátozott racionalitás „tudatos-tudatlanságával” kívántak új folytonosságot teremteni. Ekképp viszszatekintve nem alaptalan az a következtetés, hogy a „viharsarki nyers”, darabos, tördelt kifejező színformák jelen idejű viszonya – az egyes alkotók életművében – egy bonyolult önismereti utat követő önreflexív festői attitűdben teljesedett ki. Mégis, vagy ennek ellenére a viharsarki nyers képzőművészet esztétikai mineműségének az a különös sajátossága, hogy nem csupán a globális, a kulturálisan szabályozott keretek izmusainak nyomkövetésén haladt, hanem az erről az útról letérő, úgynevezett kánonon kívüli, öntörvényű hatásokat is szervesített. E hatásokat a perifériára szorított régió gazdasági-kulturális környezete, illetve az alkotók egzisztenciális létfeltételei is alakították. Természetesen alig akad olyan alkotó, akinek alkotómunkája teljesen függetlenné válhat, hiszen a felsorolt alkotók valamennyien a globalizálódó társadalmi-kulturális értékrend kései, úgynevezett posztmodern meghatározottságok viszonyai között alkottak. Mindezek ellenére a „nyers, darabos színformák” nem csupán az avantgárd izmusok transzformálódásában merültek ki. Nem, hiszen az alkotók műteremtésében

holó Hóbel László: *Árnyak ösvényén* (2014; tempera, vászon; 106x130 cm; fotó: holó Hóbel László)

a megélt alkotói egzisztencia, sajátosan „nyersen” újraértelmezte az izmusok meghatározottságait. Pontosabban fogalmazva, az alkotók az autonóm műteremtésért folytatott egyéni motivációk mentén egy sajátos, elkülöníthető és öntörvényű kifejezőformát hoztak létre, amelyben a „helyi nyers” hatások viszonyai a meghatározóak. Az alkotók egyéni életútjában kimutatható „viharsarki nyers, darabos” jellegű kifejezőforma kialakulásának és továbbélésének okai is rendkívül összetettek. A rendszerváltozás után bekövetkező folyamatokban az alföldi régió elvesztette gazdasági egységét, jelenleg csupán földrajzi egységként tartható számon. A békéscsábi régióban kialakuló új típusú egyenlőtlenségek, különösen a szegény (önellátó értékteremtésre még képes) és a tartósan szegény (az értékteremtésre képtelen) rétegek egyre nagyobb leszakadása a jellemző. A kialakult társadalmi feszültség hatására a mély szegénységben élők egyre távolabbi, és egyre kisebb településekre húzódnak. A békéscsábi képzőművész alkotók között is találhatók olyanok, akik

követtek ezt a „kitelepülő” a folyamatot, vagyis az egzisztenciájukban bekövetkező változás hatására kisebb településekre, illetve városközeli tanyákra költöztek. Gubis Mihály a Zemplén megyei Fonyra történő időleges kivonulása, Baji Miklós Zoltán a Békéscsaba mellett felépített tanyára való költözése, vagy holó Hóbel László Pusztaföldvára való kiköltözése is jelzi ezt az alkotók egzisztenciáját is érintő folyamatot. A változásokban az új globális gazdaság már nem regionálisan épül fel, hanem a nagyvárosok és vonzáskörzetük köré, mintegy pontszerűen kapcsolódó gazdasági vállalkozások hálózataként – úgynevezett csomópontok között. A békéscsábi régió a globális gazdasági folyamatokba nem tudott érdemben bekapcsolódni. Ebből következően gazdasági leszakadása tovább nőtt, s immár huszonöt évvel a rendszerváltozás után, a meghatározó gazdasági mutatók tekintetében (tizenkilenc régióközpont közül), a tizennyolcadik helyen áll. Sajnálatos tény, hogy a megyeközpontok közül Békéscsabáról történik a legnagyobb létszámú lakossági elvándorlás.

A „viharsarki nyers” művészet irányultsága

Az elmúlt két-három évtized folyamán a „viharsarki nyers” jellegű kifejezőmód olyan önki teljesedő, szabad művészeti folyamattá vált, amely nem csupán a helyi társadalmi kiszorítottság kíméletlen korlátait, nem csupán a képi kifejezési eszközök keresetlenségét, hanem a funkciójukat vesztett anyagok „gátlástalanságát”, elszegényített jellegét is képes volt művészetté transzponálni. Mindezt úgy, hogy ragaszkodott a belső folyamatok szuverén, „tudattalanul is tudatos” képtereihez, az átfoghatatlan, de örök életigazságokhoz.

Természetes folyamatnak tekinthető, hogy minél inkább kiküszöböl egy meghatározó vizuális szemlélet, a hagyományos képzőművészet tartalmi, fogalmi és technológiai készletét, annál inkább újraélednek a festészetet éltető vizuális közelítésmódok. Ennek is köszönhetően a kortárs magyar képzőművészeti szcénában jelentős átrendeződések mentek végbe. Az utóbbi években „kánonalakító” szemléletváltozás zajlik, amelynek meghatározó befolyása van a műteremtés szándékaira. A hagyományos képességekről való lemondás, illetve az alkotóképességek lebontása szükségszerűen vezet (vezetett) ahhoz, hogy – paradigmaváltó értelemben – a képesség visszaszerzésének kora következzen. De ez, a korábbi esztétikai közmegegyezéstől való radikális eltávolodás már nem csupán ellenkultúrális attitűdben teljesedik ki, sokkal inkább az új képidő „jelen-idejű hitelességének” időszzerűségében.

A békési régió képzőművészeti intézményrendszerének átalakulása, az alkotói feltételek alapvető megváltozása, de különösen a társadalmi, szellemi depresszió hozzájárult egy szubkultúrális hatásokon túltekintő, „viharsarki nyers”, transzcendentális képzőművészeti nézőpont kialakulásához. Következésképpen a békési régió drasztikus gazdasági-társadalmi és egyéni alkotói sorsokban bekövetkező változásokat a képzőművészet tartalma és formai nyersessége is szublimálta. A „viharsarki nyers művészet” kölcsönhatásai nem csupán a külső környezet, nem csupán a korban élő ember, hanem a képzőművészet válságát is jelezték. A szocialista művészet irányzatossága meghasonlott társadalmi létben, de a rendszerváltás után a békési régióban a „viharsarki nyers” művészet volt az, ami felfokozott érzékenységgel nem csupán leképezte, nem csupán ábrázolta, de képes volt az alkotói egzisz-

tencia hiteles feltárására is. A viharsarki „nyers” igazságaiban kitaszított művészet fogalmának elkülönítése szociológia szempontból is indokolt, mert a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyük szerint a békéstáji alkotók mindegyikének valamilyen civil foglakozása is volt. Az alkotóvá válás rendhagyó, az intézményes kereteket elkerülő útjából következően megélhetésüket, anyagi egzisztenciájukat nem elsősorban a képzőművészet oktatására, tanítására, közvetítésére, nem az úgynevezett eladható művek létrehozására, illetve sokszorosítására alapozták. A professzionális művész kiürült státusa idegen volt tőlük. Sőt, a képzőművészettel való foglalkozást tulajdonképpen a szabad önkifejezés, nem ritkán az élettől elválaszthatatlan önmegvalósítás, az önterápia, s a szabadság terepének tekintették. Ez az öntörvényű, különbözőségeiben, áthatásaiban is rokonítható önálló kifejezésforma nem tűrt/tűr el semmi olyat, ami lényegétől idegen. S bár művészetüket nem elsősorban a művelt érzékenység, hanem a külső-belső hatásokat szervező alkotószemélyiségekből következő jellegadó „viharsarki nyers”, darabos, vad emóció szülte, mégis elevenen élő és érzékelhető szellemi egésznek adnak. De nem csupán önmagában, önmaguk kedvéért, hanem egyrészt az ellenkultúrális társadalomkritikai attitűd hiteles megnyilvánulásként, másrészt a metafizikai igazság formaként, illetve szakrális küldetésésként is értelmezték művészetüket. Végezetül különösen fontos kiemelés, hogy szakmailag elismert, következetes alkotómunkájuk és nem hivatalosnak minősített intézményes képzési előjogok alapján tekinthetjük őket művészeknek.

Befejezés

Az életműveknek megvan a maguk sorsa. A közvetlen utókor ítélete viszont nem azonos az idő elrendező akarásával, az előbbi gyakran nem az esztétikai minőség által kijelölt helyre helyezi a lezárt életműveket. Joggal tehető fel a kérdés, vajon a múlt idő felismerő ereje okozhat-e meglepetést? A békési régió képzőművészeti értékei állandó jellegű bemutatásának hiánya egyre kilátástalanabbá teszi az „idő” által elrendezendő feladat elvégzését. Bevallottan az idő „mi (is) vagyunk”, vagyis az egymást követő nemzedékek értékfelismerő képessége az, aminek ebben szerepet kell vállalnia.

WEHNER TIBOR ◀

Békéscsaba művészeti körképe – alkotói portrékba sűrítve

Gyarmati Gabriella: Csabai arcképek

Reprezentatív, nagyméretű, gazdagon illusztrált művészeti kiadványt adott közre a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum 2014-ben: a múzeum évkönyveinek *Ami csabai...* című sorozatában Gyarmati Gabriella művészettörténész *Csabai arcképek* című kötete jelent meg. A Nyisztor János által tervezett, elegáns kivitelemű könyv alcíme – *Békéscsaba képzőművészeti és iparművészeti élete* – azt prognosztizálja, hogy a kiadvány a dél-alföldi város művészettörténetét tárja az olvasó elé, de nem nehéz nyelvezetű, bonyolult fogalmazású, hosszú tudományos értekezést tanulmányozhat és lapozgathat az érdeklődő, hanem rövid, esszéyszerűen megírt alkotói portrék füzérét. A sorozatszerkesztő Ando György, és a könyvet szerzőként jegyző Gyarmati Gabriella rövid bevezetőjét követően sorakozik az időrendbe foglalt és tematikailag is tagolt százhuszonkét művész-pályakép, illetve az alkotók művészetének leírása, jellemzése és elemzése. „Találkozunk sok, konok kitartással létrehozott oeuvre-rel, és szerencsés csillagzat alatt született alkotók szinte magától kirajzolódó karriertörténetével. Impozáns pályaképekkel, és kitérőkkel szabdaltnak, esetleg fésületlennek tűnő életművekkel. Vannak olyan alkotók, akik tükrözik, és vannak, akik meghatározzák koruk művészetét. Vannak, akik keresik, míg mások megteremtik művészi identitásukat. A téma nagyszerűsége ebben a sokféleségben rejlik.” – olvashatjuk a szerző szellemi-művészeti kalandozásra invitáló, változatos ismeretanyagot és sokszínű élményvilágot ígérő bevezetőjében.

Békéscsaba, Munkácsy Mihály Múzeum, 2014

A kötet – amelyben egy-egy alkotó egy, esetenként két oldal terjedelmet kapott a szöveges összefoglaló és a kép, a képek megjelenéséhez – a XIX. század négy, Békéscsabához kötődő mestere – körükben a festő-fejedelem Munkácsy Mihály – arcélének megrajzolásával indul, majd ezután két nagy fejezetre tagolódik: a XX. század első felének, majd az 1950-es évektől napjainkig

tartó időszak alkotóinak csoportjára. Mindkét fejezetben a festők (és díszlettervezők) számbavételét a szobrászok, majd a tervező- és képgrafikusok követik, s ezt követően az iparművészek (textilesek, keramikusok, ötvösök, tűzzománcosok, bábtervezők, öltözkélettervezők, formatervezők) zárják le. A modern magyar művészet történetének jellemző tendenciái rajzolódnak meg, ha a számokat vizsgáljuk: a XIX. század négy alkotóját a XX. század első felében húszegynéhány, míg az 1950-es éveket követően csaknem száz művész követte (s követi) a békéscsabai művészeti történetében és jelenkori történetben, ám az 1800-as évek második felének Munkácsy-életművéhez mérhető, újabb, a kor művészeti jelenségvilágából toronymagasan kiemelkedő munkásságot mindmáig nem regisztrálhattunk. A Békéscsabán született, egykor itt tanult, itt dolgozott, a városhoz hosszabb vagy rövidebb ideig erősebb vagy lazább szálakkal kötődött, vagy napjainkban is itt élő-tevékenykedő művészek csapatának portrégalériája hallatlan sokszínű, a festészeti dominancia ellenére az alkotóterületek, a művészeti ágazatok, a műfajok, a technikák és anyagok sokféleségéből is eredeztethetőn változatos, de ezen túlmenően is megannyi alkotói ideát, szemléletet, stílusesszenciát – esetenként konzervatív igazodást, máskor friss progressziót – reprezentál. A végleteket, illetve az ellentéteket villanthatja fel, ha egymás mellett vizsgáljuk Perlrott Csaba Vilmos és Csabai Wagner József, Cs. Pataj Mihály és Fajó János piktúráját, vagy Mészáros Attila és Pátkai Ervin szobrászatát, esetleg Mengyán András fényművészetét és Takács Győző kerámia-világát, akkor máris elegendő szakmai érvert gyűjthetünk abbéli, a Gyarmati Gabriella által felsorakoztatott százhusznál több alkotó munkásságának futó áttekintése révén megfogalmazható vélekedésünkhöz, hogy a Békéscsabához kapcsolódó művészet körében nincsenek közös, összefogó jegyek, helyi jellegzetességeket megtestesítő esztétikai sajátosságok. (Talán egy művészeti ágazat, a grafika, az alkalmazott-, illetve a tervezőgrafika békéscsabai hangsúlyos jelenléte, az e körben kifejtett magas szintű alkotói tevékenység olyan, amelyben a hely

művészeti szellemének erőteljes, korszakokon átívelő jelenlétét feltételezhetjük.) De mindemellett azt konstatálhatjuk, hogy Munkácsyt követve az európai színtéren, Franciaországban is jelentős művészeti elismeréseket arató művészt (a tragikus sorsú szobrászt, Pátkai Ervint), a világszeret elismeréseket arató, a legjelentősebb alkotók közé emelkedett üvegművészt (Bohus Zoltánt), a XX. század magyar művészetében meghatározó jelentőségűvé emelkedett festőművészt (Schéner Mihályt), és méltatlanul az ismeretlenségben rejtőz mestert (Eyas Kovács Józsefet) tudhatunk mások mellett a békéscsabai művészek sorában. Ezekkel, ezekkel a tanulságokkal is kamatozik Gyarmati Gabriella könyve, amelynek portré-leírásai az adatokat és az életrajzi fordulatokat, valamint a művészeti jellemzőket, az idézeteket – pontos lábjegyzet-hivatkozásokkal – mértéktartóan kezelve a legfontosabb ismereteket foglalja össze, a legjellemzőbb vonásokat és jegyeket emeli ki. Olvashatjuk a születés (és lezárult életművek esetében a halálozás) dátumát, a tanulmányok krónikáját, megismerhetjük a mestereket, tájékozódhatunk az elnyert díjakról és a művészeti szervezeti tagságokról, számba vehetjük a legfontosabb önálló kiállításokat, a kiemelkedő alkotókorszakokat és alkotói helyszíneket, a nagy horderejű, az életművet fémjelző műveket, és szembeülhetünk a munkák, a munkásság fogadtatásával: a kritikai észrevételekkel és a legfontosabb művészettörténeti elemzések kiemeléseivel.

Gyarmati Gabriella békéscsabai művészeti arcképcsarnok-kötete az irodalomjegyzékkel és a névmutatóval zárul: mindkettő további tájékozódásunkat segítheti, ismereteink gyarapítását szolgálhatja. Átolvasva a könyvet, egy magyarországi város több mint másfélszáz éves művészeti krónikájának alkotói portrékba fogalmazott fejezetei rajzolódnak meg előttünk. A vállalkozás szakmai fontossága és sikere kétségszövegbevonhatatlan: e kötet biztos alapot teremt egy hasonló szerkezetű és felépítésű, tágasabb vizsgálódási terepre kitekintő, a Békés megye művészeti múltját és jelenét feldolgozó művészeti összefoglalás elkészítéséhez és kiadásához.

ORBÁN JÁNOS DÉNES ◀

Boczi boczi szürke, avagy az magyar szürkemarha ditsérete

(Bémelegítő versezet)

Nem tarka ám ez a boczi,
hanem magyar szürke,
szürke volt az apukája,
szürke mama szülte.
Nem afféle multikulti,
csonka tarkabarka,
van ám néki szürke füle,
pajkos, szürke farka.
Csupa elegancia,
látszik, hogy nem francia.

És a szarva, Uramisten,
mily tiszteletet parancsol,
ezért is nem tenyészt az
aggodalmas burkus, angol.
Retteg a macsó gaucho,
rögvest elinal a cowboy,
s ha a szürkemarha tombol,
Don Xavér, a torreador,
bár vakmerő matador,
tudja, keserű a tor,
s kimenekül a világból.

Ezen aztán jót röhögnek
felénk a tanyasi kölkök,
s körbeveszi jószágunkat
egy csapatnyi hunczut ördög.
Farkán, fülén, szarván, hátán
hét lurkó is csimpaszkodik,
magyar gyerek pajtásának
teremté Isten a boczit.

Ámde Szomor gazda
szerint egyéb haszna
is akad szegénynek...
Oh, egek,
boldog-szomorú végzet...
S e végzet íze oly tömény...
A fokhagyma már érik a kertben,
s a kömény...

A szürkemarha szalámi ditsérete

(Zabáló verszet)

Hol kínál illet a húsbolt:
száz gramm termék száz gramm húsból?
Kiskunsági vadasparkba'
füvön nevelkedett marha,
ismétlem: fűvön, nem tápon,
van még ilyen a világon?
Összetevők: szürkemarha,
szalonna no meg fokhagyma,
bors, porcukor és kömény,
bikkfa füstje, jó tömény.
Ennyi! Nincs ám guar, xantán,
diglutamát, nitrit, mangán,
sztearát mi emulgeál,
vegyszer nélkül is összeáll.
Nincsen benne adalék,
kifelejtették az E-k
számozott tömkelegét.

Íze nem a laborban
készül – csoda e korban!

És bár kerge ez a kor,
nincs itt kergemarhakór,
állítja a termelő,
igen, ő,
Szomor Dezső,
míg a szalámit tömködöm
magamba itten, Dömsödön.

Használja a nitrites páclét
és a szóját az, aki balga,
a mi marhánk nem tarkabarka,
s a magyar lét igenis más lét!

HALMAI TAMÁS ◀

Leszel az angyalom?

- Leszel az angyalom?
- Mit mondasz, kisfiú?
- Leszel az angyalom?
- Sajnálom, nincs szárnyam.
- Van. *Én* látom.
- És a glória?

A kisfiú a zsebébe nyúlt, és egy ütött-kopott glóriát húzott elő. Szelíden átnyújtotta.

- Borostám van, és nézd, milyen kócos vagyok... – kerestem a kibúvót.
- A kócos és borostás angyalok cukiiiiik!

Vesztésre álltam.

- Nem vagyok elég jó, hogy angyal legyek.
- Akkor legyél jó. *Elég* jó.
- És az angyalok mindig örvendeznek – hátráltam tovább a megtiszteltetés elől.

A kisfiú akkor elmondta a kedvenc viccét, én pedig – mi tagadás – a térdemet csapkodva örvendeztem. Kezdtém belátni, hogy nincs sok választásom. Hanem testvérek között is csak egy.

- Rendben van. Leszek az angyalod. Mit kell tennem?
- Semmit. Egyszerűen csak légy az angyalom.

Így történt.

Elköszöntünk, soha többé nem láttuk egymást, de azóta nem tudok úgy élni, mintha nem egy ismeretlen kisfiú angyala volnék.

Borzasztó érzés. És a glória is szorít. Mégis folytonos örvendezhetnékem van.

Talán egyszer nekem is lesz egy angyalom, aki elmagyarázza, miért.

A király koronája

- Eltűnt a koronám. Nem találkoztál vele véletlenül? – kérdezte a király.
- Hogy nézett ki? – érdeklődtem udvariasan.
- Honnan tudhatnám? Sose láttam, mindig a fejemen volt.
- Akkor miből gondolod, hogy elveszett?
- Abból, hogy keresem – okított türelmesen.
- Hiszen akkor megvan...
- A korona?
- Majdnem. A megoldás! Ha azért hiányzik, mert keresed, ne keresd tovább, s hiányozni se fog.

A király elgondolkodott.

- S akkor meglesz? A fejemen?

Most én fogtam töprengőre.

- Muszáj épp a fejeden lennie? Nem elég, ha megvan? Valahol.
- Ha megvan, az már elég – egyezett ki a király. – De jó helyen van meg, ugye?
- A legjobb helyen – biztosítottam, és távolodóban még egy utolsó pillantást vetettem az uralkodói főre, rajta a koronával.

▶ AYHAN GÖKHAN

„Úgy fest, szeretik a népek...”

Beszélgetés Adamik Zsolttal

– *Tavaly jelent meg az Ördögbőr grófja című gyerekköteted. Mikor kerültél először kapcsolatba a kalózokkal, s mikor gondoltad, hogy a könyved tartalma összefüggésbe kerülhet velük?*

– Pontosan emlékszem, hogy 1987-ben találkoztam először kalózzal: nyár volt, porszag, a kombájnok búzahéjat köpködtek az égre, az a kalóz meg a Nyárfa presszó előtt állt, egy rozsdás, 28-as ruszki vágótáztott támasztott meg, és egy üveg kőbányai volt a kezében. A játszótéren libikókáztunk a Soczóékkal épp, mikor átkiabált az úton: „Apádnak mondd meg, hogy este átmegyek a rotakapáért!” És este ájtott. Ez volt az első alkalom, hogy kalózt láttam, de igazából lehet, hogy traktoros volt.

– *Jelenleg is élnek kalózok, bár kevésbé festhető körük az a romantikus színezet, mint a hajdani kalózok köré. Mit gondolsz, a gyerekek be tudják fogadni a nem túl szépen végződő valóság-meséket is?*

– Szerintem be tudnák fogadni, ahogy az Andersen meséket is be tudják, pedig ott aztán finomkodásról szó sincs. A gyerekek – a közhiedelemmel ellentétben – a legkritikább esetben vannak papírból. A gyerek esik, kel, plezúros lesz a térde, rommá töri magát a biciklin, hall, lát dolgokat, aztán mégiscsak megmarad, hoppá.

De oké, értem a kérdést, ellenben aki KALÓZOKRÓL akar hallani, majd felcsapja szépen a Malajzian News-t és akkor ott olvas róluk. Ha mindenáron okoskodást meg romkocsmás megfélemlítést szeretnél, akkor azt kellene mondanunk, hogy a „kalóz” mára olyan hívószó lett, mint pl. a „mágus”. Ha egy mesében „varázslóról” hallunk, a legkritikább esetben jut eszünkbe a TV3-as távgyógyító, hanem inkább Szürke Gandalf, Dumbledore, vagy akár John Constantin. A „kalóz” ennek megfelelően kalandot jelent, meg ágyút, meg csörtlét, meg X-et, ami a kincset jelöli a térképen.

– *„Egy jó középszerrel már megelégednék” – nyilatkoztad nem olyan régen. Hogyan viszonyulsz a saját tehetségedhez, miben érdemes még szerinted fejlődnöd? Méregeted-e magadat a kortársakhoz, a könyvedet a kortársak munkáihoz?*

– Ismerek valakit, akinek a névjegykártyáján annyi szerepel, hogy „SZAKEMBER”. Na, hát valami ilyesmit szeretnék. A jó középszer vállalom: ügyes iparosra, tudós, tapasztalt, megbízható szakira mindig szükség lesz. Csak az nem méri magát a többiekhez, aki hazudik – szóval szerintem az is. Persze, hogy méricskélem, dekázom a dolgokat, sasolok, meg irigykedem olykor. Mesélni tudok, másolni, azt nem, lopni meg csak egy kicsit. Ezt az Adamik-féle melót olykor sikerül összehozni, képes vagyok egész ügyes mondatokra, és akkor hurrá. De van hova nőni, persze, hogy van, mindig van – ennek is létezik külön szakmája, aki a növésben segít, és ezt úgy hívják, hogy szerkesztő. Lovász Andinak és Kovács Eszternek például rengeteget köszönhetek, pedig éppenséggel mind a két könyvemnél húztak a szövegből jócskán. És látod, pont ez a fura az egészben, hogy

Pozsonyi Pagony, Budapest, 2014

levesznek belőled, de hoppá: pontosan ezzel adnak. Nem vagy annyira hangos, nem vagy annyira sok – és ez baromi jó.

Számomra a mondat mindig tölteni való kolbászshéj: imádom, ha feszesre van tömve, jelzőhegyek, csengés-bongás, filléres bűvésztrükkök, miegymás. Ez azonban (belátom) meglehetősen szellemi visszaélésekre ad alkalmat. Pont most kaptam meg egy interjú során, hogy anno a szarvasi újságba írt cikkeimet „nem feltétlenül lehetett érteni” – hát miféle lehet erre mondani azon túl, hogy sajnálom, majd most ügyesebb leszek? Hogy volt egy kissrác, aki nagyon szerette volna, ha szeretik, őt is, meg azt is, amit csinál, és egy picit túltolta? Bocs, szeressetek, és majd megpróbálom csendesebben kérni.

– *Fiatal íróként, ráadásul gyerekgyógyítóként mennyire hat rád a kritika, főképp a gyerekek kritikája? Kaptál olyan véleményt, aminek sokat köszönhetsz?*

– A legszívmelengetőbb kritika a napokban az volt, amikor egy kissrác Ördögbőrnek öltözött farsangkor. Felemelő látni az ilyet, kilengett bennem az örömméter – erre mondják azt, hogy „na, ezért érdemes csinálni”. A negatív kritikát pedig az egyik szerkesztőtől kaptam meg (annak a könyvnek a kapcsán, amit nem ő szerkesztett) – azt nyilatkozta ugyanis, mikor érdeklődtem, hogy túlírok. A bölcs ember ilyenkor természetesen levonja a tanulságokat, és vérgis sértődik, aztán dühöngve kikéri magának ezt a képtelenséget. Az én áldott szerkesztőm pedig végighallgatta szépen, ahogy éppen kimaxolom a hisztit, aztán csak ennyit mondott: „Zsolt, ha írsz, ne csak a tapsot szeresd, hanem vállald a kellemetlen következményeket is, a fene egye meg.” Ha lenne nagy Igazság-Toplistám, ez benne lenne az első háromban.

– *Rengeteg gyerekgyógyító születik manapság. Ez megrémít kicsit, vagy ösztönöz arra, hogy minél eredetibb, stílusosabb, vagányabb szövegeket hozz létre?*

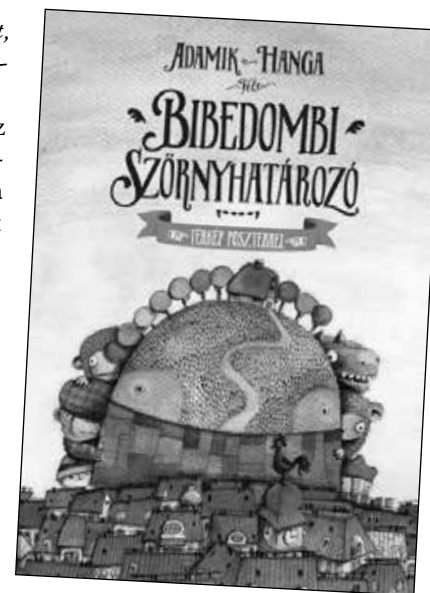
– Megrémíteni nem rémít meg, ösztönözni meg inkább az ösztönöz, hogy basszus, ez nekem is eszembe juthatott volna (pedig nyilván nem). A rengetegség talán annyiban motivál, hogy a mennyiség nem feltétlenül jár minőséggel – vagyis abban erősít meg, hogy gyerekgyógyítót írni valóban kőkemény meló, pont azért, mert bitang sok játék van benne.

– *Több érdekes munkát végeztél. A szerzett tapasztalatok szerinted befolyásolták a meséidben felbukkanó humort? Mert a legviccesebb dolgok hol máshol történhetnek, mint mosogatás és jegyszedés közben...*

– Hát, ha a kertészkedés, pizzafutárkodás, animátorság, postáskodás, recepciós munka, takarítás, mikulásság, meg a mosogatás meg a jegyszedés érdekes, akkor igen, baromi érdekes melóim voltak. Persze, szeretném hinni, hogy befolyásolják, hogy érdemes volt leizzadni, sőt, szeretném hinni, hogy olykor vicces, amit leírok. De ha most konkrét példákat vársz, akkor azal nem tudok szolgálni, mert túl sok van ahhoz, hogy egyet csak úgy blikkre kiemeljek. Vagy oké: a pizzafutárságot például akkor hagytam abba, amikor egy nap alatt kétszer törtem rommá két különböző motort. A főnököm nagyon aranyos volt: azt mondta, hogy vannak ugyan vitathatatlan éretnyeim, ezek után valahogy most mégsem lát bennem perspektívát.

– *A kalózok és a szörnyek után mi következik? Milyen vizeket szeretnél még meghódítani?*

– Van egy mondat, ami már évek óta a fejemben dobol: „Amikor elromlott az Éjféli, Papa Nagyapó mindig ájtott, és megjavította”. Ezzel szeretnék kezdeni valamit végre. Szeretnék egy kölökrimit is összehozni, amiben lesz majd lendkeres strucc, meg Hawaii inges-Fedora kalapos jegesmedve. Amit eddig csináltam, úgy fest, szeretik a népek. Mondom: íróként, azon túl, hogy egy kishaver fogja magát és a szereplőknek beöltözik, kívánni többet egyelőre nemigen lehet.

Cerkabella, Szentendre, 2014

► RÁCZ I. PÉTER

Nagy dózisban riasztó

Bódis Kriszta: *Carlo Párizsban*

Vérfarkasok, vérszipolyok – az elmúlt években jobbra ezek a képzeletszülte lények uralták, az amerikai tinédzserek szerelmi/érzelmi tapasztalatlanságára/zavarodottságára alapozva, a melodramatikussá tett ifjúsági regények (és filmek) piacát. Majd aztán a „young adult” könyvek marketingmágiával terhelt világába a dicső varázslóiskolákból is áthordtak pár díszletet: az akár a szomszéd utcából is ismerős fejtágító intézmény diákjainak mindennapi izgalmai keltek – naturális és szupernaturális módon – látszatéltre a lapokon. S bár az osztálytermek falai már kevésbé mozogtak, a tinik azonban annál szorgalmasabban nyomogatták apró-cseprő ügyeik érdekében mobilszámítógépeiket – nem kevésbé demonstrálva: mennyire résen és testközelben van a szerző, hiszen naprakészen reflektál a Z generáció virtuális közösségi, digitális technológia-használatára (is).

(Vér)frissítőként hat már a tudata is, hogy egy ezektől eltérő tematikájú, írásművészetileg is értékelhető, valóságosnak tűnő kulisszák közt meglevenedni látszó figurákat mozgó regény kerül ki a gyártósoron születő, olvasóikat idiotizmusukban megerősítő termékek özöne mellette.

Bódis Kriszta írásának főszereplőjét, Carlót eredetileg Farkas Károlynak hívják, s jelentős metamorfózison esik át a Zagyva-parti városka gettóként elkülönített cigánytelepéről kijutva – megmutatva lényének animális és humán kettősségét (a keresztnéve pluszban részben a *szabadságra*, részben *ragadozómadárra* utal). S a telep „bankárait”, uzsorás urait méltán azonosíthatjuk a mások vérén élősködő vámpírokkal, ráadásul egy bimbózó, „fajok közti” diákszerelem is szárba szökken a maga esetlen módján (a cigány Carlo és a magyar paplány, Jázmin között), azért a regény inkább tart rokonságot a szociografikus/realista irodalommal, semmint az urban fantasy egyes aleseeteivel.

Ugyanakkor hiába a reménykeltő prekoncepciónk, a regény ránk is cáfol. Kezdve ott, hogy külön jelzetben a fikció, a fantázia birodalmába helyezi a mű történéseit, szereplőit – oké, biztos a beperelhetőség elkerülése végett van erre a „bármilyen egyezés a véletlen műve”-dologra szükség, gondolhatjuk, hiszen az író évek óta él és dolgozik az ózdi Hétes-telep cigány családjai között, s a könyvbéli történések nem pusztán légből kapottak. (Például, ahogy azt négy és fél éve a sajtóban is olvashattuk, a szeméthalmok elhordásával focipályát alakítottak ki az ott lakók – ahogy teszik ezt a regényben is Carlo és barátai *A sátán arca* című fejezetben.) De neki legyen mondván: az *írás* eleve túllép a valóságon... Szóval egyszerre próbál ránk zúdítani egy nagyon is szociohorror élethelyzet-koncentrátumot a magyar társadalom periferiáján tengődő kitaszítottokról, másrészt olyannyira irodalmasítani szeretné ezt, amennyire csak lehet. Rendszerben is lenne mindez, elvileg. Gyakorlatilag viszont sikertelennek minősítem a próbálkozást. Épp az irodalmisága kérdőjelezhető meg leginkább a regénynek. Ugyanis iszonyatosan didaktikusra, szájbarágósra sikerült. Ez nem melleleg az ifjúsági regények régi szokványbetegsége: patikamérlegen méricskelt információk és tudásanyag mellett úgy-ahogy mondatokba csomagolt „erős” kiszólások, bölcselkedések, kimódolt okítások, vicceskedő és jópofizó, de katedraszellemű sugallmak. A *Carlo Párizsban* ráadásul rá is dupláz erre, mert miközben érezhetően próbálja elűtni, legtöbbször humorba ágyazottan, a nagyfokú didaktikusságot, mégis pont ezzel sikerül kioltania a valóban eltalált részek hatását (cigány-

asszonyok pörlekedését, fiúk egymás közti vetélkedő ugratásait), a szereplői szájából a realista (értsd: elképzelhető) szituációkban hamisan csengenek a(z általában önreflexív) szavak (lásd: a pap látogatása Carlóéknál; Carlo és a magyar lány párbeszéde a megkülönböztetésről; a frissen szabadult Rostás edző előadása a küzdelem fontosságáról stb.). Szomorú, mert így a mű nem, pusztán a szerző személye, illetve az olvasó róla, a tevékenységéről való tudása hitelesíti jobbra a leírtak „valóságát”, irodalmon túli hatását – a szociális érzékenyítést. Mert ennek a műnek talán ez lenne az egyik művészi kihívása, tétje. Ehhez vélhetően éppen a választott műfaj/forma nem megfelelő, mert úgy nem lehet hitelesen ábrázolni, hogy a káromkodós Natasa kifejezéseit, amitől mindenki kifut a világból, a cél-olvasóközönségre való tekintettel álszemérmesen nem írjuk le, míg a vicces szófordulatokat igen. A szegénységről, az éhezésről, a kilátástalanságról, a drogokról, a prostitúcióról, a kiszolgáltatottságról, a visszaélésekről, az erőszakról, a rasszizmusról, a társadalmi konfliktusokról beszélünk ugyan, mert átszövi a mindennapokat, de csupán jelzésértékkel, majdhogynem hangsúlytalanul, az élet, az írás mellékes részeként... talán hogy az olvasó ne kapja riasztóan nagy dózisban a riasztó valóságot? Ez a bicsaklás akár a narrátori pozíció megválasztásából is adódhat, mert az fura módon van fölötte a szereplőknek, az elbeszélő hol beléjük lát, hol nem, valakibe igen, valakibe nem. (Borbély Szilárd *Nincstelenek*jében, ami nem ifiregény(!), a kitettség, a kiszolgáltatottság éppen az elbeszélői nézőpont miatt mozdíthatatlan, nem kifelé beszélő, s nem „véleményezett”).

Az érzékenyítés kapcsán persze az is fölmerül, hogy eleve ki veszi (veheti) kézbe a regényt – kinek a kezébe adják a szülők, pedagógusok? –, nemcsak pont azok, akik már amúgy is érzékenyek a témára, a cigányság sztereotip megítélését elvetőkre? (A 16+-os karika a célközönséget jelöli, vagy a könyv korhatáros mivoltát hivatott jelezni?) Ugyanakkor – és ez a könyv erénye – olyan sikeres (hihető) a szereplők (amúgy talán kikerülhetetlenül sematikus) megjelenítése a megélhetésért küzdő, becsületes cigánytól a sajátjait kizsákmányoló, erőszakos bűnözőig terjedő palettán, hogy akarva-akaratlanul kontraproduktív is lehet a szolidaritás felkeltését mint szerzői szándékot feltételező olvasat szerint. Azaz a valóságra való kihatásaként megerősítheti a mind a cigány, mind a nem-cigány olvasóban a másik felet stigmatizáló kódokat, hiába a lehetőségek és élethelyzetek, egymás közti viszonyok, vagy éppen az elszigetelődés komplex hálózatának színre vitt, kontúros vázlata.

Szeretete, humora, motiváltsága ellenére ismét csak beváltatlan ígéretnek tételezem Bódis Kriszta legújabb művét – a *Kemény vaj* első 4-5 fejezetének önmagán túlmutató, irodalmi remeklését sem a korábbi *Artistával*, sem most, a *Carlo Párizsban*nal nem sikerült megközelítenie.

Tilos az Á Könyvek, Budapest, 2014

BALOGH TIBOR ◀

Göröngyös vizeken és/vagy a Megváltó csereszabatosága

A Vidnyánszky Attila vezette Nemzeti Színház második évada

A 2014/2015-ös évad 9 hónapja alatt a teátrumban összesen 414 alkalommal tartottak előadást, mintegy 112 000 néző előtt. Tizennégy premier volt, az új darabokat összesen 161 előadásban láthatta a közönség. 78 estén, 38 vendégprodukciót fogadott a teátrum, a határon túlról és vidékről. A Nemzeti 13 előadásával 13 turnén vett részt, összesen 35 előadást játszva vidéken és külföldön. A II. Madách Nemzetközi Színházi Találkozóra (MITEM) 13 országból érkezett neves társulatok 15 előadást hoztak el Budapestre.

Jellemző érdekesség: a bécsi Burgtheater igazgatósága attól tette függővé az idei MITEM Fesztiválon való fellépését, hogy a Nemzeti Színház menedzsmentje hajlandó-e részt venni egy vitán. A budapesti Goethe Intézet által kezdeményezett diskurzus célja a színház szóhoz kapcsolt, „nemzeti” kijelölő jelző fogalmának tisztázása volt. A javarészt világpolgári kultúrkörből érkezett vendégek összhangzó álláspontja szerint, a nemzeti irányultság fasisztoid virtus. A Vidnyánszky Attila vezette Nemzeti Színház első két évada ennek az ellenkezőjére vall.

A Nemzeti Színház nemzetközi – nem egészen önszántából. Amikor Alföldi Róbertet Vidnyánszky váltotta a főigazgatói székben, azt sokan úgy élték meg, hogy a Berlin–Bécs–Budapest színházi tengelyen 1945 után kialakult, brechti ihletű ízlésmonarchia egy fellegvára elesett, s a visszahódításáért azonnal el kell kezdeni az ostromot. Magyarán, egyetlen másodperc türelmi-bizonyítási időt sem kapott az új vezetés, nemhogy egy teljes évadot. Az ottani munkavállalás bojkottjára ösztöklétké a rendezőket, ha azok

netán saját, belső indítatásból nem álltak ellen a felkérésnek. Riogatták a színészeket. Az Alföldi-hez kötődők távoztak, Vidnyánszky emberei érkeztek, az elkötelezetlen zónából viszont nem izmosodott kellőképpen a társulat. Az összeszokottak nem mondható alakulattal, a hazai tradíciótól eltérő színházi formanyelvet használó, külföldi rendezők igyekeztek szót érteni. Ezek a találkozások olykor termékenynek bizonyultak, máskor megrekedtek az illedelmes tisztelgés szintjén.

Utóbbira példa Gombrowicz *Operettjének* színrevitele, Andrei Buben rendezésében. A magánéleti, társadalmi és világtörténelmi hazugsághálónk ellen íródott, a morális megtisztulást az abszolút tabula rasa, a teljes testi póreség elérésében/vállalásában ajánló darab lengyel kultuszmű: a szerző hazájában megkerülhetetlen, van játszási kánonja, s ahhoz viszonyítva mérhetők az újítások. Nincs ugyanakkor a lengyeleknek Kálmán Imrénk, olyan operett-kultuszuk, mint a mienk. A magyar operett önironikus: kirándulásra hív illúzió-országba, de jelzi, hogy a kolbászkerítés dekoráció: az álom nem élet. Ezért a mi operettünk képzettársítási veszélyforrás, Gombrowicz operettvilágra vetített társadalomparódiája számára. Buben színrevitele nem igazolta, hogy ennek a műnek a Nemzeti repertoárján szükséges lennie.

*

Képzettársítási veszélyforrás lehet az is, ha a vendégrendező hazájában iskolai kötelező olvasmány az, amiből nálunk legfeljebb az irodalom szakos egyetemisták vizsgáznak. Egy jelentéssrétegeben Viktor Rizzakov rendezése, az Éjjeli menedékhely is beleesett ebbe a kelepcebe.

Gubis Mihály: Szeges szék (1996; vas, fa; 74x29x25 cm; fotó: Gubis Mihály; a képet Gubis Benedek engedélyével közöljük)

Fényodúlakók – az Éjjeli menedékhely a Nemzetiben

Luka, a megmondó vándor szerepét játszotta már kisgyerek is. A Nemzeti Színház előadásában – Töröcsik Mari. Az ő titokzatos egyszerűsége inkább allegorikus, mint valóságos: egy szellemi pontonhíd, amelyen a hajléktalanszálló valamennyi lakója áthalad.

Gorkij 1900-ban találkozott a Krím-félszigeten Sztanyiszlavszkijjal. Beszámolt neki egy darabtervről, amely menedékhelyen játszódik; tatár, zsidó, színész, tolvajok, prostituáltak a lakók, s szerepel természetesen a tulajdonosnő és a nyomozó: „Csupa szörnyűség”. Meztílabasok volt a fantáziánév, aztán Na dne (A mélyben) címmel jelent meg könyv alakban, 1902-ben. Még ugyanebben az évben, személyesen olvasta fel a Sztanyiszlavszkij vezette Művész Színház színészeinek. Európa katasztrófavágyó közönsége ráharapott a témára, több nyelvre lefordították, színre vitték, még a Fővárosi Nyári Színkörnek a budai Horváth kertben tartott, 1903-as bemutatója is megelőzte a moszkvai premiért. Utóbbira 1905-ben került sor.

Nem betiltás volt a késedelmes hazai (oroszországi) színre kerülés oka, a háttérben valószínűleg a mű dramaturgiájával való barátkozás vontatottsága keresendő. Formanyelvét tekintve, Gorkij elképesztően európai-kortársi író. „A modern dráma és színészi megoldásmód kialakulása azzal is kezdődött, hogy problematikussá vált az eddigi drámák alakjainak megformálásmódja. August Strindberg rögzítette ezt először a Júlia kisasszony című darabjához írott előszóban. Megállapította, hogy már elterjedt „a megfigyelésen alapuló, kritikusan vizsgálódó analitikus gondolkodás”. Tanulmányában igen sok problémát érintett, jelenleg csak a drámai alakok kérdéskörére utalhatunk. Eddig azt tekintették drámai jellemnek, „aki viselkedését meghatározott szerep sablonjához igazítja”, és „a színpadi figurák kész, változatlan, mindig egyformán viselkedő alakok voltak”. Példaként Molière Harpagonját említette, aki bármily viszonyban (saját vagy gyermekei házassága, vendégfogadás, neki tett szolgálat) csak fősvény. Az ő Júliájának cselekvéseit négy múltbéli és kilenc „közvetlen körülménnyel” magyarázta, illetve motiválta. Ezek között alig van közvetlenül tapasztalható; a legtöbb motívum a mélyben, a közvetlenül nem tapasztalhatóban van. Például anyjának nyugtalan jelleme, apja rossz nevelési módszerei, vőlegényének szug-

gesztív hatása. A közvetlenül ható, ám mégis láthatatlan motívumok: a Szentivánéj hangulata, az apa távolléte, a menstruáció, „a virágok részegítő, érzékeket ajzó illata”. A Strindberg által említett, összesen tizenhárom motívum közül a dráma nyelvi megformáltságában több nem is észlelhető-érzékelhető. Tehát ezek itt is rejtve, a nem tapasztalható szinten maradnak.

Ebben az időben válnak problematikussá a drámai alakok, a megformálásuk módja. A jellem jószerivel meghatározhatatlanná változott, a drámák bizonyos részéből el is tűnt, sok esetben az elsődleges értelemben vett logikus cselekménnyel együtt. Mivel ez ekkoriban elsősorban Strindberg bizonyos drámáit (a háromrészes Damaszkusz felé, 1898–1901; az Álomjáték, 1901 és a Kísértetszonáta, 1907) jellemzi, talán éppen ő és nem Ibsen az, aki a drámairodalom egyik új ágazatát, az expresszionizmust – és ezzel együtt a modern drámát is – elindítja.

Gorkij darabja egyszerre naturalista és szimbolista, romantikus és expresszív. Nincs klasszikus értelemben vett főszereplője, mindenki sorsa magánepizód. Nincs a gondviseléssel, a természet törvényeivel vagy a belső balsorssal, a szenvedéllyel, a beivódott társadalmi konvenciókkal vívott, akaratlagos küzdelem. A nyomorválasztás nem szabadságjog, hanem az emberi természet parancsa, mint a homoszexualitás vagy a bulimia. Nem az orosz feudálkapitalizmus rendszere által mélybe taszított egyedek bölcsekednek, hanem a társadalom szabványon kívüli lényei, akik fogantatásuk percétől különcök, regulába illeszkedésre alkalmatlanok. Szabálytalan hajlamú egyedek, statisztikai mutánsok. Önsanyargatók.

Európában, a XIX. század utolsó harmadában a naturalista színházzal szemben igen sokan a szimbolista színházat tartották korszerűnek. Azt kívánták, hogy a színjáték az álomhoz legyen hasonlatos, jelenjen meg a lét mély aspektusa, a szellemiség különös állapotai, és főként, hogy a színpadnak legyen érzéketlen atmoszférája. Az orosz szimbolisták a klasszikus orosz irodalom motívumait szimbólumként értelmezték, előfutárunknak Gogolt és Dosztojevszkijt, majd később Puszkint tartották. Az 1910-es években megsokasodtak a viták a szimbolizmus körül. Ivanov, Andrej Belij és A. A. Blok az életalkotás (жизнетворчество) mellett törtek lándzsát, a művészetnek vallássá, a tudatnak létté kell válnia. Brjusov viszont elválasztotta az életet a mű-

vészettől, hangsúlyozta, hogy „a szimbolizmus mindig művészet volt, és más nem is akart lenni”.

Rizsakov Gorkij-rendezése ötvözi Blok és Brjusov szimbolizmus-felfogását. Egyszerre közelít a valósághoz a kanti és a schopenhaueri alapon, előbbi vonatkozásban fenoménnek, jelenségnek mutatva az érzékelhető világot, az utóbbitól pedig az attitűdöt hangsúlyozva: az akarás mint életakarat, szünet nélkül törekszik valamire, ami szenvedést okoz. Ebben csak a művészet adhat megnyugvást. Megkettőzi a színpadon élőlényeit: az arcfestéssel játszó színészek magukkal cipelik az arcmásukat viselő testméret-azonos bábjukat.

Perben-haragban és imádatban él önmagával minden Gorkij–Rizsakov figura. Bábként hurcolja magával önmagát. Olyannak tetszem magamnak, amilyen vagyok, vagy megfordítva: nem tetszem, hát kidobom magamból magamat: hazugságba temetkezem, vagy elhagyom az életemet. Édes mindegy, hogy semennyi a vagyonom, vagy bármennyi. Az előadás harmadik harmadában tengerparti strandkörnyezetben mondják a hajléktalanszállói szöveget a színészek. A tengerparti napozón eső kemény fekvés ugyanannyira önként választott, mint a kitaszítottság priccse. A rajta való szenvedés ugyanannyira társadalmi elvárás, mint belső szükséglet. Az már biológiai evidencia, hogy a vakond-ember a sötét gödrében élesebben lát, mint a vízparton sütkező fényodúlakó.

A bölcsesség tehát fényviszonyfüggvény. Is. Kell hozzá azonban némi transzcendencia. Töröcsik Mari aligha földi halandói pozícióból buzdít, nyugtat és vigasztal. Mitológiai alak. „Luka által jelen van valami több mint maga az ember” – fogalmazott a rendező. A racionalitás pallója, a dolgok eredője és a következménye között: egy szellemi pontonhíd, amelyen a hajléktalanszálló valamennyi lakója áthalad. A híd, a dolga végeztével aztán lebontja magát – eltávozik (odább áll, ahogyan jött: ki tudja, honnan, s ki tudja, hová?). Rizsakov úgy érezte, szeretne valamit megérteni magáról, és Gorkij olyan kérdéseket tesz fel, amelyek nem engedik, hogy ezt halogassa. Nem tudni, e budapesti munkája meghozta-e számára a remélt válaszokat, a Nemzeti közönsége azonban kétségkívül gazdagodik. Töröcsik mellett megmutatja magát Kristán Attila a végzetre kárhozott (orosz) művész szimbólumaként, Trokán Nóra pedig a tevékeny szeretetben önmagára lelő nő alakját rajzolja meg, kivételes beleélő tehetséggel. A színészeket az összjátékerény

jellemzi, ennek csúcspontja az előadást záró kórus, amelyet Alekszandr Manockov komponált.

*

Könnyebb helyzetben van a befogadó és a rendező is, ha közismert darab színpadra állítása a feladat. S még könnyebb, ha a szerző, William Shakespeare története nyomán, szabadon szárnyalhat az alkotói képzelet.

Szentivánéji álom – grúz variáns

Az évad számomra legkedvesebb meglepetést okozó külföldi rendezője, David Doiashvili amazonmesét mond. A Szentivánéji álomban a pörgés olyan fokozatra ér, amelyen kiköppen rigolyájából az ítész, s elfeledi szótagról szótagra követni, micsoda a szövegben a műgondos Nádasdy-fordítás, és mennyi az óarany Arany. Ilyenkor a beszéd a cselekvés zenekísérete.

Bandázs, korbács és orosz rulett a színpadon. Gyakorolható-e rideg hatalommal a szerelem? Merőben új kérdés a hagyományokon nevelkedett Shakespeare-nézőnek, aki hozzászókkott a lomhán gördülékeny nyitányhoz: Theseus athéni uralkodó menyegzőjére készül Hippolyta amazonkirálynővel. Az esküvő előtt néhány nappal fordul a királyhoz Egéus, athéni polgár. Leányát, Hermiát a szigorú ősi törvényekre hivatkozva Demetriushoz akarja kényszeríteni, ami közben a leány Lysandert szereti, és szerelme az ellenszégülés bátorságát önti belé. Este titokban kiszökök kedvesével a közeli ligetbe. Tervükbe jóhiszeműen beavatják Hermia barátját, Helénát. Ez a lány azonban éppen a kiszemelt vőlegény, Demetrius elhagyott, de őt még mindig szerető kedvese. Hogy Demetriusát visszanyerje, tudatja vele Hermia árulását. A féltékeny Demetrius követi a szökevényeket, és nyomába szegődik, büszkeségét feledve, reménytelen szerelmese, Heléna is. Négy fiatal kergetőzik a varázslatos hangulatú, tündér járta erdő fái alatt, ahol persze nincsenek egyedül: ott tartja próbáját az athéni kézművesek műkedvelő kompániája, készülődve Pyramus és Thisbe szörnyű-víg komédiájának előadására, a menyegzői ünnepségen. És persze az örömszerző-bajkeverő Puck (vagy Robin pajtás) a maga virágporával.

Puck bájpóra kétségkívül jelenkori, amint-hogy már a mikrofon és a hangfalak brummogása is jelzi: Philostrate szerepével egybevontan,

Szentivánéji álom

Farkas Dénes egy mai való világ show moderátora. Bennfentes informátor, rutinos kapcsolatközvetítő, cinikus tanácsadó és szeretetvágyó alattvaló. És a telekommunikáció: Horváth Lajos Ottó (Theseus/Oberon) óriáskivetítőről vonja magához kötélen Hippolyta/Titániát: mintegy a Skype segítségével alakítja ki a kontaktust, hogy majd az eleven testi viszonyban meggyötörje vonzalmával gúzsba kötött menyasszonyát. Utóbb a köteléket eloldja, sőt, átengedi magát a partnere kéjének, bevetve az amazonokkal való bánásmód fortélyát. Csak képzelet azonban, hogy uralkodói erejével a kapcsolat dirigense lehet. A szerelem férfi és nő párbaja. A küzdelemben egyenjogúak a felek, s a harc végződhet a nő talpon maradásával is. Doiashvili ide futtatja ki a történetet: Nagy-Kálózy Eszter Hippolitájának a zsigereiig fut le az a gyönyör, amelyet a számárrá változtatott Zuboly takácsal megrendezett ölelkezésük okoz. Hippolyta bensőjében Theseust igazában Zuboly győzi le. Szarvas József őserőt mutat, aminek nincs társadalmi-hatalmi ellenszere. Logikus fejlemény, hogy Theseus revolvere, amelylyel eredménytelenül célzott Zuboly fejére, azonnal elsül, amint maga ellen fordítja azt.

A halálrélműlet egy álom végét jelenti. Nem arra ocsúdnak, hogy zsák a foltját megleli;

Lysander Hermiát, Demetrius Helénát vezeti ol-tárhoz a fejedelmi párral egy időben, s a tündérsereg Oberonnal és Titániával az élen megáldja a boldog frigyre lépő szerelmeseket. Zavarteljes az ébredés: mindenki nyirokhálózatába belecsöppent a tévelygés mámorának méze, s többé nem fogja azt kiapasztani az ébrenléti büntudat. Az álom és a valóság az elme társtulajdonosai: aki jelen volt valaha egy Szent Iván éjjelen, mindörökre kétérzelmű marad, s ez legyen számunkra inkább, mint a virágpormentes rémálomvilág.

Egyszer azt álmodom végre, hogy szépet álmodom. Együtt álmodják többen ugyanazt, vagy egyetlen szereplő álmában jelenik meg kompánia? Édes mindegy. Történhet úgy, hogy egyvalaki tudati belvilágának álomcsarnoka népesül be szereplőkkel (magához álmodja a környezetét), vagy úgy, hogy az álom kollektív: stabil összefüggéshálóban, egyazon álom esik meg mindenkivel. A tudategység logikája jegyében, a rendező egymásba boronálja a cselekményszálakat: a tündérek a valódi személyek tetteinek rugói, a kézművesek játéka a lényüknek tartott tükör. Lényből is kettő van összesen: nő és férfi. Fátyol Kamilla Hermiája a vágyaira ébredő leány, Tompos Kátya (Heléna) kínok közt szembesül azzal, hogy a pusztas szépség nem elegendő hatalom, s

a vágy, a szépség és az asszonyerő kiteljesedéseként lép színre Nagy-Kálózy Eszter, a teljes nő. Fehér Tibor Lysanderként izomból szerelmes, Mátyássy Bence Demetriusa fontolva hódító, ám a kettejük férfikori gyurmája egy depresszióba süppedő fejedelem. A teljes férfi Zuboly.

A szerelmi nagykorúvá válás kalandja, és a bölcsé erő felnőttek önkritikus számvetése. A férfi leszámol azzal, hogy erővel szerezhesen boldogságot. A nő leszámol azzal, hogy valaha is uralkodni lesz képes az ösztönein. Ebből áll az embervilág. A beismert érzelmi kétlakiság az emberi egészség jele (egészség = egész ember: az egész ember nem részember). Doiashvili ezt a következtetést a szöveg nagyon alapos elemzésével, és színre terítésével vonja le. Érzelemfilozófiai rásegítésként hívja csak segítségül, vizsztatérő zenei motívumként Stromae Formidable című dalát („Te csodálatos voltál. / Én szánalmas voltam. Mi csodálatosak voltunk.”) és a LXVI. Szonettet („Fáradt vagyok, ringass el, óh Halál! -: / Fáradt vagyok, jobb volna messze mennem: / meghalnék, csak ne hagynám el szerelmem!”)

*

A Nagyúr eldobja ostorát

Végkifejletében amazonkaland a hazai alkotók teljesítményei közül kiemelkedő munka, a Vidnyánszky Attila által *Bánffy Miklós: A nagyúr* című műve alapján rendezett, POSzT-nyertes előadás, az *Isten ostroma* is.

A világ pörölye, mint Európa atyja? Tény, amikor Attila Róma falai alá ért, elébe járult a paulinizmus hitnek nevezett vallás főpapja, I. Leó pápa, s ahogy közeledtek egymáshoz, a pápa felett megjelent hirtelen a Boldogságos Szűzanya, s Atillát arra kérte, kímélje meg Rómát. Ő, a Jézus-hitű hun király odafigyelt a jelre, visszafordította lova fejét a Tisza iránt: ingyen kegyelmet gyakorolva, megkímélte Róma városát.

A Nemzeti színpadán kialakított nézőtérre érkezve, jobbra a római amfiteátrum részletfőőira látunk – ülőhelyünk mintha a Colosseum belsejében volna –, balra pedig egy korong alakú, titokzatos díszletelemet fog be a tekintetünk. Olekszandr Bilozub (díszlet- és jelmeztervező) monstruma alulhajtós járgányos malom. Az alulhajtós malomnál az állatok a nagykeréken kívül járnak. A bal oldali, meghatározó díszletelem igazában a malomkő és a hajtójárgány kombiná-

ciója, de jelentésében időkerék, és az élet/halál porondja.

Szinte a teljes első felvonásban, csak a hírneve van a színpadon a nagyúrnak, a testi valója helyett. A malomkereket a fő táltos, Olt Tamás forgatja mesélői, hangulatfestői, sorsbeteljesítői feladattal. A semmiből gerjedt indulata pontos visszhangja a kaotikus kornak, amelyet a vándorló népek és az otthonuk morálját oltalmazó őslakók természetellenes szimbiózisa (intrika-szövevénye) jellemez. Ellenpontja Mészáros Tibor, a Vidnyánszky Attila rendezői képzelete szülte, transzvesztita hercegnő. Ő a színpadi közép-sávban kecseg (fontoskodó nyüzsgést fejt ki). A közép-sáv a konspirációs tér. Itt akarná megkaparintani Farkas Dénes (Kurkut, az oguzok

Isten ostroma

kánja) szépséges foglyát – a gót hercegnőt – a nagyúr helytartója, Horváth Lajos Ottó (Berik, gót herceg), s itt paktál le – lelkiekben egymás szemébe köpdösve – Reviczky Gábor, a bizánci követ a püspök Szatory Dáviddal a szent cél, Attila likvidálása érdekében.

A felvonás végén a nagyúr színre lép: a római származású udvari bolondot karcos bölcsességgel adó Bodrogi Gyulától az összeesküvésről pontos tudomása van, Mikolt hercegnő pedig nem lehet másé, csak az övé. Mátray László nagyon a helyén van. Mondhatom úgy is, hogy jó hangirányból érkezik: Kanalas Éva (m.v.) éneklése lélekrajz. Az énekművész hangjával, dalaival egy különleges hangú világot, az ún. sztyepei kultúra hangú világát, egy a hazánkban is egyedülálló szakrális énekművészetet szolgált meg a darabban. Szibériai motívumokra, saját szerzeményű dallamokat improvizál, magyar altató énekekkel, inuit transz-léggzéssel hívja Attilát, a hunok fejedelmét!

„Flagellum Dei” (Isten ostora), az V. századi európai népvándorlás győztes hadvezére. Termét, ápoltságát, viselkedését százféléképpen írták le. Amennyi okkal rettegtek, ugyanannyival rajongtak érte a meghódolók. Aztán egy gyöngye pillanatában bekerítette a szerelmes halál. Az ingyen kegyelem van jelen a személyes életben is: volna még ereje megölni az őt mérgezett hajtűjével megsebző asszonyát, de nem teszi.

Így van jól. Mikolt hajtűje nem először öl. Azzal döfte nyakon korábban Attila kedvenc sólymát is, amikor az egyensúlyát veszítve elterült az udvarukon. Trokán Anna hercegnőjét igazi amazonvirtus hajtotta a nagyúr közelébe – a szerelmes bosszúszomj –, és azt kapja tőle büntetésül, hogy a tette örökre megtorlatlan marad. „Nektek barbár az, akit nem ismertek.” – mondja a kegyes hadvezér a gyűlölködő papnak, s erre kell ráeszmélnie a megbánó özvegynek is: lehet intelligens a barbárhalál. Nászukat megelőzően, az életkorban inkább a hatvanhoz közeledő, mint jó ötvenes férfi képében, Mátray felpattan falovára, s hajtani kezdi a malom-időkereket. Kipörgeti magát a jelenből: a gyorsulásban összeér az idő, egyszerre teremti, és látja az üdvösséget: az élete a vágatában emlékké emelkedik. Az átváltozás következtében, az ártatlansága elrablására felkészült hercegnőt nem a zsarnok, hanem egy anyagmúltú tünemény igézi meg, s ez által az egymásba fonódásuk olyan, amilyenek Csongor és Tünde találkozását Vörösmarty képzelhette el.

Vidnyánszky mesét mond – másként. A legenda szerint a nagyvezér halálát megelőzően, egy üstökös huszonegy napig ragyogott az égen. Most Attila a felkelő Napba kapaszkodva hal meg. Változtat a rendező egyebekben is. Az eredeti darabhoz képest, elmaradnak a statiszták sokaságát igénylő tömegjelenetek, epizódok, ugyanakkor a fő epikai vonal csomópontjain megállapodik, kiterjeszti térben-hatásokban a fontos pillanatokat. Burjánzó költői látomás, olyan azonban, amelynek az indái a mese végére összehajlanak.

Vidnyánszky rendezései egyebekben is fontos eseményei voltak az évadnak, a világháború kitörésének századik évfordulóját idéző dramatikus eseménytábló például új minőségű folytatása a Debrecenben bemutatott Liberté '56-nak (Fekete ég – háborús előhang [Molnár Ferenc: A fehér felhő – mirákulum egy részben]).

*

A magyar vendégrendezők munkái közül kiemelkedik az évadzáró bemutató, Henrik Ibsen *Brand* c. drámája, Kúnos László és Rakovszky Zsuzsa fordításában. Az előadás rendezője Zsótér Sándor, dramaturgja Ungár Júlia, díszlettervezője Ambrus Mária, jelmeztervezője Benedek Mari.

A színházi honlap fogalmazása szerint, „a Brand letisztult, tökéletes, érett mű, mégis olyan, mintha egy fiatalember írta volna. Olyan tüzes, olyan kegyetlen és fájdalmas.” Pedig Henrik Ibsen már majdnem negyvenéves, amikor ezt a drámáját írja. „Hogy Brand éppen pap, az nem lényeges; a mindent vagy semmit követelés az élet minden más területén is fennáll, szerelemben, művészetben stb. Brand én magam vagyok legkülönb pillanataimban...” – jegyezte fel művéről Ibsen.

Brand Istent szolgálja, de nem a szelíd nagyapónak képzelte, szeretet és megbocsátás istenét, hanem egy fiatal, erős, megalkuvást nem ismerő, kérlelhetetlenül szigorú istent. Ahhoz, hogy az emberek méltók legyenek az ő istenére, hogy az életük és a hitük ne két dolog legyen, ahhoz teljesen meg kellene változniuk. Szülőfalujában, ahol éhínség dúl, felkéri, legyen a papjuk. Brand nem követel többet az emberektől, mint saját magától, de az túl sok. Túl nehéz az élet. Híveit pófátlan hazugságokkal elfordítják tőle. A mindent vagy semmit jegyében élt. Ő mindent odaadott. És nem ért el semmit. Nem lehet hazugságok, megalkuvások nélkül élni? Valószínűleg nem.

De kell, hogy legyenek Brandok, akikhez mérhetjük magunkat.”

Brand

Társadalom- és magánbölcseleti képregény – kinetikus felolvasószínház, a szó nemes értelmében – akár Zsótér korábbi remeklései, a Médea a Radnóti Színházban vagy a Csongor és Tünde a Katona József Színházban. Ruszt József nyomdokain jár a rendező, ám mintha hiányoznának belőle az a varázserő, amellyel elődje a saját megvilágosodását nézői ihletté tudta alakítani: a zsótéri impulzusok iránt a néző érzékszervei nem feltétlenül fogékonyak, az elméje pedig sokszor lemarad. A színészek – Trill Zsolt, Törőcsik Mari, Mátyássy Bence, Trokán Nóra m.v., Mátray László m.v., Szatory Dávid, Horváth Lajos Ottó, Kristán Attila, Szűcs Péter Pál és Molnár Erika – jelenléte szuggesztív, amikor a gondolatár kiürül, Zsótér mégis úgy érzi, át kell terelnie a figyelmet egy kisgyermekre. Ekkora már megértjük a végét: a feltámadás logikus következménye, hogy a Megváltó köztünk van, lappanghat bennünk, és egyszer csak kitörhet. Brand kitör, Isten helytartójául szegődik, kegyetlenül megfelelteti környezetét az evangéliumi normáknak, aztán leváltják. Éppen úgy, amint ő váltotta le az elődjét: lelki izomból. Eleven, cselekvő, uralkodó mártír. Csereszabatos megváltók műhelye a világ.

*

Minden jó, ha a vége jó. A Vidnyánszky Attila rendezte *Körhinta* Zsuráfszky Zoltán társalkotói léptékű koreográfiájával eleven emléket állít Fábri Zoltán legendás, remek filmjének, színpadra hozza a film révén nemzetközi ismertséget szerző Törőcsik Marit, és a grandiózus életkép egy intim szegletében fel tudja mutatni a jövőteremtő szerelem energiáit, a színpadainkról méltatlanul száműzött Sarkadi Imre meséje által.

A teljes évadműsort a közönség-utánpótlásra való odafigyelés (iskolásoknak készült előadások) jellemezte, és az, hogy a vidéki színházakat koprodukciós formában igyekeztek bevonni a Nemzeti működésáramába. A Nemzeti Színházként létezés egyik megkülönböztető jegye, hogy a repertoárépítés előrehaladásával egyre kevésbé fogják majd jellemezni egy-egy évad arculatát az új bemutatók: sokkal inkább a korábbiak műsoron maradása, a tartós érték rangjára emelkedése lesz a mérce. Jelen értéklőmben már igyekeztem is a figyelmet azokra a produkciókra fordítani, amelyek szerintem a maradandóak sorát fogják folytatni. Az évad új bemutatói voltak:

Witold Gombrowicz: Operett (r.: Andrei Bubien)
William Shakespeare: Szentivánéji álom (r.: David Doiashvili)

A látvány mellett nem tilos moralizálni sem

A revük évada a Békéscsabai Jókai Színházban

A Békéscsabai Jókai Színház 2014–15-ös évadában semmit sem bíztak a véletlenre, azaz a hagyományos drámai műfajra! Még az *Egerek és emberek* előadásában is szólt egy kis orgonamuzsika, a *Karkíthemia* című monodráma fajsúlyos mondandóját éppen a költői átírat és a kórus dalai tették elviselhetőbbé, a repertoár összes többi darabját pedig már eleve zenés színházként hirdette meg a társulat. Brecht *Koldusoperájához* Kurt Weill komponált zenét, *A dzsungel könyvéhez* Dész László; a *Bernarda Alba házából* flamencósított táncszínházat láthattunk, a mesejátékok ma már szóba sem jönnek zene nélkül, végül az *Orient Express* – ami látványból és színpadí, cirkuszi felhajításból elképzelhető – mindent vitt. A gyorsmérleg szerint tíz bemutatóból legalább három műfaja egyértelműen musical, öt zenés, táncos játék, de a maradék kettőben is fontos szerep jutott a dallamoknak, tehát a legutóbbi évad a revü rajongóinak kedvezett Békéscsabán. (...)

„Ebből is tanulhattok!” Ezt már Macheath, azaz Bicska Maxi énekelte Bertolt Brecht *Koldusoperájában*. A szerepet – Katkó Ferenc színművész rendezői vizsgaelőadásában – Borovics Tamás játszotta, Kurt Weill világhírű dallamait Gulyás Levente és zenekara szólaltatta meg. A német drámaíró, az epikus színház megteremtője sem bízta darabjait a véletlenre. Részletes instrukciókat írt arról, hogyan működjön a színház mint morális intézmény, hiteltelennek tartotta a művészetet, ha az nem szembesítette az embereket a valósággal, nem készítette őket arra, hogy színt valljanak. Meg is tudtuk az előadásból, hogyan lehet a nyomorból hasznót húzni, csalni,

rabolni, gyilkolni, mégis „tisztának” maradni. Katkó Ferenc látványos, hangulatos, elgondolkodtató előadást hozott létre, a rendezés mellett még Tigris Brown londoni rendőrkapitány figuráját is eljátszotta. Bicska Maxit Borovics Tamás markánsra formálta. Tege Antal Peachum nagyszerű szerepében óriásit alakított! A „Koldusok barátja” bűnszövetkezet, azaz cég tulajdonosa talán a legösszetettebb figura, a feleségét, Celiát játszó Kara Tünde is kiváló alakítást nyújtott. Lányuk, Polly szerepében Gubik Petra dalai emlékeztetéseket, Mac bandájában mindenki eredeti karakter volt. Gulyás Levente karmester és zenekara nagyban hozzájárult a sikerhez. A praktikus, szimbolikus díszlet Fekete Péter ötlete volt, a beszédes jelmezeket Rátkai Erzsébet alkotta. A dramaturgiát Zalán Tibor készítette, a koreográfiát Fejes Kitty. (...)

Apáti Miklós *K und K (Karády katonái)* című zenés víziójátékát Merő Béla rendezte, a rejtélyes sorsú és jellegzetes hangjáról ismert egykori díva kalandos életét felvillantó premiert november 7-én láttuk. A történet Amerikában, az idős, beteg Karády kalapszalonzójában játszódik, pergő, szellemes párbeszédek közepette, a halál küszöbén elmélkedik hősünk életéről, hazájáról, barátairól. Merő Béla az ellentétekre építette az előadást, múlt és jelen, a negyvenes évek Magyarországa és a hetvenes-nyolcvanas évek Amerikája kontrasztja, siker és elmúlás szembeállítására. Nemcsak az elfeledett filmsztár végnapjait ábrázolta drámaian, hanem a méltóságteljes öreg hölgy számvetését, karrierhez, hazájához való viszonyát is, a fiatal figurán keresztül az erotikus nőt, a fér-

Fekete ég – háborús előhang (Molnár Ferenc: A fehér felhő – mirákulum egy részben)
 Urbán Gyula: Egerek (r.: Tóth Géza) – Koprodukciós partnerek: Karaván Művészeti Alapítvány (Karaván Színház) – létrehozó: Nemzeti Színház, Csokonai Nemzeti Színház, Békéscsabai Jókai Színház, Jászai Mari Színház
 Makszim Gorkij: Éjjeli menedékhely (r.: Viktor Rizsakov)
 Isten ostora – Bánffy Miklós: A nagyúr című műve alapján (r.: Vidnyánszky Attila)
 Petőfi Sándor: A helység kalapácsa (r.: Kincses Elemér)
 William Nicholson: Árnysorság (A kaposvári Csiky Gergely Színház és Nemzeti Színház közös produkciója, r.: Dér András)
 Ratkó József: Segítsd a királyt! (A debreceni Csokonai Nemzeti Színház és a Nemzeti Színház közös produkciója, r.: Csikos Sándor)
 Sarkadi-Fábrí-Nádasy-Vincze: Körhinta (r.: Vidnyánszky Attila, társrendező-koreográfus: Zsuráfszky Zoltán)
 Csiky Gergely: Ingenyelők (r.: Lendvai Zoltán)
 Henrik Ibsen: Brand (r.: Zsótér Sándor)
 Márai Sándor: Családi kérdés – Befejezetlen szimfónia (Két egyfelvonásos, r.: Árkosi Árpád)

Számomra természetes, hogy a Szentiván-éji álom része legyen a Nemzeti Színház tartós (évadokon, évtizedeken) átívelő repertoárjának, aminthogy azzá vált már a tavalyelőtti, Vidnyánszky rendezte János vitéz. És mi legyen még? Elgondolásom szerint a Nemzeti Színház teendői a következők:

- Szülessenek a falai között a magyar nyelvet gazdagítva megújító, időálló darabok.
- A kor színvonalán mutassa be és tartsa repertoáron az időállónak bizonyult magyar kortársi darabokat.

- Ne mulassza el a 19–20. századi polgári színműirodalom javának változtatott műsoron tartását.
- A nagy nemzeti drámáinkat 2–3 megközelítésben vigye színre és tartsa repertoáron. Feladat, hogy a megközelítések közül 1–2 folytonosan frissüljön vagy cserélődjék, míg az alapértelmezett előadás esetében fontos a folyamatos, fejlesztő karbantartás.
- Játssza a világirodalom remekeit! Az alapműveket tartsa repertoáron!
- Legyen karizmatikus művészeti vezetője, aki képes nemes anyaggal szolgálni a színház ingyenceinek, valamint van energiája fiatal tehetségeket felkutatni, fejleszteni és beilleszteni a társulatba.
- Tartsa szem előtt: nemzeti kincs a felfedezés értékű rendezői (zeneszerzői, koreográfusi, díszlet- és jelmeztervezői) teljesítmény és a bravúros szerepformálás, függetlenül attól, hogy az a repertoár mely darabjához kapcsolható.
- A fentiek fogadására toborozzon közönséget, majd nevelje színháza rajongójává az embereket. E törekvése jegyében tartson fenn magazínokat, folyóiratokat: különböző intellektuális szinteken tegye ismertté és vonzóvá a Nemzetiben vállalt és követett értékrendet. (Ezen a téren a Nemzeti Magazin kelendő értelmiségi bulvárkiadvány, az elméleti kérdésekkel tematikusan foglalkozó Szcenárium pedig rokonszenvesen elvszerű, s ezért kevésbé kelendő folyóirat.)

Elsőrendű követelmény a nemzeti színházi karakter kiteljesedéséhez, hogy a társulat tagjai az ország legbecsültebb színészei legyenek, és dolgozzanak velük a magyar drámát értő, legkiválóbb magyar rendezők. A főigazgató és menedzsmentje – gáncsözöntől fékezve – ebben az irányban halad.

Képek: Eöri Szabó Zsolt

fiak bálványát, a hírnévről elmélkedő művészt, a dalok mögött az igazi embert. Horváth Margit nagy odaadással keltette életre az idős Karádyt, a jellegzetes, összetéveszthetetlen hangot, a fiatal divát Liszi Melinda szólaltatta meg. Frank Irma szalontulajdonos szerepét Babócsai Réka formálta markánsra. Kovács Frigyes Fenyves, a rámenős menedzser, majd a művésznőt hazatérésre agítáló újságíró alakjában idézte a régi katonákat. Tege Antal három igen különböző férfit játszott remekül: a kémfőnök Újszászyt (a nagy szerelmet), Egyedet (a felfedezőt) és a nem éppen gondoskodó apa figuráját. Vozár M. Krisztián kiváló zongorajátékával emelte az előadás színvonalát. A nagyszerű színpadképet, amelybe bevetítették Magyarországot és az egész huszadik századi európai történelmet, Egyed Zoltán díszlettervező

alkotta. Petrovszki Árpád jelmezei a fekete-fehér, jelen és múlt, valóság és álom ellentétét hangsúlyozva illeszkedtek az összképhez.

John Steinbeck *Egerek és emberek* című színművét, az évad egyetlen nagy drámáját Pataki András rendezte. A november végi premier és több adventi előadás hirdette a szeretet, az emberség erejét az embertelen, szeretet nélküli világ megpróbáltatásaival szemben. A szívszorító, megrázó darab nemcsak szánalmat keltett a történet középpontjában álló Lennie, a szellemileg visszamaradott, gyermeklelkű óriás iránt, hanem az emberi kiszolgáltatottság veszélyeire és a gondoskodás, együttérzés fontosságára is figyelmeztetett. A legnagyobb ívű szerep George-nak jutott, aki még Lennie-t is elfogadta, csak hogy legyen valakije, majd inkább maga végzett vele,

hogy megmentse a többiek haragjától. Csomós Lajos remek alakítást nyújtott. Katkó Ferenc hiteles Lennie-jében a megfelelési igyekezet és a szeretettség dominált. Az öreg Candyt Kovács Frigyes megrázóan ábrázolta, Curley feleségét Gubik Petra lendületesen. Bartus Gyula mértéktartó Főnök volt, Curley figurájáért Szabó Lajos, Crooks-ért Gulyás Attila érdemelt kiemelést. Papp Gyula orgonista Max Reger D-moll Toccatajával, a templomi misztikumot idéző orgonamuzsikával különleges hangulatot teremtett, titokzatos magaslatoakra emelte a színpadi cselekményeket. (...)

Az elmúlt évtizedek egyik legszebb előadása, rendkívül eredeti, magas művészi színvonalú, igazi értékteremtő színház volt, ezért felejtetetlen marad a *Bernarda Alba háza*. Béres László rendezésében és Bajnay Beáta koreográfiájával Federico García Lorca megrendítő asszonyorsói – a hátborzongató, egyszerre szenvedélyes és rejtélyes andalúz világban – spanyol gitarra komponálva, flamencóban eltáncolva keltek életre, Európa és a nagyvilág rangos színpadaira méltó alkotásként. A latin temperamentum, költőiség és kivételes szimbolika megjelenítéséhez nagyszerű színpadi eszközöket találtak az alkotók a gitárzenében és a flamen-

cóban. A zsarnok Bernarda pokollá teszi lányai életét, attól fosztja meg őket, ami a lényegük, a szabadságuktól, a szerelmüktől, női mivoltuktól, s ezzel a pusztulásba, a halálba kergeti őket. A zsarnok özvegy, álszent és szívtelen anyja szerepét Kovács Edit nagy szakmai alázattal, drámai erővel alakította. Az idős María Josefa bonyolult figuráját, a szabadságvágy legabszurdabb kifejezőjét Nagy Erika játszotta meggyőzően. Angustias alakjában Komáromi Anett hitelesen érzékeltette a lány emberi vonásait, kételyeit, csalódását. Az engedelmes Magdalenát Fehér Tímea személyesítette meg, a határozatlan Ameliát Tatár Bianka. Adela és Martirio komoly ellenfél, mindketten szerelmesek Pepébe. A legkisebb, a lázadó lány öngyilkosságba torkolló sorsát Tarsoly Krisztina játszotta hitelesen, megrázóan.

Liszi Melinda kiváló alakítást nyújtott a gonosz, púpos nővér szerepében. Kara Tünde mint Poncia az igazmondó szolgáló és narrátor feladatát látta el nagyszerűen. Béres László színpadra hozta Pepe Romanót, aki Lorca drámájában nem jelenik meg. Vadász Gábor jól alakította a hősszerelmest, a latin dalost. A falu népe, a kórus/tánckar is színpadra lépett a rendező jóvoltából, ellenpontozva a ház hangulatát, megtestesítve a népharagot. Bajnay Beáta koreográfiájában nem volt egyetlen „próza” lépés, mozdulat sem, csak költői tánc. Oravec Páter gitárművész nagy odaadással zenélt, karmesterként belülről dirigálta az egész előadást. Székely László Kossuth-díjas díszlettervező Lorca ellentétekre építő költészetének megfelelő teret teremtett sajátos kriptájával, halálkatlanával. Bodnár Enikő jelmezei az andalúz viselethez hűen fokozták a feszültséget.

Megnézsem? Kibírom? Vagy inkább ne? Sokan kérdezik önmaguktól és másoktól. Pethő Sándor és Zelei Miklós *Karkithemia* című monodrááját mindenkinek látnia kell; annak is, aki közelről érintett, annak is, aki (még) nem, mert az előadás nemcsak a betegségről, hanem annál sokkal többről szól. Igen, nagyon megrendítő, felkavaró darab, de részvét, együttérzés, szenvedés és felszabadulás nélkül nincs katarzis! A legsúlyosabb kérdésre világít rá, amivel az ember valaha szembesülhet: élet vagy halál? Vállalni a betegséggel, kezelésekkal járó szenvedéseket, vagy feladni, búcsúzni? Van-e dolgunk még ebben a világban, vagy itt hagyhatjuk szeretteinkre keresztként a hiányunkat? Komoly színház, irodalom ilyen témákkal foglalkozik, ez a dolga. De itt még ennél is több történt: Kara Tünde Jászai-díjas színművésznő saját sorsát vitte színpadra, a legnehezebb szerepet, önmagát játszotta, és ezzel nagy példával szolgált emberségből. Minden szereplőtől rendkívüli kihívást, lelkierőt követelt a produkció, Tege Antal színművész rendezőként állt kolléganője mellé. A görög karban nagyon szép éneklésével Galambos Hajnalka, Sente Éva és Csomós

Csomós Lajos (George) és Katkó Ferenc (Lennie) megrázó jelenete.

Fotó: A-TEAM, Nyári Attila

Bicska Maxi szerepében Boronics Tamás meggyőző alakítást nyújtott.

Fotó: A-TEAM, Nyári Attila

Lajos erősítette a főszereplőt, a közönséget és az előadás színvonalát. Költői átirat a rettenetes betegségről, és valahányszor elszorult a szív meg a torok, megszólalt a zene, és átsegített a mélypontokon. Karkithemia, a rák ősi görög istennője kéri fel táncra a színésznőt, aki nem utasítja el, csak időt kér. De nem azért, hogy bizonyos szerepeket még eljátszhasson, hanem azért, mert szeretteit, akik támogatták, nem akarta cserben hagyni, nekik nem akart még több fájdalmat okozni. Karkithemiát kezdetben gyűlölte, végül megtanulta tisztelni, rájött, addig tünetmentes, amíg képes vele megőrizni az együttműködést. Egyed Zoltán díszlettervező üveg tárgyai, nejlón és tüll függőyei a kiszolgáltatottságot és a légies lebegést érzékeltették. Kiss Kata változatos jelmezei a főszereplő egyéniségéhez illeszkedtek, szenvedéseinek stációit hangsúlyozták. Zenei munkatársként Király Péter emelte az előadás színvonalát. Az írás, a játék, a kibeszélés a legjobb terápia, segítség és megerősítés írónak, színésznek és közönségnek. Ezért is látni kell az előadást!

A decemberi gödöllői ősbemutató után Békéscsabára némi késéssel, csak május 8-án futott be az *Orient Expressz*. A legendás hírű luxusvonat történetét, útvonalát, állomásait látványos színházi, cirkuszi revü, fantasztikus show keretében

kiváló zenészek, táncosok és énekesek idézték fel. Az öreg kontinenst átszelő nagy utazás során életre kelt a 19. és 20. század történelme, megelevenedett az európai nemzetek kultúrája, népzeneje. A gödöllői Művészetek Háza és a Jókai Színház közös produkcióját a Talamba Ütőegyüttessel, a Cimbaliband zenekarral, a Fricska Táncegyüttessel, Gubik Petrával, Szomor Györggyel és a teátrum táncosaival Fekete Péter állította színre. A Jászai-díjas rendező a trükkök és effektek elképesztő választékát vonultatta fel, a színház és a cirkusz összes elképzelhető tárházát bevetette. A szórakoztatáson túl kicsit elgondolkodtatni is akarta a közönséget a zimonyi hídról, az első világháborúról, a híd szimbólumszerepéről. A kultúrákat, embereket összekötő kapocs mellett a sín is fontos jelkép volt a revüben, akár csak a vonat, az indulás és az érkezés, a nekirugaszkodás, az újrakezdés szimbóluma. Szitha Miklós, Grünvald László és Unger Balázs vonat-zaklatolást hűen visszaadó, magával ragadó zenéje a Talamba és a Cimbaliband tolmácsolásában kitűnő volt. Két órában, két felvonásban 21 jelenet: páratlan vállalkozás, amelyben óriásvetítőn a huszadik század elejének filmkockái peregtek, a Fricska produkciója a világszám akrobatika háttárait feszegette, és a néző csak ámult, bámult, kapkodta a fejét. Zalán Tibor, Szomor György

és Unger Balázs ütős dalszövegei, Egyed Zoltán díszlete, Papp Janó jelmezei, Moussa Ahmed és Darida Ildikó koreográfiája, a videóanimációs csapat teljesítménye megérdemli a kiemelést.

Az elemzésből kiolvasható, hogy a repertoárt mindenekelőtt meghatározó látvány, show, revü, vagyis a közönség kegyeit kereső, szórakoztató színház mellett még elkönnyelhetünk néhány további jókais erényt, eredményt. A bemutatók többsége nemcsak elkápráztatta a nézőket, hanem mélyebb tartalomról (maradandó értékek, emberi kapcsolatok, történelem, hazaszeretet, karrier) is elgondolkodtatta, erkölcsi mondanóval (emberség, tisztesség, együttérzés, emberi méltóság) is szolgált. (...)

A színház mint a térség meghatározó szellemi műhelye példaértékű a helyi hagyományok éltetésében (mesedarabok, néptánc), a világ-

irodalmi remekművek színrevitelében (*Egerek és emberek*, *Koldusopera*, *A dzsungel könyve*), a klasszikusok egyedi, különleges feldolgozásában (*Bernarda Alba háza*). Jól sáfarkodott a társulat a saját erővel, amikor a színészek szerzőként, rendezőként kaptak lehetőséget, és a nagyon egyedi, rendkívüli produkciók létrehozásával (*Orient*, *Karkithemia*) méltán vívta ki a közönség és a szakma elismerését. A mögöttünk lévő évad értékelését nem lenne igazságos lezárni a június elejétől zajló Csabai Nyár és a Szarvasi Vízi Színház (a hónap közepétől) programjainak említése nélkül. A kőszínházi évad után a show a szabadban és számos fesztiválon ország-szerte, valamint határainkon túl folytatódik; miközben az egész társulat, szakma és a közönség Kara Tünde életéért, felépüléséért, visszatéréséért imádkozik.

Liszi Melinda és Tarsoly Krisztina, a két rivális nővér szerepében.

Fotó: A-TEAM, Nyári Attila

Zene, tánc, látvány együtt világszínvonalon a káprázatos revüben.

Fotó: jókaiszinhaz.hu

Egy színházi találkozó 2015-ben: POSzT

Valószínűleg a POSzT az egyetlen olyan magyarországi nagy színházi fesztivál, amely a helyi és a Pécsre utazó, színházkedvelő közönséget is ugyanolyan közvetett módon meg tudja szólítani és programjaira be tudja vonzani, mint a szakma képviselőit. Több mint egyhetes, változatos, városszerte elérhető programja igazán városi fesztiválhangulatot kínál, a városi közterek és színházi nézőterek délelőttől késő éjjelig megtelnek. Pécs így válik évről évre a találkozások helyszínévé, ahol a színház összehozza a közönséget a szakmával. Legalábbis hosszú évek óta sokan így gondolnak a POSzTra. A POSzTot megelőző hónapok és az első napok azonban azt mutatták, idén nem csak erről volt szó.

A fesztiválra hagyományosan az év legjobb előadásai érkeznek, hogy egy tíznapos szemle után a szakmai zsűri döntése alapján osszák ki nekik az évad kitüntetéseit. Annak a zsűrinek a döntései alapján, aminek összetétele eddig nem látott mértékben kavart port, az idei fesztivál a szakmai közvélemény számára így előreláthatólag nem a programok és találkozások miatt lesz emlékezetes. A POSzT, még mielőtt elindulhatt volna, nemcsak hogy megmozgatta a szakmabeli közösséget, hanem meg is osztotta azt, és ki is élezte az egyébként is egymásnak feszülő ellentéteket.

2012-ben szerkezetileg átalakult a fesztivál tulajdonos cége, a POSzT Nonprofit Közhasznú Kft. Pécs Város Önkormányzata tulajdonosi többsége mellett a Magyar Színházi Társaságnak (MSZT) és a Magyar Teátrumi Társaságnak (MTT) ugyanakkora tulajdonrésze lett. Mivel Pécs a kezdetektől kivonta magát a szakmai döntések alól, a 2012-es változás után ezek

a döntések nem csak az MSZT, hanem az MTT fennhatósága alá is tartoznak. A két szervezet azóta is kompromisszumokon keresztül állapodik meg a fesztivállal kapcsolatos szakmai kérdésekben. Ilyen például a fesztivál versenyprogramját szemlélő zsűri tagjainak névsora is. Az MSZT a jelölést hagyományosan szakmai szervezeteire bízta, a Színházi Kritikusok Céhének jelöltjei eddig helyet is kaptak a zsűriben. Az idei zsűritagok kiválasztását övező botrány akkor kezdődött, amikor Csáki Judit, a Színházi Kritikusok Céhének jelöltje nem került be a zsűri tagjai közé, hanem további egyeztetések nélkül egy másik kritikusra esett az MTT és az MSZT választása. A Kritikuscéh négy tagja ezért bojkottot hirdetett, „Hallgass el! Nem fogunk!” néven, mely szerint a bojkotthoz csatlakozók elhatárolódtak az idei POSzTtől, nem közöltek róla írásokat, hogy ezzel is felhívják a figyelmet „a közpénzből fenntartott POSzT tulajdonosainak átláthatatlan és szakmaiatlan döntéseire”. A Kritikuscéh pár nappal később az MSZT érdekképviselői gyengeségére hivatkozva kilépett a szervezetből. Ezt követően az Örkény István Színház is kilépett az MSZT-ből, két beválogatott előadásával, a *Hamlettel* és az *e föld befogad avagy SZÁMODRA HELLYEL* pedig a POSzT versenyprogramjából. Utóbbi lépését a STEREO Akt és a Szputnyik Hajózási Társaság is követte, *Felülről az ibolyát*, valamint *A heilbronni Katika* című produkciójukkal. A két színházi szervezet legvégül úgy egyezett meg, hogy a szakmai zsűri az eddigi 7 helyett 8 főből fog állni, és fele-fele arányban jelölnek tagokat. Mindez csak az idén kialakult helyzetre adott válasz, a továbbiakban új megoldást keresnek majd. Ennek első lépése-

E föld befogad...

Kálmány Ferenc fotója

ként június 9-én keddre nyílt beszélgetést szerveztek a POSzT jövőjéről.

Ilyen előzmények után a POSzT megnyitó beszédei miről is szólhattak volna, mint-hogy felszólították a szakmai szervezeteket, a POSzT idejére ássák el a csatabárdot, legyen ez a színház szeretetének ünnepe, tegyék félre a színházpolitikai kérdéseket... Hoppál Péter kultúráért felelős államtitkár még dalra is fakadt, és az Anna and the Barbies: „ripacsok, színészek az élet a tiétek, minek öltre menni, kezdjétek szeretni” sorait énekelve indította a fesztivált. De a kedélyesen induló megnyitó hangulatát nehéz volt átvenni, mivel Hoppál Péter más kényes témákat is érintett beszédében. Megemlítette például, hogy indítványozta, a 2016-os költségvetésben külön foglalkozzanak a vidéki kulturális fesztiválok támogatásával, ezzel elősegítve a fesztiválok közötti esélyegyenlőséget. Ugyanis, mint kifejtette, a budapesti kulturális fesztiválok előnyben vannak, hiszen már januárban tudják, miből gazdálkodhatnak az adott évben. Pusztán a programot követve, a Színház térről a Pécsi Nemzeti Színházba besétálva érdemes volt minderről elgondolkodni. A POSzT egyik nyitó előadása a budapesti Örkény István Színházról érkezett Mohácsi-rendezés, az *e föld befogad, avagy SZÁMODRA HELY* című produkció volt.

A nézőtérén ülve, az államtitkár szavain töprengve ellenpéldaként is eszünkbe juthatott a 2014-es budapesti Kortárs Drámafesztivál (KDF), ahol az előadás szintén a fesztivál zsűrije által beválogatott produkció volt. Az *e föld*

befogad... nem csak a versenyprogramból való kilépéssel példázta az idei POSzT szakmai háttérproblémáit. A programfüzetben olvashatjuk, hogy az előadás egyedül Perényi Balázs, és nem a válogatók közös javaslatára került volna a versenyprogramba. Az eddigi szokástól eltérően ugyanis az MTT és az MSZT egy-egy válogatója, Balogh Tibor és Perényi Balázs egyes előadások delegálásában nem tudott egyezségekre jutni, így már a válogatás maga is a konszenzus hiányát tükrözte. Nagy változás még továbbá, hogy az

OFF-programok válogatásába szintén beszállt az MTT, ami a programfüzetet elnézve szintén jelentősen befolyásolta a programok összetételét.

Mivel a szakmai(atlan) döntések nem csak erre a pár hónapra nyúlnak vissza, mivel a válogatók javaslatai és a zsűri összetétele alapjaiban határozták meg a rendezvény menetét és végkimenetét, értelmetlen kérdés volt, hogyan is lehetne még erőfeszítések árán is egy forrongásokkal és furkálódásokkal teli, de elveiben abszolút csak a színháznak szentelt tíz napot szemellenzővel végigfesztiválozni. Mindez pedig alapjaiban határozta meg a POSzT hangulatát, ebédnél, az utcán sétálva, a hotel halljában üldögélve is megütötte a füleket egy-egy nyílt beszólás, szinte nem múlt el beszélgetés a másik félre mutogatás nélkül.

Érdekes élmény volt mindjárt a POSzT legelején egyszerre két előadáson keresztül is megtapasztalni, mennyit változhat egy-egy előadás néhány hónap alatt, esetleg másféle közönség előtt előadva. Az *e föld befogad...* a KDF óta mintha sokkal feszesebbé és pergőbbé vált volna. Az eddig érzékelt előnytelen aránytelődások, a szelektálás után kiáltó poénkodás így abszolút beleolvadt a rémálomszerű jelenetek füzérébe, sőt még inkább erősítette azt az abszurdítás végletekig fokozásával. A helyére került megoldások így tökéletesen illeszkedtek a zsidók deportálásának, a felelősségtudat hiányának tematikáját a hamis múltképpel játszó hatalom kérdésén keresztül bemutató előadás egészébe. A *Felülről az ibolyát* esetében viszont az a kérdés merült fel, hogyan

fogadja be vajon az előadást a pécsi közönség. A Boross Martin rendezte előadást ugyanis egyébként a Trafóban játsszák, az eddigi POSzT versenyprogramjaihoz (az előadás alkotói szintén visszaléptek a versenyben való részvételtől) szokott közönségnek ez azért az újdonság erejével hatott. És valóban, a közönség aktivitására is építő előadás érzékelhetően rövidebbre sikerült, sőt, közben rengetegen elhagyták a nézőteret. Pedig az előadásban szereplők meglepő közvetlenséggel szóltak hozzánk. A *Felülről az ibolyát* legnagyobb érdeme szerintem az, hogy az alkotók egy olyan súlyos, akár tabutémának is nevezhető jelenséget, mint a halált hozták hozzánk könnyed közelségbe, és ezáltal fordították vissza az irányt az élet adta, kihasználatlan, de beváltható lehetőségekre. Az, hogy Vadas Zsófia Tamara és Vass Imre úgy játszott (egymással) a színpadon, akár egy testvérpár, valamint a színészek és a nézők személyes történeteinek, kívánságainak játékos színpadra állítása, a videóbejátszások és az intim élettérbe, egy lakásbelsőbe helyezett jelenetek a bakancslisták nyomasztó kényszerűségébe vittek derűt és elfogadhatóságot, majdhogynem megbékélést. Mindez azt eredményezte, hogy az előadást nézve nem attól kezdtünk el rettegni, hogy egyszer a halál értünk is eljöhet, hanem azon kaptuk magunkat, hogy mindennek állunk elébe, és igyekszünk a lehető legtöbb lehetőséget kihasználni.

Ha úgy is tűnt, hogy valamivel kevesebb látogatója volt az idei POSzTnak, az azért még mindig igaz volt, hogy a teltházak miatt jegy nélkül sokszor nehéz volt bejutni a versenyprog-

ramokra. Az off-programoknak hála, alternatíva mindig volt, ha nem is mindennap, ha nem is nagy választékban, vagy ha ezek az alternatívák nem is voltak mindig csábítóak. Egyszer például egy felolvasóestre bukkantunk, ami, mint kiderült, a POSzT hét kisebb tematikus fesztiváljának egyikén belül jött létre. Így jutottam el a cigány kultúrát ismertető *Színes kavalkád* egyik programjára, ahol dr. Szirtes Gábor pécsi irodalmár beszélgetett Nagy Gusztáv költővel és műfordítóval. A Művészetek és Irodalom Házában pedig nem várt érdekességek vittek minket közelebb a színház kevésbé ismert, vagy inkább kevésbé előtérbe helyezett háttérszakmáihoz. A *POSzT IT!* programsorozaton meghívott, már befutott kellékesek, díszletesek, sűgők, öltöztetők, rendezőasszisztensek, hang- és fénytechnikusok meséltek szakmájukról, a most végzett rendezőasszisztens-hallgatók pedig ezeket a szakmákat feldolgozó külön foglalkozásokon várták az érdeklődőket.

Az idei POSzT több évforduló megünneplésére adott lehetőséget. Bár maga a fesztivál is 15 éves volt, a szervezők ezt nem helyezték előtérbe. Helyette viszont a Dramaturgok Céhe kerekített átfogóbb programot a *30. Kortárs Magyar Dráma Nyílt Fóruma* alkalmából, és a budapesti Színház- és Filmművészeti Egyetem is szinte minden napra készült programokkal az *SZFE 150* emlékévet ünnepeve: tematikus csokrokba gyűjtve mutatták be a jelenlegi és az éppen végzett diákok előadásait.

Az elmúlt harminc évre emlékezve, a szokásos programok mellett egyfajta áttekinthető jellege is volt az idei Nyílt Fórumnak. Így a nyitó és a

záró napon is olyan, már befutott drámaírókkal hallottunk beszélgetést, akik sokat köszönhetnek a Nyílt Fórum adta nyilvánosságnak. Idén Kucsov Borisz *A bánsági szamuráj* című műve nyerte el az évad legjobb drámájának járó Vilmos-díjat. Borisz műve a bánságot japán gyarmatként vizionálja, így keveredik benne a japán hagyományos- és popkultúra, valamint az elzárt falusi élet belső harcainak világa, a kultúrák groteszk és agresszív keveredése. Ahogy a Dramaturg Céh pénzügyi kereite engedik, kortárs szerzők drámáiból készült felolvasószínházi és kamaratermi előadásokat is felkérnek a programban való részvételre. Idén Lénárd Róbert vajdasági szerző *Tetkő* című drámájához volt így szerencsém, melyet tavaly a Nyílt Fórum felolvasószínházi keretek között mutatott be, és az idén egyébként három másik Lénárd-művel együtt a *Skizopolisz* című kötetben jelent meg. A friss kötettel a táskájában a budapesti könyvhétről egyenesen az előadásra érkező szerző drámáját a Nyíregyházi Mórícz Zsigmond Színház feldolgozásában láthattuk. Tasnádi Csaba rendező egyszerű, de hatásos eszközökkel, érthetően vitte színre a valamelyik vajdasági faluban játszódó történetet. A nézői választásra bízta, hogy egyszerűen kinézete alapján megítélve melyik színész melyik szerepet játssza. Ezzel mindjárt leszögezte, itt a másikkal szembeni előítéletekről lesz szó. A cigány vidámparkos, homoszexuális segédje, a felelősség alól kibújó helyi rendőrkapitány, a bizonytalan rendőrtanonc, a szerelemre éhes lányok, a félelemtől elvakult cigánygyűlölő és a semmire tekintettel nem lévő seftelő fiú között homályosan, érzékenyen, de mégis fenyegetően szövődött a történet, melynek fő kérdése az volt, vajon a másikban mi az, ami először félelemre, majd gyűlöletre, és végül gyilkosságra ad okot. Szerencsére Lénárd Róbert művének jól megcsináltsága még az egyébként sokszor gyenge teljesítményű színészek munkáján keresztül is megmutatkozott.

Lassan nem múlhat el úgy POSzT, hogy Székely Csaba valamelyik drámája ne kapna

Vitéz Mihály

Kálmándy Ferenc fotója

benne fontos szerepet. A tavalyi Nyílt Fórum felolvasószínházi sorozatán találkoztam először azzal a Vitéz Mihállyal, ami az idén a szombathelyi Weöres Sándor Színház előadásában a versenyprogramban kapott helyet. Az előadásra várva, a programot böngészve vettem észre, hogy a Vitéz Mihállyal párhuzamosan, a Bóbita Bábszínházban játssza éppen a Deutsche Bühne Ungarn szekszárdi társulata a *Bányavirág*ot, ami a 2011-es Nyílt Fórumon elnyerte a Vilmos-díjat. A POSzTon azóta is népszerű szerző műveit országszerte játsszák, a Pécsi Nemzeti Színház Kamaraszínháza előtt álldogálva például a *Bányavirág* plakátja szűrt szemet. Béres Attila rendezésében a *Vitéz Mihály*t pusztán a parodisztikusan régies nyelvezet és a szerteágazó cselekmény helyezte történelmi távlatokba. A történet szerint a 16. század utolsó éveiben járunk, amikor Vitéz Mihály felforgatta, illetve egyesítette Havasalföldet, Erdélyt és Moldvát. Történelmi személyiségeken, helyszíneken és csatákon keresztül vezetett minket a történet. Mindezen túl azonban korunk drámáját láttuk, társadalmi kritikába ágyazva. Amikor a nép a mellé áll, azt emeli fel, aki a legtöbbet ígéri neki. Vitéz Mihály nem is esett túlzásokba, az ő szlogenje egyszerűen a szabadság és a meggazdagodás volt. A mai magyar politikára (megyei ösvényadó, gazdasági bevándorló, „tanulják meg, ha idejönnek Oláhországba, nem vehetik el a román katonák munkáját”, stb.), valamint a populista politikára való egyéb utalások mellett korunk a

Felülről az ibolyát

Teri Gáspár fotója

Tündérkert

Gálos Mihály Samu fotója

legelterjedtebb, a társadalom kulturálisan legalsóbb rétegei között dívó popkultúra elemeinek felvonultatásán keresztül jelent meg. A Kárpátok keleti felén sárgakólát és zöldkólát ittak, levedlett sportdrukker-melegítőkből, sálakban és alsógatyákban flangáltak. Az Erdély elfoglalása utáni dínomdánom része volt a vedelés, a mulató zene, a szajhák és a verekedés. Míg Vitéz Mihály felesége a Vadangyalt nézte, az osztrákok pincsikutyája, Conchita, a 2014-es Eurovíziós Dalfesztivál nyertese, a népek között rendet tevő pusztítógép, Basta generális pedig maga a Terminátor volt. Vitéz Mihályon abszolút látszott, ő is a köznép közül került ki. Fejedelemmé avatása után is megmaradtak suttyó újjazdag szokásai: gumimedencében védte a sört, hálós trikója helyett most már aranyöltönyére nehezedő mázsás Jézus-medálját csókolgatta. Akármennyire is birodalmak forogtak itt kockán, az előadásból nyilvánvalóan látszott, hogy a történelmet az ócskavassal felfegyverzett sudri nép irányítja.

Bár az (egyébként Móríc azonos című regényéből készült adaptáció) *Erdély – Tündérkert* előadás története szinte pár évvel a Vitéz Mihályé után játszódott, az itt megütött hang teljesen más volt. A kis ország nagy babérokra törő álmodozása helyett a belső béke megteremtésének fontosságát hangsúlyozó, illetve Báthory Gábor és Bethlen Gábor hatalmi térnyerését,

az azt övező viszályokat bemutató előadást Keszég László rendező bevallottan nem akarta a konkrét aktualizálás és utalgatás irányába elvinni. Árvai György díszlete az Adolf Appiát idéző, plaszticitást sugárzó, lépcsősorokkal, erős színekkel és fényekkel variálható, egyszerű elemeket felvonultató és letisztult színpadkép ennek megfelelően az abszolút időtlenségbe helyezte a történelmi szituációt. Az impozáns látvány a mozgalmas történetre egyfajta súlyként is neheztelt, de az ezerfelé variálható lépcsők játékot is vittek az előadásba. Ennek ellenére nem került

előtérbe, hanem inkább lehetőséget adott arra, hogy a színészek játékára figyeljünk. A díszleten kívül a második felvonásig azonban sem kiugró alakításokat, sem frappáns rendezői megoldásokat nem láthattunk, viszont a nők szerepével való játék mindenképp pluszt vitt a darabba. A rendező abszolút alárendelt szerepekbe helyezte őket: egyrészt erős, karakán, de a dolgok befolyására hatni nem tudó személyiségekként ábrázolta őket, másrészt a hatalmi játszmák szempontjából másodrangú férfi szerepeket bízott rájuk.

A versenyprogramban szereplő előadások közül a következő háromhoz még a POSzT előtt volt szerencsém. Az *Isten ostora* túlszimbolizáltsága és az egyszerre párhuzamosan futó jelenetei nagyon jól illeszkednek az előadás monumentalitásába, így képtelenség, hogy az előadás ne sodorja magával a nézőt. De egy idő után ez kevésnek tűnik. Érzékeljük, hogy a bevallottan költői színház mégiscsak törekedik nagy és konkrét mondanivalók megfogalmazására, és ezeket is egymásra halmozza, illetve az ezeket érzékeltető konfliktusok többnyire a látványba vesznek. Mindemögött így nem fejlődik ki élesen más, csak a történelmi és élő legendák véleményalkító szerepének kérdése. Az Újvidéki Színház *Bánk bán* janem véletlenül szerepelt a temesvári TESZT Fesztivál és POSzT programjában is. Katona József drámá-

ját azonfelül, hogy éleslátóan, felpörgetve, és magasan kiemelkedő színészi alakításokkal adták elő, olyan jelenetekkel egészítették ki, hogy az előadás egésze így ironikusan, provokatívan, újtóan beszélt a megosztottságról, a hazáról és a hovatarozásról. A vidéki színházak jócskán képviselték magukat az idej POSzT versenyprogramjában. A fentiekén túl ilyen volt a Debreceni Csokonai Színház *Mester és Margaritája* is. Az előadás alapvető hibája abból adódott, hogy beleesett a Mester és Margarita színpadra állításának azon csapdájába, miszerint túl sok mindent próbált meg elmondani a történetből, ezt tetéztve ráadásul sokszor a narrációs forma választásával. Viszont, például a látvány tekintetében, izgalmas megoldások színezték az előadást, melyek legtöbbször mégis kihatáratlanok maradtak.

Valószínűleg sokat elmond az ország társadalmi helyzetéről, hogy a POSzT-válogatás idejét lefedő időszakban, ha jól tudom, négy *Koldusopera*-előadás is létrejött. Nekem ezek közül háromhoz volt szerencsém: a Vígszínház és a Szputnyik Hajózási Társaság közös előadásához, a Temesvári Csiky Gergely Színház előadásához, és most, a POSzTon, a Békéscsabai Jókai Színház előadásához. Míg a budapesti és a temesvári előadást összekötötte a Brechtrel és a Brechtről, valamint a minket érintő kortársi problémákról való alapvető színházi gondolkodás, az a békéscsabai társulat előadására egyáltalán nem volt jellemző. De mint az előadást követő másnapi szakmai beszélgetésen megtudtuk, ez abból az ellentmondásos helyzetből született, hogy Katkó Ferenc diplomamunkájához olyan darabot vett a kezébe, aminek van „valami mondanivalója”, ezzel azonban mégsem akart a mának üzenni. Így jött létre egy, sokszor „kellemes szórakozást biztosító” előadásnak titulált, ezáltal azonban a brechti drámától talán a legtávolabb álló, a társadalmi kérdéseket leginkább elfedő musical műfajú előadás. Sándor L. István, a szakmai beszélgetések állandó felkért hozzászólója tisztázta ugyan pozícióját, miszerint feltett szándéka az volt, hogy szigorúan csak szakmai, a látottak megértését segítő kérdések-

kel közelítsen az előadásokhoz. Ezek a kérdések valóban felmerültek, de a különböző más hozzászólások miatt legtöbbször elterelődött róluk a szó, és elvesztették súlyukat. Mint ahogy a *Koldusopera* esetében is: az előadást érintő szakmai problémák érintőlegesen lettek csak tárgyalva, ami miatt a betévedő érdeklődő joggal gondolhatta úgy, hogy egy izgalmas előadásról van éppen szó. Az előadás koncepciója mellett a színészi alakítások is kérdésesek voltak. Gubik Petra Polly szerepében láthatóan nem csak Bicska Maxi bűnöző vállalatának irányítására, hanem szerepének kicsit is kidolgozott megformálására volt alkalmatlan. Gubik Petra játékát csupán azért említem meg, mert mindennek ellenére mégis megtörtént, hogy a színész zsűri neki ítélte a legjobb női alakításért járó díjat. A POSzT gálaműsorán, az *Orientben* nyújtott kifogástalan alakítása azonban tisztán mutatta, hogy egy színházi előadás és egy showműsor más képességeket kíván.

A PoSzT-díjak odaítélésének mélyebb elemzése nélkül úgy gondolom, sokat elmond a POSzTot övező kultúrpolitikai háttérproblémákról a következő jelenet. A *Bánk bán* tárgyaló szakmai beszélgetésén Balogh Tibor kifejtette, hogy az újvidékiek előadása számára is óriási élmény volt, sőt, talán jobban tetszett neki, mint Perényi Balázsnak. De csak szerbiai körülmények között. Magyarországon ugyanis olyan politikai képet mutat nemzetünkéről, amelyet nem kéne, és szerinte ezért nem volt helye a versenyprogramban. Urbán András, a haza kérdésében is a megosztottsággal foglalkozó előadás rendezője válaszában rávilágított arra, hogy ezek szerint a POSzT-botrányt sok mással ellentétben az jelentette, hogy az előadások szakmai megítélését – immár nyíltan – a politikai hovatarozás és a hatalmi játszmák határozták meg. Nem csak arról van most már szó tehát, hogy az *Isten ostoránál*, mely elvitte a legjobb előadásnak és rendezésnek járó díjat is, a versenyprogramból kiesett vagy kiszállt előadások közül megítélésem szerint szinte mind, a versenyprogramban maradt előadásoknak pedig a fele erősebb művészeti értéket képviselt.

SZAKÁCS ISTVÁN PÉTER ◀

Sorsok kirakósa

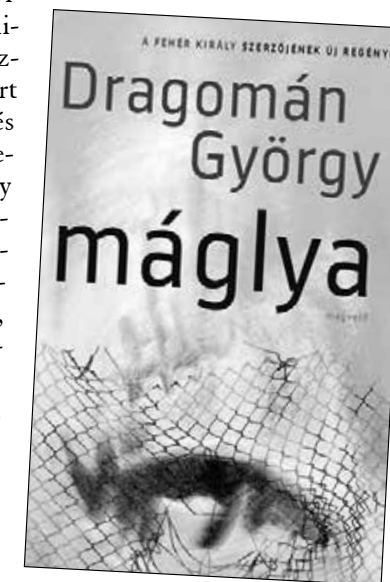
Dragomán György: Máglya

Ha elkezdted olvasni, nehezen hagyod abba Dragomán György legújabb regényét. Minél előbbre tartasz benne, annál nehezebben. S egy adott ponton túl már nincs megállás, magával ragad ez a sűrű, sötéten örvénylő szövegfolyam, s ott sodródsz te is a sorsokkal viaskodó szereplőkkel. S a végén hiába csukod össze a könyvet, riasztó valósága még sokáig ott kísért benned. Mert csupa hiány, torzó és törmelék alkotja motívumrendszerét. A töredezettség toposzai. Egy rendhagyó kirakós játék megannyi széthullott vagy összeillesztésre váró részecskéje. Kavargó kávézacc és eldobott képkeretdarab, padlóra szórt papírfecnik és tengeri csiga belsejéből sistergő hangok, eltávolított furnéppannón maradt fényképdarabkák és zsákban őrzött ruhafoszlányok. És foltok. Párából, tintából, vérből, koromból. Falon és üveglapon, itatóspapíron és hóban. A kávézacc sötét kavargásából mágikus módon unoka, anya és nagyanya egymást folytató arcvonásai rajzolódnak ki. A párafoltból a túlvilágról visszatérő nagyapa. Az elszenesedett, aranyozott képkeretdarab az önkényuralom személyi kultuszára emlékeztet, akárcsak az osztályterem falán a Tábornok elvtárs levert fényképének fehérén világító helye. A könyvmáglya kormos nyoma a frissen hullt hóban a hazug eszmék mocskos voltára figyelmeztet. Az írásjelekkel teli, szanaszét szórt papírfecnik és a diktatúra fémkoporsókba rejtett,

titkos aktái pedig az igazság megismerésének ezernyi nehézségére.

A regény világa egyrészt parabolajellegű. Se az ország, se a települések nincsenek megnevezve benne, s az elbeszélés időpontjára sincs konkrét utalás. Így joggal gondolhatjuk, hogy bárhol és bármikor megtörténhetnek a benne leírt események. E névtelen ország sajátossága, hogy múltjában a szélsőjobb oldali önkényuralmat a szélsőbaloldali követte. Hogy képtelen és könyörtelen diktatúrák dehumanizáló világában szenvedtek itt az emberek. Ez az ország – úgy tűnik – végre elindulhat a demokratizálódás útján. Másrészt számos konkrét, fikción túlmutató utalás is van a regényben. A titkosrendőrség korlátlan hatalma és a lakosság besúgókkal szembeni atavisztikus gyűlölete, a forradalom jelképévé vált lyukas zászló és a katonák gyilkos sortüze a szabadságtól megmámorosodott tömegbe, a Tábornok elvtárs brutális kivégzése és az ezt követő hisztérikus örömnep, a Nemzeti Megmentési Frontnak nevezett, átmeneti vezetőség s a régi rendszer képviselőinek hatalomátmentő piszkos játéka mind arra utalnak, hogy a nyolcvanas évek végi, a kilencvenes évek eleji Romániáról van szó.

A múlt feldolgozása és az újrakezdés nemcsak az ország legújabb kori történelmének megol-

Magvető Kiadó, Budapest, 2014

Bereznai Péter: Kerekéken gördülő angyal (1976; festett műanyag, fém, fa, papír; 45 cm; fotó: Darabos György)

Száraz évszak, esős idő

Csabai László: Száraz évszak

A pontosság miatt rögzíteni szükséges, hogy Csabai László *Száraz évszak* című új kötete legtöbb szövegével a víz körül forog. Helyszínei, ha eltorzítja is az arányokat, vagy némely esetben egyenesen átírja az elnevezéseket, tóval, folyókkal – köztük a második leghosszabb magyarországi folyóval – üdítene. Ez persze lehet, hogy nem jelent semmit. Éltető víz, és halált okozó, egyáltalán nem könnyű sértések, az élet születésének helye és gyilkosság nyomozati helyszínei: ezek adják a *Száraz évszak* vizes hangulatát. A kötet szövegei – prózai módon ráerőltetve még egy vizes párhuzamot – úgy húznak magukba, ahogy lefolyóban tűnik el a víz (ha minden jól megy), mindennapi piszkunkkal, koszaikkal, kórokozóinkkal együtt. Mert a Csabai-szövegek behúznak, a nyitó mondatok felütésétől kezdve a végéig. Véget mondok, nem befejezést, mert a jó novella nem fejeződik be ott, ahol a szöveg véget ér. Csabai László novellái pedig jó novellák. Befogadnak, átélhetővé teszik a megírt-leírt sorsokat, kérdeznak, megmosnak, kitakarítanak és aztán visszadobnak a szárazra: tessék, tisztultál, kezdj ezzel most valamit. Ehhez a munkához furcsa – de egyáltalán nem ismeretlen – írói módszert alkalmaz. A páros novellák sokszor ugyanazt a történetet, vagy részeit mesélik el, más-más szempontból, vagy időben folytatva a megkezdett történetet, vagy csak azonos helyszínnel.

Magvető Kiadó, Budapest, 2014

A címadó írásokban esküvő előtt és után vagyunk. Előtte egy problémákon átlépdelő, jobb időkhöz reménykedő kisvárosi főhőst látunk, utána pedig ugyanőt és férjét a nagybetűs semiben. Ez utóbbi lenne pedig az esős évszak.

A második novella-pár országokon, földrészekén átívelő történet, különleges képességekkel felruházott főszereplővel, az eredmény ugyanaz: semmi. Hiába a hihetetlen tudás, az álomképből valósággá váló mesebeli lány, hiába a történethez csatlakozó hősszerelmes (aki még regényt is ír). A harmadik pár-írás a rendszerváltás előtt, illetve a rendszerváltás idején játszódik (utóbbi pontosan is meghatározható, szombat van, a szöuli olimpián éppen a magyar–görög vízilabdameccs megy, a novellák rengeteg helyen ilyen aprólékosan pontosak és valósághűek, ez Csabai egyik erőssége, kis nyomozás és

tudható: 12–10 lett a meccs vége és tényleg szombaton volt...). A helyszín ugyanaz, egy egyébként létező – irodalmilag is ismerős – folyó, a Túr. Erőszak és kétségbeesés, mikroközösségek élete és kegyetlen törvényei, az egyént megfojtó, elviselhetetlen légkör és családi dráma, egy félreértett mondat és annak tragikus következményei. Nem háború lesz belőle, hanem ilyen szempontból még annál is rosszabb: magánháború. „Az igazi szerelem nem változik, ha a tárgya változik” – ad

dásra váró, társadalmi szintű feladata, hanem a regény két női főszereplőjének személyes problémája is. A Nagymama lányát és férjét veszítette el a közelmúltban. Unokája, Emma pedig a szüleit. Azzal, hogy a Nagymama örökbe fogadja nevelőotthonba küldött unokáját, megpróbálja helyreállítani a nemzedékek között megszakadt folytonosságot. A kislányból lánnyá érő Emma közös életük egy esztendejét meséli el. Próbátételek soráról, a beilleszkedés nehézségeiről, az első szerelem felkavaró élményéről beszél. Elbeszélése így akár fejlődésregényként is olvasható. Emma én-beszédét egy idő után megszakítják a Nagymama egyes szám második személyben elhangzó, dőlt betűvel jelölt emlékezései. E két szereplői szöveg váltakozása sajátos nézőpontokat hoz létre. Míg a kamaszlány szemével látjuk ezt a boszorkányos adottságokkal rendelkező öregasszonyt, addig a Nagymama megnyilatkozása ugyanúgy lehet önmegszólítás, mint a legközvetlenebb verbális kapcsolat megteremtése velünk, olvasókkal. E kétféle narráció a múlt több rétegeibe nyújt szubjektív, ám számos apró részlettel hitelesített betekintést. Emma gyerekkorának meghatározó epizódjait eleveníti föl. Szülei odaadó szeretetének, féltő gondoskodásának emléke, hasznos tanácsai titkos erőforrást jelentenek számára, halálos autóbalesetük lidércnyomásként nehezedik lelkére. A Nagymama elbeszélésében a távolabbi múlt jelenik meg. Ez a különös és különleges öregasszony már fél évszázada hordozza magában egész életére kiható traumáját, s újabb csapás éri férje nemrég bekövetkezett tragikus halálával. A náci szülei, legjobb barátjával és első szerelmével végeztek, a kommunisták a férje haláláért felelősek. Ettől a kettős, önmészázó tehertől való szabadulás egyik lehetősége számára a kóros felejtés. Emlékei elvesztésével azonban megsemmisül emberi mivolta is. Ebből a vegetatív létből sikerül visszatérnie lisztbe húzogatott, öngyógyító vonalkái segítségével. E mágikus rituálé racionális megfelelője Emma céltudatos nyomkeresése tájfutó edzései során.

Emma és a Nagymama ellentétes előjelű belső utat jár be. Miközben a dacos, lázadó természetű, bizonyítani akaró kamaszlány egyre határozottabbá és magabiztosabbá válik, addig a tapasztalt, bölcs, boszorkányos praktikákat ismerő öregasszony határozottsága és magabiztossága

fokozatosan veszít intenzitásából. Hosszú időn át ő irányította unokáját, beavatva mágikus tudása titkaiba, a regény zárlatában azonban Emmának kell a megalázott és kiszolgáltatott Nagymama segítségére sietnie. S ezzel valójában helyre is áll a nemzedékek kényszerű megszakíttatásának folytonossága, a tetterre kész fiatal a megfáradt öreg védelmére kel, a tanítvány méltó utódja lesz tanítómesterének.

Dragomán György regényének lehetséges üzenete az emlékezés és kibeszélés fontossága. A kommunikáció őszintesége a tudatlanság, az elhallgatás és a hazugság hagyományaira épülő társadalomban. A szöveg kulcsszava a „mondja”. Emma és a Nagymama mindvégig jelen időben beszél. A távolság hiánya az elbeszélés időpontja és az elbeszélte események között nyugtalanítóan aktuálissá teszi az elmondottakat. A két elbeszélő egymást kiegészítő narrációjában a történelem nem lezárt időszak, amiről nyugodtan lehet beszélni, hanem a jelen része is. A te idő is, tisztelt olvasó. Mint ahogy a benne aktualizálódott eseményekkel kapcsolatos morális kérdések is ugyanúgy vonatkoznak rád, valóságos olvasóra, mint a regény fiktív szereplőire. Az emlékezés és kibeszélés emberségünk nélkülözhetetlen velejárói. Hogy megszabadulj a rettenettől, akarnod kell, tudnod kell kimondani. De ki is rajzolhatod magadból, fekete vonalakkal, mint Emma festő édesapja rendszerellenes keserű lázadásában. S ha boszorkányos fortélyokat ismersz, akár ki is vasalhatod ágyneműdből a rémálmokat, ahogyan a Nagymama Emma lepedőjével teszi. Vagy faágakra írhatod mindazt a rosszat, amitől szabadulni akarsz, s máglya tűzén hamvaszthatod el valamennyit. S akkor újra összerakhatod darabjaira hullott életed, széttöredezett világod. Mint ahogy a Nagymamának és a Nagypának sikerül összeilleszteni az apró, éles szilánkokra hasadt kancsót. „A kancsó csillog a fényben, látom, hogy csupa repedés, tényleg darabokból rakták össze, a felületén meg vékony cérnaszálak rajzolnak finom négyzeteket, mintha valamilyen hálót húztak volna rá, hogy összetartsa.” (204.) Így ez a törekeny tárgy nem csupán sebezhetőségünk metaforikus megtestesülése, de annak is, hogy egymásra figyellel és kölcsönös szeretettel a legteljesebb kiszolgáltatottságban is összerakhatjuk sorsunk darabjaira hullott kirakósát.

Versszüreten

Nagy Attila: *Aszú alkonyat*. Válogatott versek (1999–2012)

Címéből ihletődve versputtonynak is lehetne nevezni Nagy Attila *Aszú alkonyat* című kötetét, melybe hét korábbi könyvéből – így mintegy tizenöt évet felölelő időszak terméséből – gyűjtötte a legértékesebb szemeket. Az orvosként és szakíróként is működő szerző tollából származó költemények minden érzéket kihívnak; számos témát és a legváltozatosabb formákban dolgoznak fel; előttük fejet hajtva ihletődnek a magyar és a világirodalomból ismerős alkotók műveiből – ekként alapos ízelgetésre készítenek olvasójukat, ha az az összetett zamató nedű rejtettebb árnyalataival is kellőképpen tisztába akar járni.

Szintézisigényű könyvről lévén szó, felmerül a kérdés, mi tekinthető sarkalatos, állandó pontnak Nagy Attila költészetében, illetve milyen változók mutatják ennek alakulását, szerves voltát. Értékszerkezetét fürkészve – ténymegállapításként, pozitívumként egyaránt hangozhat – az a megfigyelés tehető, hogy versről versre haladva leginkább csak kiegészül, árnyalódik, de nem bizonytalanodik el: „Nézd a világot s légy derűs / Ha minden szennye századig ér” – áll a legkorábbi, 1999-es *Velence harangjai* címet viselő kötetből átemelt egyik darabban, az eddigi ívet záró, 2012-ből való *Időzz el* címűben pedig így hangzik a megfontolás: „A cinizmus lelki restség / És semmit meg nem old”. A helyenként a sztoicizmusra emlékeztető, de akként nem jel-

lemezhető, pozitív mégis-morál („Ha azt mondom bízni kell / röhög az egész padsor / Ha azt mondom hinni kell / Indul hogy felakasszon”) új és új megfogalmazásban tér vissza a gyűjtemény különböző pontjain: „Valami biztató (!) maradjon hátra / S nem mint légy a kanálra / Nem a mindennek fonákja”.

Ez a konzisztens érték-töltet nem jelenti ugyanakkor a hangoltság egyformaságát vagy a tapasztalati horizont szűköségét, az egzisztenciális kérdések mellőzését. Koronként felülkerekedik egyfajta sötétség – komor, baljós motívumok, képzetek sűrűsödnek például a *Café Flamingo* záró darabjaiban; (majdnem közvetlenül) egymás után következő versekkel szemléltetve: „Túlélni készülsz barátom / Én meg csak élni szeretnék / Mint hajnalig a lepke / Föl-fölkerengve”; *Café nowhere*: „Mulasztás angyala fehérít ki / S törli a bekezdést sejtjeimből”; „Az úton amely a télbe vész / Mi visszafogna sehol a kéz”; „Vicsorgó maszkokkal van tele / Agyatok s az utca.” Ez a sor később rezignációba vagy inkább csendes megelnyugvásba oldódik: „Már nem zavarhat senki semmi / A bokrok és fák eltakarnak”; „Hagyni mindent mi felkavar”; „Hallgatag évek árnyait / Csendes vigasszá oldja a nyár”; „Ez csak egy kis esti dal / Feledni azt mi felkavar”; „A teljes romlás küszöbén / Ücsörgünk némán te meg én”.

Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda, 2014.

kulcsmondatot a szerző a negyedik pár-íráshoz. A címekben szereplő „véresen komoly” érzelmek, illetve üzlet tulajdonképpen ugyanaz: testekre, életekre vonatkozik. A város mindennapjaiba oly természetesen illeszkedik egy 122 éves vámpír, mint a politikai korrupció, vagy a szerelmek és az azzal járó csalások. A Csabai-írások védjegye is lehet az a technika, amellyel a meghökkentő eseményeket, szereplőket szövi/szerepelteti a lehető leghétköznapi cselekményekbe/helyzetekben. Hasonlót művel a kötetet záró írásokban, ahol a főszereplő tanárnő súlyos titkára nemhogy rá nem jönne az olvasó, hanem amikor egyértelműen kiderül, sem hiszi el, nem hiheti el, mert a szöveg a maga kérelhetetlen egyszerűségével olyan természetesnek olvastatja a megdöbbenő tényeket, hogy a meg nem döbbenés döbbenetével hat. Az *Ismeretlen ismerős* (*Támadó karok-Ölelő karok*) című duovella a kötet egyik legerősebb szövege, egy regényért kiáltó, de rövidségében is teljes képet nyújtó írás bűnről, bűntényről, bűnhődésről és szerencsétlenségről. A nyomozás, mint újra népszerű cselekményvezetési forma Csabai kisujjában van, de ez esetben nem könnyelműségre, hanem még nagyobb pontosságra vezet. Miközben felfejtődik a bűnügyi történet minden szála (és közben visszakapcsolódhatunk egy már ismert történethez a kötetből, de mindent hadd ne áruljunk el...), a történet háttere, világa is egyszerűen és ezzel együtt élesen megrajzolva megmutatkozik. Mesében járunk, felnőtt mesében. A kötet másik kiemelkedő darabjában, a katonatörténetet (és az arra visszaemlékező mellékszereplő főszereplővé-nem-válásának életét) bemutató párnovellákban is mesét kapunk.

Végletekig kínzott, majd abból kitörő főhőssel, kis alkukkal és nagy szégyenekkel, gátlástalansággal és gyávasággal. *Egerek* a címe ennek a párnak (*Fenyítés és Dicséret* a két rész) és az olvasó keresi hozzá, vagy benne az „embereket”. A katonai szóhasználatban az egerek azok a katonák, akik felsőfokú tanulmányaik miatt csak egy évet töltenek szolgálatban, helyük a hierarchiában valahol középen van, a kiszolgáltatottabbaknak segítséget is nyújthatnának, de nem teszik. Melk, a megalázott és elkeseredett főhős kér segítséget Dunaitól, az „egerek” parancsnokától. Utóbbi nem reagál a segítségkérésre, későbbi visszaemlékezésében meg is fordul a fejében a gondolat: „ha tisztességesebb lettem volna...”. De nem volt az, és nem is vált azzá. A szöveg szerint fordulópont, klasszikus sorsfordulat volt ez (vagy épp maradt el), és jött a katasztrófa ott és akkor Melk, a következő években pedig lassan, de biztosan Dunai számára.

A duovellák ereje abban áll, hogy mikor már azt hiszed, befejezheted magadban a történetet, megkapod újra ugyanazt, de nem ugyanúgy. (Ha a prózai párhuzamot erőltetem tovább: tessék, mondja Csabai, vagy a szöveg, kezd elölről, van még mit átgondolnod, kitalálnod, megmagyaráznod, elmesélned, meggyónnod stb. Van mit még lemosni magadról.)

Az olvasó azt kérdi: mit írt a szerző. A kritikus azt nézi, mit hogyan (néha, hogy miért, ez utóbbit sokszor jobban tudja) írt a szerző. Az újr olvasó azt kérdi: miről írt a szerző. Az eltalált olvasó azt kérdi: honnan ismer engem a szerző. Eltalált olvasója vagyok ennek a könyvnek, melynek olvasása esős évszakot okoz.

A gyűjtemény egészének perspektívájában kivehető tehát néhány határozottabb, elmozdulást, irányt jelző vonal, általánosságban viszont a fentiekhez hasonló, ontológiai megalapozottságú, olykor egyenesen visszatetsző diagnózisok (lásd: „Mint fogatlan száj síkos falatra / Lé-tünkre huttyanunk”; „*Sic transit gloria mundi* / Sírba száll a sovány a dundi... // A kedvenc cir-mos kiskutya / A gyóntató és gyóntbuta”) váltakoznak – helyenként bizonytalan rendezőelv szerint – himnikus hangvételű darabokkal („Ó Nap ó Sole / Teremtőm fényes Arca / Sejtnyitogató aransugár”), leginkább ujjgyakorlatnak tekinthető apróságokkal (*Egy macska délutánja*) vagy vallomásos lírával, a szeszély vagy tetszőlegesség benyomását keltve ilyenkor. Oka lehet ennek a (tematikájában, megszólalásmódjában elvitathatatlanul szabad, heterogén, egységes elvárásokkal megközelíthetetlen) vers iránti elköteleződés vagy arra való ráutaltság, az *írás ösztönzése* (hadd maradjon meg itt a grammatikai homonímia jótélműsége): „Mind-össze néhány vers az életem... / S van úgy hogy a versben végül kitalálom / Vagy elrejttem éppen mindazt ami fáj”; „A vers megír majd téged is... // A vers megoldja néked is / Nyelvek után a nyelvedet... // Csupán a verssel véd megad”. Ezekből a passzusokból akár a megszokotthoz (?) képest fordított irányú determináció is kiolvasható a költeményekben megszólaló, Csokonai által „kései rokonként” invokált (*Sarkantyút Pegáznak*) én esetén: identitását a vers mint „egy leírt valami” képi.

Vagy a te teremti meg – gyakran műzsai hiposztázisban: „válassz ki éneim közül”; „nincs más menekvés csak ha ketten”; „Ne hagyj a versben ácsorognom / Hallgass végig ha végre mondom / Hajolj fölém ha sügni kell”. Ezek a közösség mélyen átértzett, hitelesen átadott pillanatai, a gyűjtemény legihletettebb mozzanatai közül való, melyek tovább telítődnek, mélyülnek, amikor a kapcsolat dinamikájára is rálátni – például az idő múlásáról szóló reflexió formájában: „Sirályok szállnak a negyed felett / Ahol megosztom sok éve veled / Az asztalt ágyat és a párnát”. Ezt a köteléket sajátosan kifejezett erotika jellemzi: „Vállaid gödrében angyalok nyála ég”.

Inspiráló szerepű a Nagy Attila-i szövegvilágra nézve számos, *hommage á, in memoriam* vagy „egy ... sorra” formulával megidézett alkotó, például: „Felváltva Rilke Lorca / Zsebkidadásban

Jeszenyin // Ők azok akik kedvemet / Mindig visszalopják”. A vendég betétek, „talált tárgyak” aránya rendkívül magas; ez a játékos kedvnek, alázatnak, de az egyéni hang, út keresgélésének, a folyamat lezáratlanságának egyaránt lehet jele. Az asszociációk, citátumok ugyanakkor nemcsak az irodalom, hanem a társművészetek képviselői, így festők (*Van Gogh szíve*) és zeneszerzők (*Chopin-futam*) irányába is nyitnak. Kétségtelen, az *Aszú alkonyat* valamennyi kulturális utalásának, így a „szereplőknek” vagy valós és képzeletbeli tájaknak utánamenni komoly vállalkozás. A darabok imponálóan széles körű tájékozódás, műveltség jegyében születtek, nemhiába találta a lírai én gyakran utazás közben (kiemelt jelentőségű például a Szerb Antal-i rajongással átélt Itália), könyvesboltban, vagy amint egy ínyencséget, így például „*Tábori kis traktát / Zrínyit*” olvas.

A gyűjtemény motívumai, az inspirációs források gazdagságával összefüggésben, igen csak különböző területekről származnak: lehet ez, nyilvánvalóan, a Biblia (*Ábel*), a történelem és közélet (*Spárta, Attika és a többi*), mitológia („Hallga mintha nimfák / Dúdol már a szél”) vagy egészen személyes tapasztalatok (az anya halála, kihelyezés), akár az orvosi praxis: a lexikon egy sűrűsödési pontja a *sejt* vagy *véredény* mint az élet, elevenesség modellje. Emellett külön szín- és ízfoltot jelentenek azok a „komoly szeszek”, melyekre bizonyos fókig a gyűjtemény címe is utal, s amelyek a maguk során létértelmező szerepűek: „(Rosszul leélt élet kevert bor)”. Ez a halmozódás természetesen élénk szellemi izgalmat jelent az olvasás során, bár az illesztés lehet szervetlen is: az emlegetett nimfák mellett feltűnő angyalok és koboldok jelenléte az egységes értelem ellenében hat; bizonyos motívumok, így a menny haván haldokló őz magában finom szimbóluma esetén a *correspondance* talán (egyes értelmezői stratégiák számára legalábbis) nem elég erős, így egyfajta kielégületlenség-érzéssel bocsát el.

Az sem meglepő, hogy a nyelvi megoldások terén a paradoxon markáns jelenléte tart fenn termékeny feszültséget, nemcsak az értelem („s mi megmarad meg nem marad”), hanem annál kreatívabban a szavak, kifejezések szintjén, azok megszokott kapcsolódási módjának kibillentésével, például a „rózsaujjú elmúlás” szin-tagmában. Ugyaninnen nyeri újszerűségét az „indian tél” vagy szemerkélő est is. Rendhagyó

megoldásnak tekinthető a szófaji átcsapás: „s jön majd a *purde* mókanyár”, „cseppenként érik a *bi-zony*”. Problémásak ugyanakkor azok az esetek, amikor inverzióra vagy egyéb „szabálytalanságra” a versforma „megcsinálása”, a gúzsak tűnő *techné* kényszerít: „A fényképet mely arcodat meséli / Ahogyan azt már végképp Éli / Nézi a kék egekben”; (az akrosztichon kedvéért): „emelj föl mind – / Ent mi él” vagy „Yly lakomát csapnak végül az istenek?”; ugyanezt szolgálják a „népies” megoldások: „röndösön”, „átal” (a sáron). Megtörténik, hogy lexémák vagy szintaktikai elvarratlanságok a koherencia ellenében hatnak („víziós holdtorok”; „antiérzelmek ósava” (!); „S a mélabú mint hű teve / Arra üget hol zavara / Lát-tán nem mondják el vele”). Élesen vetődik fel a kérdés, működik-e ma a Kölcsey-líra hangoltságát idéző versnyelv: „az éppen uralgó mélységes

szemét”, „elfajzott tábor”. A központosítás rendszerinti mellőzése teremthet ugyan nagyobb teret az olvasó bevonódása számára, de helyenként az értelemadást teszi nehezzé vagy a modalitásbeli változatosság ellen dolgozik: kérdésként másként hangzana a „Jellemtelen vagy hülye volnál” szöveg hely.

A fenti formák ugyanakkor tökéletes rondókkal, szonettekkel váltakoznak. Az *Aszú alkonyat* így lesz külső és belső-tematikusan opcióit tekintve egyaránt gazdag. Nagyszerű építőkövekből (lásd a démon–diadémon rímpárt), alapanyagokkal dolgozik, maradandó mozzanatait a címadóhoz hasonló rövid, hangulatilag árnyalt, kiérlelt szöveg-villanások jelentik. Ezek tehetik fel joggal a kérdést az értelmezőnek: „kit érdekel... a meta-nyelv a mellébeszélés”, amikor a vers örömeiben részesítenek.

Baji Miklós Zoltán: FIFI EGYETLEN / Radnóti Miklós sorozat (2014; akvarell, karton; 500x620 mm; fotó: Szilágyi Rudolf)

► BENDE TAMÁS

„El kell, hogy engedd”

Áfra János: *Két akarat*

Áfra János második verseskönyve, a *Két akarat* egyszerre jelent elmozdulást az előző kötettől (*Glaukóma*, 2012) és egyszerre folytatása is annak. Szembetűnő a formahasználat és a megszólalói pozíciók közötti különbség, ugyanakkor a *Glaukóma* bizonyos verstémái (gyerekkor, szülők, testiség) át-átszívárognak a *Két akarat*ba. Amíg az első kötet szövegeit tartalmi sokszínűségük ellenére a formai homogenitás tartotta össze, addig a második kötet verseire a formai változatosság jellemző, és az egész könyv központi témája a párkapcsolat, annak minden kifejeződésével és nehézségével, majd hiányával együtt.

Az elmúlt egy-két évtized kortárs magyar irodalma kényszeresen igyekezett a szerelemtől eltérő más témákat keresni, és éppen ezért érzékelhető volt egy olyan attitűd, amely az alanyi költészetet, habár időlegesen, de valamelyest háttérbe szorította. Mégsem gondolom, hogy mindez tudatos volt, egyszerűen a felhalmozódott anyagmennyiség miatt a költészet elfordult a párkapcsolati kérdések boncolgatásától. Mindazonáltal a fiatal kortárs szerzők (akiknek meghatározó olvasmányélménye volt például Oravecz Imre 1972. *szeptember* című prózaverskötete) minden jel szerint újra felfedezik maguknak a szemérmetlen alanyiságot és a párkapcsolat lélektanának megjeleníthetőségét. Ennek a tendenciának egyik meghatározó képviselője Áfra János is. Mintha a *Két akarat*ban nem kevesebbre vállalkozott volna, mint hogy az irodalmi alkotások alapvető tematikája, nevezetesen a szerelem felé fordulva megmutassa: olyannyira szükségszerű és az emberi létezésből elválaszthatatlan érzelemből van szó, amely mint művészeti téma – minden látzat ellenére – kimeríthetetlen. A költő ugyanis

akármiről ír, valamilyen úton-módon erről, a két emberi lény közötti legtermészetesebb érzelemből is szükségképpen mond valamit.

Ahogy a fülszöveg is rámutat: a *Két akarat* beszélője sokkal személyesebb versnyelvet választ, mint a *Glaukómáé*. Ez a személyesség azonban nem jelent öncélúságot, a versek láncolata nem fordul át egy olyan monológba, amely a versvilágon kívül hagyja a befogadót. Éppen ellenkezőleg. A *Két akarat*ban feldolgozott léhelyzetek, viszonyok és érzelmi folyamatok átélhetőek maradnak. Azt, hogy többségében az egyes szám első személyű megszólalást választja a szerző, tulajdonképpen a téma is megkívánja, hiszen bármiféle eltávolítás látszólagos és mesterkélt volna. Mindazonáltal a lírai én is tisztában van ennek a beszélői pozíciónak a veszélyeivel, ezt olykor egy-egy önironikus gesztussal is szemlélteti: „Mert csarnokká bővült, / szögletes buborékban talán még társtalanabbnak / érezhetném magam. De ebben tényleg nincs semmi / mártíromság” (*A másik fal*, 72.)

A verseskötetet – a *Glaukómához* hasonlóan – tudatos megszerkesztettség jellemzi. Egyfelől az, hogy a hat versciklus közül a középső négy nyolc verset tartalmaz, míg az első és az utolsó kötetrészben kilenc-kilenc alkotás szerepel, ráadásra is egy keretes szerkezet benyomását kelti. Másfelől pedig a versciklusok egymásutánisága egy jól felépített gondolati ívet rajzol ki, azzal együtt, hogy az egyik ciklusból szinte észrevétel nélkül lépünk át a másikba.

Mindezek mellett Áfra János izgalmas játékra hívja az olvasót. A kötet versei között szerepel majdnem egy tucat alkotás, amely képzőművészeti alkotások hatására született. A szerző nem az egyes verscímek alatt, csupán a könyv végén, egy listába

szedve jelzi ezt. Érdemes tehát ezeket a verseket újra elolvasni, immár a képzőművészeti alkotások ismeretében, amelyek az interneten fellelhetők.

A kötet mottója („Így lehet elmondani, könnyen / felejthető mondatokban, csak így / hagyhatunk el belőlünk mindent.”) kiválóan foglalja össze és vetíti előre azt, ami a *Két akarat* versvilágát meghatározza, és valójában ennek a könyvnek a legnagyobb tétje. Mert a lírai én számára az igazi kihívást az elengedés jelenti. Ez az elengedés magában foglalja az öröklött múlt, a terhelt gyerekkor elfogadását, valamint a párkapcsolat stációinak megértését, majd a szétválás utáni analízist is. Mert ezek mind-mind a feloldást és feloldódást, a belső harmónia megtalálását szolgálják. Ezt kiválóan illusztrálja a hátsó bírótón szereplő részlet az *Ami visszafordít* című versből: „Elvesztesz mindenemmel vagy megtartasz / mindenemmel, az összes többi fárasztó kísérletünk / csak elnyújtja a szenvedést. Amiről sajnálkozva bár, / de lemondtál, el kell, hogy engedd, máskülönben / lassan beleég a gyűlölet a szeretet szerveibe.”

A *Két akarat* verseire a formai sokszínűség jellemző, találunk kötött, rimes versformát, és nagyobb lélegzetvételi szabad verseket is. A szövegek terjedelme is eltérő, a kétsoros, rövid alkotások sem ritkák. Az előbeszéd közeli versnyelv és az olykor hosszabb sorokat alkalmazó, a prózavers irányába mutató versforma (*Ott, ahol nem; Már élve felejthető vagyok; Mintha egyedül; Ami visszafordít*) is az érzékeny téma (legfőképp a szerelem elvesztésének folyamata, a hiány feldolgozása) és az emlékezés elbeszélhetőségének nehézségeit igyekszik ellensúlyozni. A szabad vers sokkal jobban működik, néhol a kötöttség miatt a ritmus meg-megakad, és egy-egy kevésbé jól sikerült rímpárral is találkozhatunk. Áfra a *Glaukómához* képest tehát sokkal bátrabban bánik a formaválasztással, azonban az erős tartalmi mag miatt ez egyáltalán nem zavaró, sőt egyfajta változatosságot is kölcsönöz a könyvnek.

Az első és a második kötet közötti átmenetet a *Két akarat* első versciklusa (*Gyermek és poráz*) teremti meg. A gyerekkor élményei frusztrációval

és veszteséggel terheltek („a megfelelések nyugtalanító tengeréből többé talán / téged sem ránt vissza egy már nem is létező család” – *Uniform*, 19.). Az apa elvesztése alapjaiban határozza meg a lírai én gyerekkorát. A ciklus záró versében (*Ott, ahol nem*) az édesapa halála viszonyítási ponttá válik: „és mire te kimondtad az első szavakat, / apa szabadon engedte az utolsó lélegzetet. // De egy évvel előbb még ott voltam, / és vártam a nappali foteljában, / hogy megszüless.” (25.) A versekben többször megjelenik az anya alakja is, viszont ez a kapcsolat egyáltalán nem nevezhető harmonikusnak, nagy távolság érezhető az anya és a beszélő között, amelyet a *Nyúlvány* című vers utolsó sorai fejeznek ki a legmeghatóbban: „mert nem / szólok, mert jobb, ha nem szól hozzám, / végleg kimerít a felismerés, hogy többé / úgysem találni köztünk azt a nyelvet, amit egyszer

tőle kaptam.” (21.) Már az első ciklusban is megjelenik a párkapcsolati horizont, de itt még a gyermek világában elhelyezhető szituációként, amilyen a szülők együttléte (*Mély lélegzetek*) és a kistestvér születése (*Ott, ahol nem*).

A következő öt versciklus lényegében egy szerelem állomásait járja be, az egymásra találás felszabadító örömetől kezdve („Nézünk, / mint-ha rég. Másikon át a nyugalomba.” – *Zajlás*, 29.) a kétkedéseken és nehézségeken át („a te életed, / ahol nincs hely / egy magamfajta idegennek. – *A te másságodban*, 37.), egészen a szétválásig („Kézembe adtad / a kulcsot, szélesre tárom az ajtót, mégis csak / az egyikünk szíve fér át.” – *Otthonról el*, 55.). Ezeket az állomásokat jelzik a cikluscímek is, mintegy összefoglalják az egyes kötetrészek tartalmát. A *keresés ritmusa* című versciklus nagyon leegyszerűsítve a megtalálás és kibontakozás verseit gyűjti egybe. Persze ez sem feltétlenül igaz, mert már ezekben a szövegekben is megjelenik a bizonytalanság, a diszharmonia előjele. A ciklus záró verse, a kétsoros *Holnapi feledékenység* ennek a nyomasztó sejtésnek a talán legkifejezőbb lenyomata: „Azt súgtad, én ismerlek a legjobban. / Nem tudom, megbántad-e már.”

Kalligram, Budapest, 2015

Beszél a mérleg

Cs. Nagy Ibolya: *Kiss Anna*;
Sturm László: *Marsall László*

Két könyv, a *Közelkép írókról* gyűjtőnév alatt; tetszetős, fotókkal illusztrált, jól kézbe fekvő kötetek: két kismonográfia. Mégpedig azzal az érdekes elképzeléssel és a nagy vállalkozások szinte mindig egyike jellemző lendületes idealizmussal, hogy a gyarapodó széria a széles közönség, de legfőképp diákok és tanárok kézikönyvévé válhat. Helyes remény! Ha eleven irodalmat akarunk, a bátor emberek gesztusa kell. Az pedig maga a törzsökös bátorság, hogy kortársak kortársakat mérlegelnek.

Célba talál-e az akció?

Higgyünk! Meglehet, nem is olyan rettenetesen reménytelen egy-egy mai életmű alaposan körülírt képével odaállni a jelen pillanat elé; odaállni olyan speciális, sőt kényes téren, mint amilyen az irodalom: íme, személyekre szólóan itt tartunk a teljesítésben; odaállni azzal a hittel telve, hogy a kép, noha az ismeretterjesztés igényével rajzolódik, egyúttal szíves ajánlat gyanánt a jövőnek is átruházható. Hogy ez valójában mennyire lehet egyáltalán sanszos, vagy mennyire eleve kilátástalan, csak az egyik sarkkérdése a monográfia-írásnak. (Hány a példa öröklétűnek szánt monográfiák származásos utóéletéről?)

Kortárs a kortársról: komikus itt objektivitásról beszélni; e viszonyban az ítéletek fő tényezői ideák és élmények. És mégis írni kell a jelenbe-

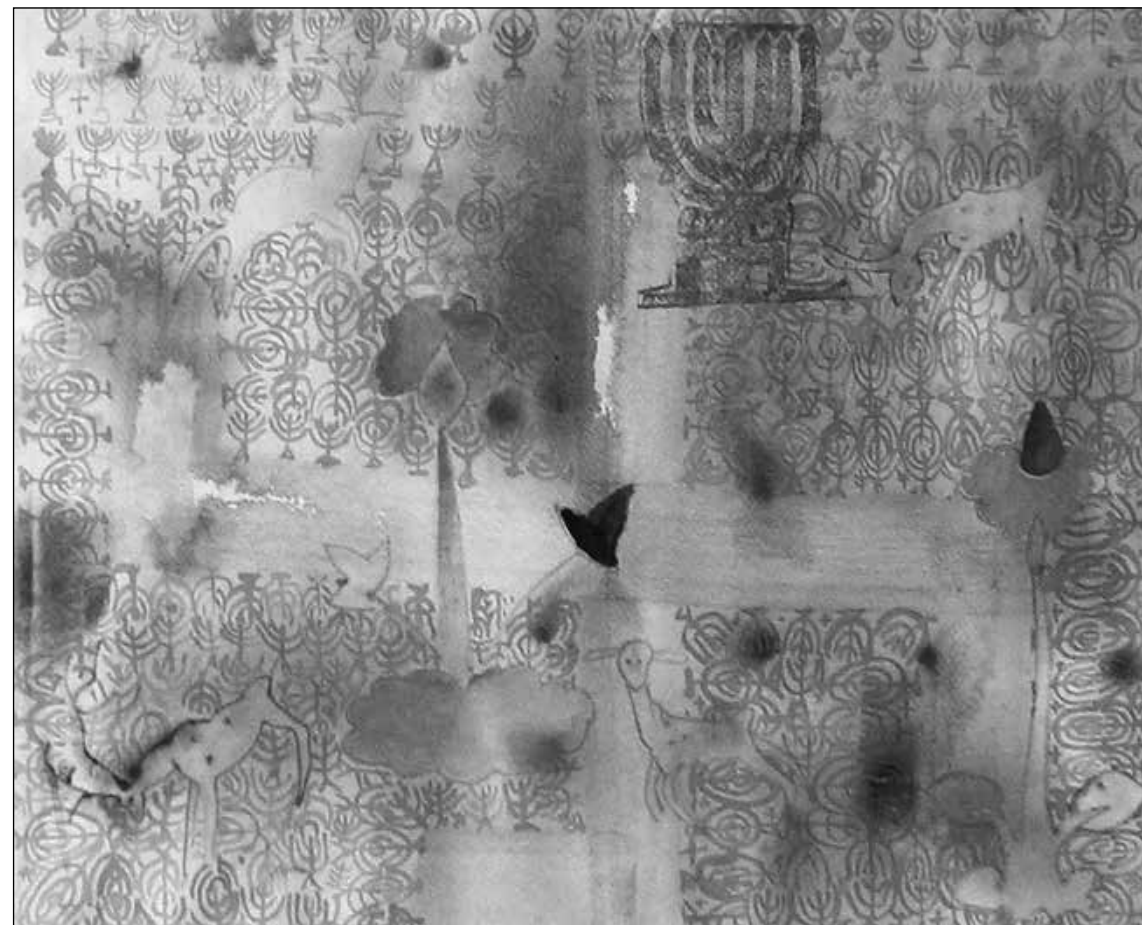
liekről a jelennek, írni mindazokról, akik a mi szemünkben kvalifikáltak, elsőrendűek; írni kell, odaállni a jövő elé, noha ma és holnap a jó műnek egyaránt szálláshelye.

Látjuk, nem csekély merészséget feltételez a kezdeményezés, amelyet mint sorozatszerkesztő Ács Margit vezényel; az ő közel öt évtizednyi szerkesztői gyakorlata, komolysága, lelki azonosulásra képes természete garancia. Ámde neki és az erre hivatottnak nemcsak széptani, etikai vagyoni, hanem ízlés-erényeik egész összegét bele kell dobniuk a vállalkozásba, a szigor és megértés rázós játszmájában dönteniük: kire veszen fényt és éppen kinek a közvetítésében a *Közelkép írókról*.

Most a két könyv: Cs. Nagy Ibolya munkája *Kiss Annáról*, valamint Sturm Lászlóé a minap boldogult Marsall Lászlóról.

Egyforma könyvszerkezet, már ami egy monográfia szokásos velejárója: a szövegtesthez függelék csatolódik, válogatott bibliográfia, szerzői névjegy és jól adagolt képmelléklet. S egy távképből nézve mintha a két könyv érdemi része is erősen hasonlítana. De amint az olvasóban megmozdul a szöveg, tisztán kitűnik: más-más szövésű a kettő.

Sturm Lászlóban tágabb a szakember szabadsága. Az irodalom három valóságából ölel; az élet-

Baji Miklós Zoltán: *Feltépett álmok Radnóti Miklós rajzmotívumainak felhasználásával* (2014; akvarell, karton; 380x470 cm; fotó: Szilágyi Rudolf)

A *Kétfajta szeretet* és *Az üresség ígérete* ciklusok versei a párkapcsolat megromlásának folyamatát, a beszélő és a megszólított között növekvő távolság kialakulását dokumentálják. Már a ciklus verscímei is beszédesek: *Keves leszek, Mintha egyedül, A süllyedő szó, Otthonról el*. Áfra nagyon jól bánt a rövid versformával is, ezek a szövegek tömörségük ellenére nem keltenek hiányérzetet, és kifejezetten alkalmasak a pontos tényállítások, helyzetértékelések megfogalmazására. A *Kétfajta szeretet*ben is találunk egy kifejezetten jól sikerült kétsorost: „Elmakacszkodni a boldogságot. / Ez is egy lehetséges befejezés.” (*Úgy volt, hogy nem volt úgy*, 48.)

Az utolsó két versciklus (*Ha most kezdenénk, Aki végez*) a szétválást követő analízist helyezi a középpontba, elvégre a lírai én számára csak a megértés és az elfogadás jelenthet valamiféle kiutat a diszharmóniából. „Minden szerelmet hosszú gyászév követ, / külön siratjuk el a közösen elvett alkalmat, majd örökbe fogadunk, és várhatóan most /

sem örökre, egy mástól ránk maradt halottat” (86.) – olvashatjuk a *Sírbolt a kar* című versben. A lírai én számára a gyázmunka, amit az én-te viszony felbomlása miatt kénytelen elvégezni, már univerzálisabb üzenetek megfogalmazására is alapot szolgáltat. A kötet utolsó verse (*Akikkel majdnem egy*) kiváló lezárása annak a hosszú útnak, amit a *Két akarat* bejár. A lírai én a versszak eleji ismétléssel („Egy volt”) minden szövegegységben felidéz egy-egy számára fontos alakot a múltból, egy-egy meghatározó kapcsolatot. Így jutunk el a végső konklúzióig, a megérkezés és megtalálás vágyához: „Bárki, aki még senki sem, / senki, aki ott lakozhat bárkiben, talán felé törekszem.” (97.)

Áfra János második verseskötete a témaválasztás miatt kockázatos vállalkozásnak tekinthető, de a tudatos kötet szerkesztés, a változatos formahasználat és az átélhetőséget biztosító hiteles megszólalás az idei év egyik meghatározó verseskötetété teszi a *Két akaratot*.

rajzból (néha önfeledten kalandozva annak apró-cseprő részleteiben), természetesen a megalkotott művekből, végül ezek korabeli kritikáiból. Többnyire attól az irodalomtörténeti bravúrtól sem szédül meg, amit nem is olyan könnyű kivitelezni. Annak az entellektüelnek a tartásával és nyugodt elemző-leíró stílusával tartja mederben szövegét, mint aki jóformán minden hasznos és hasznavehetetlen irodalomelméleti irányt, dogmát, rigolyát betéve ismer, így hát azokat jó arány szerint elosztva magában, egyszersmind szabad is tőlük. Nehéz volna rajtakapni, hogy lelke szorosan hozzá volna kötve valamelyik divatos kritikuskola mózesi kőtáblájához.

Ebben az értelemben Cs. Nagy Ibolya is szabad. Kedveli és idézi Kiss Anna egykori kritikusa is. És mint Sturm Lászlónál, az ő mondandójának közelében is érezni a szöveg vérkeringését. Viszont Cs. Nagy Ibolya úgy viszi keresztül a könyvén közölnivalójának tudományosságát, az elvontságok iránti titkos (de nem mindenütt jól titkolt) előszeretettét, mintha a szakszerűségnek, annak, hogy az ember nagy következtetések jelöltje, a tudáson túl, csakugyan a racionalitás, a terminológiairajongás és az érzelemmentesség lenne a legfőbb velejárója. Pedig bárki nyugodtan mérget vehetne rá, hogy az egyébként tág látókörű Cs. Nagy Ibolya, amint az éppen a Kiss Anna-monográfiából is kitetszik, nem feledte (vagy nagy baj, ha mégis) a Babbitstól származó kikezddhetetlen alapvetést. Eszerint: „A magyar tudományosságnak (...) az érzelmi momentum talán a legjellemzőbb vonása: mindannyian egy kicsit Horvát Istvánok voltunk.” Éles, tehát tisztán látó szem, lényegkeresés, lépésről lépésre való építkezés: ez Cs. Nagy Ibolya. Nála a *kicsivel mindig odébb* szemléletének külső, de annál nyilvánvalóbb jele az is, hogy monográfiája kurtá fejezetek láncolata. Amihez pedig kétség alig férhet: egy tárgyban az irodalomelmélet ifjú művelői iskolába járhatnának Cs. Nagy Ibolyához. Bárki életművét ízekre szedni, belső fokolókkal, mérlegeken kidekázgatni, s azután úgy össze-
rakni, hogy az egész rögtön valami (feltehetően

ideiglenes) értékszintre kerüljön, folyamatos és rendkívüli szorongás forrása annak, aki tettes e tevékenységben. Szoros figyelemmel erre, egyvalamiben példásan célravezetőnek bizonyul a Cs. Nagy Ibolya-féle műleírás: ő is ad ugyan életrajzot, de az ő szabadsága éppenséggel az, hogy fegyelmezetten és jóformán csak a puszta műre összpontosít. Ez is egy régi, és most csodálatosan megerősített szemléleti irány. (El ne felejtjük a schilleri leckét a megalkotott mű öntörvényéről.)

Egész egyszerűen Cs. Nagy a művekre van beállítva. Jóformán csakis azokra, és esetenként csakis a velük szorosan összefüggőnek vélt biográfiai motívumokat említi. Egy részlet-kutató eltökéltségével halad a saját szintézise felé. Sturm László franciasabb, szellemesebb. Ő is ízig-veéig szakember, de mélységébe belefér egy kicsi bújtatott líra is; egyszerűen kifejezve: olvasmányosabb, mint a másik kötet szerzője. Azaz Sturm László látszik közelebb dolgozni a célirányos (elsősorban diákok, tanárok igénye szerinti) szövegtónust ajánló kiadói normához. (Vajon – felnőttekről lévén szó – létezik-e kimondottan könyvek hangnemére, ismeretbőségére szabott, speciális tanulói, tanári kívánság, s ha igen, miként definiálható?)

Írni annyi, mint nyelvet, formát adni a szólaló lélekegésznek; s kényszer is: a szólalándókat egy

merőben sajátos realitásban kifejezni tudni, még hozzá egyénítve és egységesítve; s mindezt érzelmi tényként, érzelmi alapon kezelve. Az alkotásnak ez az érzelmi vonatkozása kikerülhetetlen. (Ugyan teli szájjal tagadták, de például a dadaisták is érzelmesek voltak, a romantika túlságosan is elfajzott nosztalgikusai.)

Egy kismonográfiának ilyesféle érzelmi alaptényekből kell egy fejlődésvonal mentén válogatnia; a tárgyul választott alkotó finom vagy kiáltó tendenciaváltásait követve. S a létrehozott művek rakományával győztes egyéniség legjellemzőbb fordulópontjaira, szándék és teljesítmény arányaira rámutatva. Egy író vagy költő művészi élete csupa megmozdult kép. És ez a fontos; kiválasztani, körülírni, melyik kép inkább egyéni és karakterisztikus a többihez képest. Kiss Anna

és Marsall László monográfiái pontosan e nyilvánvaló posztulátumokat követik.

Mint a monográfusok mindig, Cs. Nagy Ibolya és Sturm László is egy kialakult (de legalábbis rögzülőfélben lévő) közképpel ült szemközt, s dolguk: vagy még határozottabb, metszőbb vonalakkal visszaadni e közképet, vagy a maguk módja szerint cáfolni. A legtöbb, ha azt a hangulatot, élményt, hatást is így-úgy, finoman beleviszik munkáikba, amit kivitelezés közben az őket körülvevő alkotó szellemiségétől, művétől kaptak.

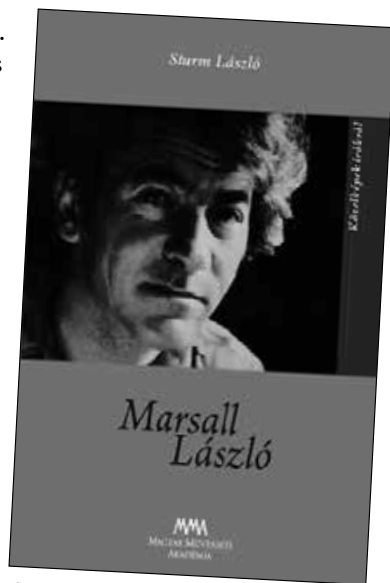
A Kiss Annáról és Marsall Lászlóról írott kismonográfiák éppen ilyenek. És a két szerző tökéletesen tisztában van vele, hogy bármiféle viszonyuk egy könyvhöz, az is, ha csak hozzáérnek, ítélet, úgyhogy nem könnyelműsködnek. Azonban Kiss Anna és Marsall László: nemcsak két név, két metafora is. Metafora, amelyben egy minduntalan lírába sűrűsödő lélektörténet rejlik; a metafora legbensőbb rétegeiben egy különös maggal és a hozzátartozó asszociációkkal. Bár más-más úton-módon, ezekre nyit világosságot a két irodalomtörténész.

Nem itt a helye a Kiss Anna és Marsall László iránti szimpátiákról, e szimpátiák mibenlé-

téről beszélni. Se a mítoszi atmoszférát sugárzó Kiss Anna minden időgát és szokványosan korszerűsködő irodalmi akarás fölött átutazó, egyre kiteljesedtebb őssasszonyi természetességéről és egyszerűségéről. Se Marsall Lászlónak azokról a lelki tényeiről, amelyek őt majdhogynem pascali komplikáltságú egyénisége miatt (lelke egyszerre volt logikus lélek és érzelmekkel teli konstruktóri lélek) állandó vívódásra ítélték. Az emberfiának az efféle dolgokról, ha mégoly mélyen is száll alá egy művész és a maga lelkébe, csupán egy-két hangsúlyos, lényegbevágó szava lehet a monográfia-írás hosszú munkájának befejeztével.

Cs. Nagy Ibolya és Sturm László egyaránt kimondja választottjáról a maga nyomatékos szavaival. Ezek eleve fontosak, mert az első monográfiabeli szavak. Úgy értve: mindegyik ige megítélés; beszél a mérleg. De nem végérvényes szavakat hallunk egy időtlen bizonyítványból.

Végérvény tán nincs is. Hanem eleven érvény igen; ami most született, amivel mi itt abban a hiszemben számolunk, hogy majd a későbbiek hozzánk hasonlóan fogják érteni. Azaz: sajátjuknak véve.

Magyar Művészeti Akadémia, Budapest, 2014

Bereznai Péter: Tájkép amulettel (1975; olaj, faroslemezt, nád; 55x45 cm; fotó: Darabos György)

Az előző számunk tartalmából

Szőcs Géza, Kulcsár Ferenc, Gömöri György, Villányi László, Csobánka Zsuzsa, Bogdán László, Zalán Tibor versei

Demény Péter, Molnár Lajos prózája

Esszék a rendszerváltozásról: Herczeg Tamás, Pocsay Gábor, Kukorelly Endre

Bakó Zsuzsanna, Gyarmati Gabriella Munkácsy Mihály művészetéről

Pethő Sándor – Zelei Miklós: Karkithemia

Kritikák Kovács András Ferenc, Villányi László, Iancu Laura, Jenei Gyula, Molnár Gusztáv kötetéről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Fekete Péter igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrássy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 3.000 Ft.

Terjeszti a LAPKER Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.